

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

magisterské kombinované studium
2010 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Emilie Novotná

Političtí vězni Staňkovického procesu

Praha 2012

**Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Alena Hulicuisová**

COMENIUS UNIVERSITY PRAGUE

Master Combined Part time Studies
2010 - 2012

DIPLOMA THESIS

Emilie Novotná

Process of political prisoners in Staňkovice

Prague 2012

**The Diploma Thesis Work Supervisor:
Mgr. Alena Hulicuisová**

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze, dne 12. března 2012

Emilie Novotná

Poděkování

Předně bych chtěla poděkovat vedoucí mé práce, Mgr. Anně Huliciusové, za její odborné vedení při zpracování této práce. Patří jí velké poděkování za čas, který mi věnovala, její doporučení a konzultace nad prací. Dále bych zde ráda poděkovala PhDr. Aleši Kýrovi, vedoucímu Kabinetu dokumentace a historie Vězeňské služby České republiky, za pomoc při dohledávání některých archivních dokumentů k případu. V neposlední řadě patří velké poděkování oběma narátorům práce, panu Antonínu Nejedlému a panu Antonínu Synkovi. Poslední řádky poděkování patří mé rodině, která mi poskytla tolik potřebný čas pro napsání této práce, který bych jinak věnovala jim.

Anotace

Diplomová práce se zabývá regionálním politickým procesem 50. a 60. let 20. století v tehdejší Československu. Využívá rozhovorů s pamětníky událostí, tyto porovnává s dostupnými archivními materiály. Sestavuje příběh bezpráví, který se udál v obci Staňkovice. Teoretická studie vychází z dostupných publikovaných pramenů, kdy představuje dobu nástupu Komunistické strany Československa k moci. Práce přináší pohled do novodobé minulosti republiky. Představuje absurdity režimu a bezprostřední dopad jejich moci na jednotlivé občany země.

Klíčové pojmy

Justiční orgány, kolektivizace venkova, nápravně pracovní tábory, narátor, politické orgány, politický vězeň, právní prostředí, síla státní tajné bezpečnosti, soudní proces, tábory nucených prací, totalitní režim, únorový převrat, vedení rozhovoru, vládní krize, výkon trestu odnětí svobody, vyšetřovací metody, využití orální historie v praxi.

Annotation

This thesis deals with the regional political process 50th and 60 the 20 century in Czechoslovakia. It uses interviews with eyewitnesses of events, compares them with available archival materials. Compiles a story of injustice that occurred in the village Staňkovice . Theoretical studies based on available published sources, which represents the time of onset of the Communist Party to power. The work provides insight into the modern history of the Republic . It represents the absurd mode and immediate impact of their power over individual citizens of the country.

Key words

Corrective labor camps, forced labor camps, government crisis, imprisonment, judicial authorities, methods of investigation, political institutions, political prisoner totalitarian regime, putsch, rural collectivization, the regulatory environment, the power of the state security officers, the use of oral history in practice, the survivors, the interview, trial.

OBSAH

ÚVOD	8
1. CÍLE PRÁCE A ÚKOLY	11
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	13
2.1. POLITICKÁ SITUACE ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY OD ROKU 1945 – 1955	13
2.1.1. SÍLÍCÍ MOC KOMUNISTICKÉ STRANY ČSR – VOLBY 1946	15
2.1.2. ROK 1947 A ÚNOROVÉ UDÁLOSTI ROKU 1948.....	17
2.1.3. DOPADY VÍTĚZNÉHO ÚNORA	21
2.2. PROCES KOLEKTIVIZACE VENKOVA 50. A 60. LET 20. STOLETÍ	23
2.3. DALŠÍ PERZEKUCE A NEZÁKONNOSTI KOMUNISTICKÉHO REŽIMU	31
2.4. ČESKOSLOVENSKÉ KOMUNISTICKÉ VĚZNICE A NÁPRAVNÉ TÁBORY 50. A 60. LET 20. STOLETÍ	38
3. HISTORIE OBCE STAŇKOVICE A ŽATECKA	43
3.1. Z NOVODOBÉ HISTORIE OBCE A NEJBLIŽŠÍHO OKOLÍ.....	43
3.2. POLITICKÁ SITUACE NA ŽATECKU V DOBĚ KOLEKTIVIZACE VENKOVA	47
4. ANALOGIE A DESKRIKCE STAŇKOVICKÉHO PROCESU	50
5. ANALÝZA DOSTUPNÝCH DOKUMENTŮ.....	60
5.1. ROZBOR VYŠETŘOVACÍCH SPISŮ, PRŮBĚH VYŠETŘOVÁNÍ	60
5.2. ROZBOR ROZSUDKŮ SOUDU, PRŮBĚH SOUDNÍHO LÍČENÍ	64
5.3. PRŮBĚH VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	68
6. PRAKTICKÁ ČÁST	70
6.1. VYMEZENÍ CÍLE	70
6.2. METODA ORÁLNÍ HISTORIE.....	71
6.3. ROZHOVORY S PAMĚTNÍKY, BÝVALÝMI VĚZNI A JEJICH POTOMKY, ŽIVOTNÍ PŘÍBĚHY	73
6.4. VÝPOVĚĎ NÁČELNÍKA NÁPRAVNÉHO ZAŘÍZENÍ.....	75
6.5. DÍLČÍ ZÁVĚR – ANALÝZA VÝSLEDKŮ	76
ZÁVĚR	80
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	83
NEPUBLIKOVANÉ PRAMENY	83
PUBLIKOVANÉ PRAMENY	83
INTERNETOVÉ ZDROJE	84
LEGISLATIVA, ZÁKONY	85
SEZNAM ZKRATEK	86
SEZNAM TABULEK	87
SEZNAM PŘÍLOH	88

ÚVOD

Politický proces není v současnosti již tak ožehavým tématem jako tomu bylo v minulosti. Mnoho osob by jej možná dnes definovala zkreslenou představou o jakémsi soudním procesu s podtextem politiky. V nedávné historii České a Slovenské republiky však tato dvě slova zanechala svojí nesmazatelnou stopu, velmi razantně ovlivnila životy mnoha jejich obyvatel, pro mnohé pamětníky znamenají příchut' trpkého období jejich života, na který již nechtějí vzpomínat nebo na něj již raději zapomněli. Až neuvěřitelně dnes zní tehdy běžné obcházení zákona. Lze konstatovat, že se zcela legálním nepsaným pravidlem stalo nedodržování platného právního řádu. Politický proces se stal nástrojem k pevnému uchopení moci. Byl vyráběn prakticky „na zakázku“.

Práce, jež je v následujících kapitolách předkládána, je zaměřena na tzv. Staňkovický proces probíhající v obci Staňkovice na Žatecku v letech 1954 – 1957 při kolektivizaci venkova. Soustřeďuje se na skupinu 5 politických vězňů, jejichž životy tato proměna hospodaření na vesnici postihla trestem odnětí svobody, zabavením majetku a zákazem pobytu v obci. Jde o zmapování jednoho z tisíců vykonstruovaných politických procesů, který doposud zůstal skryt v archivech, pouze jako součást vyšetřovacích spisů. Vedle dnes známých celostátních monstrprocesů, existovaly v zemi i ty menší, které se ale o to razantněji dotkly bezprostředně životů a osudů osob na regionální úrovni. Tedy s ohromnou intencí zapůsobily na obyvatele vesnic a měst, kteří si tak velmi intenzívně a osobně uvědomovali svou bezmocnost oproti neohrožitelnému totalitnímu režimu. Nešlo o zprostředkovanou informaci o hrozbách, které režim páchal, stálá obava nad nimi visela prakticky každodenně.

Především se práce soustředí na politický proces dnes již nežijících manželů Vladimíra a Emilie Synkových. Vychází zejména ze vzpomínek jejich dětí, které byli nuceni ponechat svému osudu, když je doba poslala do komunistických lágrů. V centru zájmu jsou vzpomínky na dětství, kdy nad nimi bděla stálá hrozba násilného odvodu do dětských domovů, opovržení, vyhoštění z běžného dětského života a dopad na jejich další život. Dále práce představuje ostatní politické vězně tohoto procesu – Antonína Nejedlého, Bohumila Nováka a Jana Hudce. Na základě dochovaných a dostupných podkladů jde o snahu zjistit prvotní příčiny jejich zatčení, průběh vyšetřování, jejich

život ve vazbě, poté průběh přímého výkonu trestu, tedy běžný život ve věznicích tehdejší doby a následky jejich trestů v dalším životě.

Teoretická část je věnována představě o politické situaci v zemi bezprostředně po skončení druhé světové války až do konečného uchopení moci komunistickou stranou. S ohledem na zcela podstatné skutečnosti v případě Staňkovic, zmiňuje tato část zároveň studii o násilné kolektivizaci československého venkova. V neposlední řadě je představena základní legislativa té doby a přehled o bezpečnostních složkách a stranickém aparátu, jenž fungovaly jako mechanismy pro vznik, výrobu a další využití politických procesů. Opomněna není zmínka o organizaci nápravně pracovní táborech a věznic té doby. Jde především o zmapování dnes již neexistujících lágrů se zaměřením na lágry, kde byli umístěováni především političtí vězni.

Zločiny totalitního režimu v letech 1948 – 1989 jsou neomluvitelné. Snahou tohoto dokumentu je popsat fakta, především zmapovat historii jednoho z politických procesů doby, která není jen černá nebo bílá. Vězeňský systém republiky, podobně jako celá justice, prošel ve vývoji posledních 20 let ohromnou vlnou demokratizace. Tyto snahy byly zaznamenány již v roce 1968, ovšem, s ohledem na politickou situaci v zemi, jen na velmi krátkou dobu. Přesto jeden světlý okamžik 70. a 80. léta 20. století zaznamenala - do výkonu trestu odnětí svobody se snažila vnést prvky odborné práce s odsouzenými. Více se začalo dbát na profesionalizaci vězeňského personálu, což bylo velkým přínosem zejména pro samotné zacházení s vězněnými osobami za zdmi nápravných zařízení. Zároveň začal fungovat výzkumný penologický ústav, který své poznatky porovnával se zahraničním vězeňstvím nejen na východě, ale i na západě. Lze říci, že těmito několika málo kroky přišla zlatá éra totalitního vězeňství s určitým uvolněním. Proto je snahou tohoto názoru neoznačovat aktéry celé totalitní éry v zemi jen nálepkou dobra nebo zla. Na jedné straně jsou ti, kteří byli odsouzeni na základě nepravdivých a zcela smyšlených kauz, ti, kterým rozsudky s trestem odnětí svobody totálně změnily a zničily životy. Ti, kteří dnes ve většině případů již nežijí. Na druhé straně pak stojí ti, kterým totalitní doba dala jednoznačnou nálepkou „tyranů smrti“, „bezcharakterních sluhů doby“, kteří se ukájeli nad žalostným osudem potrestaných. A byli všichni skutečně takoví? Z některých pramenů lze získat informace i o náznaku lidskosti mezi některými zaměstnanci totalitních kriminálů 50. a 60. let 20. století. Proto nelze vyslovit jednoznačný názor o odsouzení všech „sluhů totalitní éry“ za jejich

činny. Tak postupovaly v minulosti všechny veřejnosti vnučované ideologie a jejich představitelé, tak zasahovaly do svobodného smýšlení jednotlivců. Předkládaná práce proto nechce historický průřez jedné doby nijak měnit a zároveň nezkreslovat lidské osudy. Mapuje fakta a především uvádí studii o nespravedlnostech úseku novodobé československé historie, jejichž opakování nesmí budoucnost již nikdy připustit.

V závěru už snad jen dodat pohnutky pro samotný výběr tématu. Staňkovický proces patří k regionální historii Žatecka. Zde však zůstal nepovšimnut v pozadí ostatního dění. Byl o lidech, kteří chtěli žít své zcela obyčejné životy, pracovat a zapomenout. V poválečném čase nestáli o výraznou publicitu. Přesto byli zataženi do politické kauzy, která změnila jejich životy a pošpinila jejich osobnosti. Postupně rezignovali na očištění svých jmen od lží a pomluv. Zvykli si být pouhou loutkou ve smyšleném procesu. Mnozí z nich prohráli až moc brzy svůj boj s časem.

Není asi překvapujícím faktem, že spousta součastníků, ale i žijících pamětníků proces samotný nezná a neví o něm. Tím spíše by jej budoucnost neměla zapomenout a možná se z něj i poučit...

1. CÍLE PRÁCE A ÚKOLY

Jak již bylo uvedeno v úvodní kapitole, podstatou této práce je zaměřit se na politický proces v obci Staňkovice v 50. a 60. letech 20. století.

Teoretickým cílem práce je představit ze shromážděných informací nejprve stručnou charakteristiku politické situace v zemi v 50. a 60. letech 20. století a především pak představit tuto dobu v mantinelech dodržování, resp. raději nedodržování zákonných předpisů, a to zejména pro komplexní představu o zkoumané problematice. Snahou je zmapovat dostupné studie o významných politických představitelích doby, jejich osobní názory a postřehy. Poodhalit světlé okamžiky doby totalitního převratu a vyhodnotit záchvěvy naděje či určitých možností historických momentů zkoumaných let. Lze ovšem konstatovat, že jde pouze o vyjádření názoru na politické dění či určitý druh polemiky, utvořeného na základě nastudovaných dostupných pramenů.

Konkrétně práce směřuje k odhalení jednoho z mnoha zinscenovaných politických procesů doby na regionální úrovni. Zaměřena je především na oblast tak náhlého zvratu událostí, na odklon od demokratického zřízení země a jeho dopad až do konečných hrůzostrašných a absurdních důsledků. Zarážejícím se stal především tak ohromný faktor strachu a obav mezi lidmi, který zachvátil zejména počáteční éru nástupu totalitního režimu. Mocný totalitní režim se neobešel bez fyzického násilí páchaného na lidech, ovšem umocněný o velmi významný nátlak psychický. Práce v tomto konkrétním směru poodhaluje především vztahy mezi lidmi, sousedy, přáteli, kamarády, rodinnými příslušníky, které totalitní režim dokázal natolik přesvědčit o své síle, že jí nejen uvěřili, ale i s patřičnou opatrností o své holé životy a o své nejbližší, přijali a předávali nastupující generaci. Studie se proto snaží dospět k odpovědím na otázky, proč vůbec obyvatelé malé obce dopustili tento a jemu podobné konstrukce politických procesů? Jak mohli přihlížet nebo dokonce pomáhat při likvidaci několika osob, jejichž zcela běžné rodinné poměry dříve velmi dobře znali? Je pro nás v současnosti vůbec možné si připustit tak absurdní faktor strachu? Bylo vůbec možné se monstrem v podobě totalitní moci nějakým způsobem bránit? Jaké pocity museli mít „posluhovači moci“ a kdo v konečném výsledku tvořil onu totalitní moc?

Pro metodiku práce je v první fázi využita především metoda orální historie. Praktická část práce představuje výpovědi dvou politických vězňů procesu. Zároveň je ale jejich výpověď konfrontována s výpovědí člověka, který v době jejich uvěznění velel nápravně pracovnímu táboru. Jde o snahu představit dva světy, které v na přelomu 50. a 60. let „stály proti sobě“. Dále práce přináší výpovědi syna manželů Synkových. Půjde tedy především o jakousi zpověď osob, které měly zájem, resp. útržkovitě vzpomínaly na hořké momenty jejich života. Samotné metodě orální historie je věnována samostatná kapitola. V dalším textu je využito obsahové analýzy, kdy je hlavním záměrem průzkum obsahu dostupných dokumentů, archivních materiálů – zejména tedy z osobních a vyšetřovacích spisů politických vězňů procesu a v neposlední řadě platné legislativy k dané problematice. V práci bylo využito spolupráce s Národním archivem České republiky, dále Archivem bezpečnostních složek České republiky a Archivem Vězeňské služby České republiky. Snahou je představit důkazní archivní materiály mapující politický proces Staňkovice. Nutno podotknout, že mnohé materiály byly již skartovány. Přesto se ale do současnosti dochovalo dost z toho, co se totalitní doba snažila skrývat před očima veřejnosti. „Přísně tajné“ nebo „Jen pro vnitřní potřebu“ jsou hesla, která už dnes nebudí takový respekt jako dříve. Dvacetileté období demokratického zřízení dokázalo úsek 50. a 60. let 20. století československé historie již velmi dobře zmapovat a uchovat pro budoucí generace.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1. Politická situace Československé republiky od roku 1945 – 1955

Rok 1945 přinesl nejen Československé republice, ale i celé Evropě, obrovské uvolnění po pětiletém válečném utrpení, největším v dějinách lidstva. Obnovena byla samostatnost Československého státu v podobě tzv. Třetí republiky. Začalo období bilancování a vyrovnání. Jednotlivé rodiny čekaly na návraty svých nejbližších, mnohé z nich již nikdy nemohly být úplné, každý se s porážkou nacistického Německa a jeho spojenců vyrovnával po svém. V této souvislosti si lze dovolit krátké srovnání – přelom 20. a 21. století přinesl nový pojem, který vyvstal z nálady společnosti a ustálil se pod názvem „Blbá nálada“. Rozhodně nejde o bagatelizování problémů novodobé historie a současnosti, zároveň není ani možné postavit proti sobě tyto zcela odlišné doby, ale mnohdy právě představitelé současné společnosti používají srovnání s životem a náladou obyvatel Československa bezprostředně po skončení druhé světové války. Důvodů existuje hned několik – prvním může být existence tzv. První republiky, na kterou mohlo být navázáno právě až po sametové revoluci v roce 1989. Dále lze dnes konstatovat, že jedním z hlavních impulzů pro globální vojenský konflikt byla celosvětová hospodářská krize na konci 30. let 20. století a obdobně se situace opakuje i v roce 2008. Dopady jsou patrné doposud. Přestože se nelze přiklonit pouze k názoru, že celosvětový válečný konflikt bude automaticky následovat i tentokrát, řekněme, že je sice historie kolébkou vědění, přesto není nutné prohlubovat současnou krizi uměle vyvolávanou panikou a přehnanými vizemi o hrozbách budoucnosti. Účelem tohoto zamyšlení je spíše srovnání životů generací vzdálených od sebe několik desítek let. Dopady válečného konfliktu, ztráta blízkých a přátel, ztráta domova, minimální záruky na lepší budoucí život, chybějící prostředky, nutné zajištění dostatku práce a obživy. Najít v sobě opět víru v demokratické základy státu, příklon k tradičně západní a křesťanské kultuře, orientace k západoevropským státům s tržně ekonomickým systémem, který byl před válkou pro mnohé spíše zklamáním. Tyto a obdobné otázky padaly nejen ve vysoké politice, která je nutně musela řešit, ale i mezi obyčejnými lidmi. V konečném důsledku bylo právě ono vox poluli hybnou silou pro velmi blízký sled událostí. Na jedné straně obrovská úleva a prožitky štěstí, na straně druhé otázky co

nyň dál, kterou cestou se vydat? Ohromná síla žít vedla k důležitým životním postojům a rozhodnutím, na která nezbývalo příliš mnoho času, vznikala prakticky ze dne na den. Mnohé rodiny podlehy migraci a zapojily se do procesu osidlování pohraničí. Jejich členové přicházeli s nadějí na lepší budoucnost do zcela cizího prostředí, za prací, hledali společnost bez dalších konfliktů a obav o vlastní život, prožili různě složité osudy a spojovala je víra, že velmi brzy budou žít své zcela „obyčejné“ životy. Na jakákoliv hluboká zamyšlení a vypjaté emoce, na porovnávání životních standardů mezi sebou navzájem, na výběr mezi lepším a horším, nezbývalo příliš mnoho času.

Byly položeny základy pro velmi bouřlivé období, válka sice skončila, takřka okamžitě ale započala jednání o základních rysech bezprostředně poválečného vývoje země. Země, jejíž historie byla sice velmi bohatá a stará, ale jinak se jednalo o velmi mladý, samostatný, na demokratických základech založený, stát. Jeho existence byla navíc potlačována a zrazována již nacistickými názory, samotný Adolf Hitler považoval novodobý Československý stát za chybné a mylné vyústění Versailleské dohody o poválečném uspořádání Evropy. Od roku 1932 vštěpoval veřejnosti názor o nutnosti zbavit se české populace expanzí na východ. Jeden ze strategických cílů jak postupně ovládnout celou Evropu vysvětloval jako naplnění přirozeného práva na sebeurčení pro etnické Němce v Československu¹. Tyto názory v mnohých přetrvávaly i po válce, nebyli přesvědčeni o pevných základech mladého samostatného státu v srdci Evropy, který stál na počátku nového pokusu o prosazení své vlastní existence. Navíc zde vznikala hrozba nová, sílící Komunistická strana Československa a velmi významný vliv jedné z vedoucích supervelmocí - Sovětského svazu.

Německé a československé obyvatelstvo, kolaboranti a jejich spolupracovníci, vojáci a další populace, ti všichni stáli na konci druhé světové války na počátku nutně vznikajících sporů. Byly započaty poválečné procesy s představiteli kolaborantských režimů a jejich spolupracovníků, zrádců a představitelů protektorátu. Potrestání měli být pochopitelně všichni ti, kteří aktivně spolupracovali s nacisty, nesli plnou odpovědnost za válečné oběti a škody, za zločiny proti lidskosti, holocaust, tyranii. Politicky bylo v Československu nastoleno velmi složité spektrum. Prezident republiky, dr. Edvard

¹ SLÁDEK, Milan, *Němci v Čechách*, Pragma 2002, str. 69

Beneš, zahájil jednání o nové vládě s komunisty, národními socialisty, sociálními demokraty a lidovci. Jednání se neobešlo bez nově vzniklé Slovenské národní rady. Nová prozatímní vláda měla být vládou Národní fronty. Představitelé jednotlivých politických stran měli mnohdy zcela odlišné názory na vznikající situace, které nová doba přinášela. Neshody panovaly i v záležitostech retribučního soudnictví² při řešení sporů o kolaboraci a zradě. Velké rozdíly vyvstaly především v názorech na výši trestů, na kolaboranty jako takové, některé umělce a funkcionáře protektorátních odborů. Obnova právního povědomí československé společnosti tak mnohdy pokulhávala za prvotní snahou uplatnit oprávněný a spravedlivý princip při potrestání skutečných kolaborantů a zrádců³.

2.1.1. Sílicí moc Komunistické strany ČSR – volby 1946

Třetí Československá republika brzy ukázala svou mladou, důvěřivou a naivní povahu. Jak uvádí Antonín Kratochvíl: „...vinu na tragické události z února 1948 měla také určitá nepřipravenost demokratických stran a rovněž Benešova důvěra ve Stalina.“⁴ Státní převrat, který dominuje sletu únorových událostí, byl považován pouze za formální akt. V pravém slova smyslu se jednalo o zcela legální proces, který platné právní předpisy dovozovaly. Únor 1948 byl vyústěním obratného dlouhodobého jednání představitelů komunistické strany pod silným vlivem Sovětského svazu. Celý proces byl započat již v průběhu druhé světové války. Lze konstatovat, že v poválečném vývoji komunisté pouze využili neobratnosti a určité rozvrácenosti ostatních demokratických politických stran, dále faktu, že v zemi prakticky neexistovala opozice, také určitých probíhajících společenských změn, v konečném důsledku dopadů ujednané Mnichovské dohody a v neposlední řadě určité nerozhodnosti a neponaučitelnosti prezidenta republiky⁵. Prostor, který jim byl dán, resp. který si dokázali vytvořit, nakonec zúročili do poslední vteřiny. Díky podpoře stalinského Sovětského svazu získali obrovské sebevědomí a ostatní politické strany dokázali přeskočit v poválečném sledu událostí o několik let.

² Odplata vykonávaná masově, na podkladě kolektivní viny, nejčastěji odplata vykonávaná po skončení války na poraženém nepříteli.

³ KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 10 - 11.

⁴ KRATOCHVÍL, Antonín, *Žaluji 2) Vrátit slovo umlčeným*, Praha 1990, s. 11.

⁵ NOVOTNÝ, Karel – KUFNEROVÁ, Zlata, *Člověk Edvard Beneš*, Praha 2010, s. 121 - 125

Významnými se staly první poválečné volby do jednokomorového Ústavodárného shromáždění Československé republiky. Konaly se 26. května 1946. Zde komunisté získali 40,17% hlasů jako Komunistická strana Československa a 38,37% voličských hlasů jako Komunistická strana Slovenska. Z celkového počtu 300 mandátů jich získali komunisté 93 v Čechách a 43 na Slovensku. V tehdejší vládě, tzv. Druhé vládě národní fronty, fungovalo celkem 19 ministerstev. V čele 6 z nich zasedli komunisté. Důležitým faktem pak bylo jmenování předsedy komunistické strany, Klementa Gottwalda, předsedou vlády. Stalo se tak 2. července 1946. Komunistům se i po volbách podařilo ovládnout strategická ministerstva. Získali větší politický vliv než v době první vlády v těsně poválečném čase⁶.

Velmi významným skutkem se stalo ovládnutí Ministerstva vnitra ČSR, do jehož čela byl znovu ustanoven Václav Nosek. S jeho pomocí a angažovaností komunisté velmi obratně potlačili činnost předválečného četnictva a celého tehdejšího policejního aparátu a již roku 1945 dokázali prosadit činnost jednotné bezpečnostní organizace, Sboru národní bezpečnosti⁷, jejíž dvě složky Veřejná bezpečnost a Státní bezpečnost hrály velmi významnou roli v budoucím vývoji.

Dalším strategickým krokem komunistů bylo získání významného vlivu na Ministerstvu národní obrany ČSR a tím podpory armády. V čele ministerstva zasedl sice armádní generál Ludvík Svoboda, který kandidoval jako nezávislý, přesto však jeho politickou kariéru silně ovlivňovala právě Komunistická strana Československa. V roce 1948 se stal jejím členem.

Z dalších ministerských postů získali komunisté post Ministra informací ČSR, stal se jím Václav Kopecký a Ministerstvo zemědělství ČSR, do jehož čela byl ustanoven Slovák Július Ďuriš, který již od roku 1949 plně podporoval vznik jednotných zemědělských družstev a stál u zahájení kolektivizace venkova. Nutno podotknout, že jeho činění velmi ovlivnila situace vzniku kolchozů v Sovětském svazu. Komunisté získali rovněž post Ministra vnitřního obchodu ČRS, kde působil Antonín Zmrhal a později Alexej Čepička. Neméně vyznaný byl post Ministra ochrany práce a sociální

⁶ Paměť národa, *Poslední „svobodné“ parlamentní volby v ČSR*, [on-line].[cit. 18.11.2011], dostupné na: http://www.pametnaroda.cz/anniversary/detail/id/50?locale=cs_CZ.

⁷ Policie ČR, *Historie policie a četnictva*, [on-line].[cit. 18.11.2011], dostupné na: www.policie.cz/clanek/historie-policie-a-cetnictva.aspx?q=Y2hudW09Nw%3D%3D.

péče ČSR, který zastával prof. Zdeněk Nejedlý. Do čela Ministerstva financí ČSR byl dosazen komunist JUDr. Jaromír Dolanský.

Jedním z náměstků předsedy vlády se stal Slovák Viliam Široký, státním tajemníkem na ministerstvu zahraničních věcí byl jmenován JUDr. Vladimír Clemenis⁸.

Závěrem už jen nutno podotknout, že komunisté získali velmi obratně podporu velké části populace – téměř veškerého venkovského obyvatelstva, kterým slibovali pozemkové reformy, dále dělnictvo a odborové svazy. Svou předvolební kampaní se snažili na svou stranu získat i živnostníky a obchodníky. Přímo Klement Gottwald medializoval před volbami svou vizi o budoucnosti této vrstvy obyvatelstva. Dle jeho slov: „V kapitole o obnově hospodářského života se praví, že vláda se bude mimo jiné snažit podporovat soukromou iniciativu podnikatelů, řemeslníků a jiných výrobců pomocí úvěrů, přidělení surovin, zadáváním objednávek a zajištěním odbytu hotových výrobků, že bude podporovat oživení a rozmach solidního soukromého a družstevního obchodu poskytováním peněžního úvěru a zboží a potírání spekulace a lichvy. V jiné kapitole se zaručuje, že majetek, který dříve náležel živnostníkům a byl jim odebrán v důsledku národní, politické a rasové persekuce, bude vrácen jim nebo jejich pravoplatným dědicům...“.⁹

2.1.2. Rok 1947 a únorové události roku 1948

Do jasného vlivu Sovětského svazu se nová československá vláda dostává 10. července 1947, kdy je nucena odvolat přizvání na jednání přípravné konference do Paříže k přijetí Marshallova plánu na pomoc ekonomikám Evropy¹⁰. Toto významné rozhodnutí zařadilo ČSR mezi sovětské satelity, což ovlivnilo její následující čtyřicetiletou historii.

⁸ Vláda Klementa Gottwalda, *Přehled členů vlády*, [on-line].[cit. 19.11.2011], dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-1/prehled-ministru-24681/>

⁹ GOTTWALD, Klement, *Živnostenské nedělní noviny č. 20, ze dne 19. května 1946*, [on-line].[cit. 19.11.2011], dostupné na: www.dejepis.com/img/zivnostnici1946.jpg.

¹⁰ SUM, Antonín, *Otec a syn II. díl Syn Jan. Jan Masaryk ve vzpomínkách přátel a pamětníků*, Praha 2003, s. 134 - 135

Komunisté využili prakticky jakékoliv situace ve svůj prospěch. Od dubna roku 1947 nastalo velké sucho, které trvalo až do srpna téhož roku. Způsobilo ohromnou neúrodu, kterou nezachránily ani dodávky obilovin ze Sovětského svazu. Vláda byla nucena snížit přídělky potravin, čehož komunisté opět využili ke své agitaci. K vítěznému tažení byly využity všechny zbraně, obviňováním ze zrady se komunisté pokoušeli odstranit některé politické představitele jiných stran. V srpnu 1947 byly vykonstruovány pokusy o atentát na ministry PhDr. Petra Zenkla, Jana Masaryka a JUDr. Prokopa Drtinu. Jak uvádí Karel Kaplan: „Dvě linie vyšetřování pokusu o atentát vyústily o otevřený konflikt ministerstev vnitra a spravedlnosti, konkrétněji bezpečnosti a justice. Odehrál se nejen ve vládě, ale i v parlamentu. Jedna linie vyšetřování prováděná komunisty a bezpečností usilovala záležitost ututlat nebo politicky využít obviňováním národních socialistů z objednávky atentátu. Druhá shromažďovala a předkládala důkazy o tom, že cesta vede ke komunistickým funkcionářům na Olomoucku a o úmyslu bezpečnosti krýt pravé viníky“.¹¹

Velmi citelně vnímali komunisté výsledek květnových voleb na Slovensku. Zde zvítězila Demokratická strana s 62 % voličských hlasů. Plně si uvědomovali, že jejich chystané tažení směřující ke státnímu převratu by mohlo být na Slovensku významně ohroženo. I zde nutně vykonstruovali plán jak narušit poklidný politický vývoj. Jeho smyslem bylo uměle vyvolané spiknutí, kterého se měli účastnit funkcionáři a představitelé Demokratické strany. Šlo o nařčení ze spojení s pronacistickými emigranty, kteří usilují o rozbití ČSR. Záměr komunistů byl sice odhalen a chystaný proces se spiklenci se nekonal, přesto i tento krok pomohl komunistům ukázat svou stále zvětšující se sílu a moc¹². Každopádně donutili nekomunistické vládní představitele zabývat se dalším uměle vyvolaným problémem na místo podstatnými pro stát důležitými záležitostmi. Čas byl tím nejdůležitějším, co komunisté jakýmkoliv způsobem získávali pro svůj konečný plán.

Další z politických procesů vykonstruovaných komunisty, jak uvádí Karel Kaplan: „...byla mostecká špionážní aféra“.¹³ Šlo o obvinění členů československé

¹¹ KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 13.

¹² Tamtéž, s. 14 - 15

¹³ Tamtéž, s. 15

armády z další špionáže, která měla být tentokrát prováděná v severních Čechách. Dále byli obviňováni z chystané protistátní a hlavně protikomunistické akce pod záštitou funkcionářů národně socialistické strany. Celý spor vyústil v osobní konflikt ministra spravedlnosti a komunistického ministra informací odehrávající se přímo při vládním jednání, kdy závěr komunistická strana označila za jednomyslný osobní atak vůči nim (Kaplan, 2008)¹⁴.

Komunisté se nezdráhali chystat i další politické procesy, které měly posloužit v konečném důsledku k dalším a dalším provokacím a minimálně narušení vztahů mezi ostatními představiteli tehdejší vlády a funkcionáři ostatních stran. Vše bylo připravováno ke státnímu převratu. Všechny připravované politické procesy byly ovšem založeny na dosti chatrném základu, proto únorový převrat byl do jisté míry záchranou, neboť by jakákoliv soudní řízení komunisté v tomto směru dozajista prohráli.

Počátek vládní krize vrcholil v první a druhé půli února 1948. Veškeré provokace komunistů probíhající v předchozím roce byly v konečném důsledku pro ně úspěšné. Pod diktátem Sovětského svazu jednali všichni komunističtí ministři včetně premiéra Gottwalda v přesně daných mantinelech. Navíc vyzývali pracující lid, dělnictvo a odborové svazy k jejich silné podpoře. Informovali je zcela demagogicky o možném státním převratu pod nálepkou možnosti návratu nacistického smyšlení. Strana se stala garancí společného budoucího úspěchu, Sovětský svaz byl považován za prvořadého osvoboditele. V době velmi malé možnosti pro veřejnost, kde získat aktuální informace o politickém a společenském dění, nebylo nic snazšího než zapůsobit osobitými projevy na základní životní jistoty.

Dne 17. února 1948 měla vláda projednávat zprávu ministra spravedlnosti o zneužívání sboru národní bezpečnosti komunisty. Předseda vlády, Klement Gottwald, odmítl zprávu projednat bez přítomnosti ministra vnitra. Celá situace souvisela s vydaným vládním usnesením, které bylo dne 13. února 1948 přijato bez vůle komunistů. Usnesení reagovalo na vykonstruované aféry z předešlých let. Nekomunističtí ministři chtěli přímo ve vládě předložit jasný důkaz o podvodném chování komunistů a vyvolat tak s nimi přímou konfrontaci. Nestalo se tak. Premiér pod

¹⁴ Tamtéž, s. 16 - 17

taktovkou sovětského vedení velmi obratně zareagoval, situaci nezvrátila ani chystaná demise všech nekomunistických ministrů. Zde se již podruhé v československé historii dostává k významnému rozhodnutí samotný prezident republiky, dr. Edvard Beneš. Od něj se očekávala podpora odstupujících ministrů. Ze své pravomoci mohl jmenovat úřednickou vládu a vypsat předčasné volby, případně jejich demisi odmítnout. Tyto všechny možnosti však byly z jeho strany jednoznačně odmítnuty, zároveň vydal prohlášení, že v případné nové vládě zasednou opět představitelé všech stran. Opět budou budoucí generace polemizovat nad jeho rozhodnutím, podobně jako v roce 1938. Přestože podpořil projednání přijatého usnesení, odmítnul případnou úřednickou vládu a Gottwaldovi slíbil i v nové vládě křeslo premiéra. Dne 19. února 1948 visela ve vzduchu stále hrozba demise nekomunistických ministrů. Komunisté přešli do protiútluku a projevíli snahu přesvědčit stranu sociální demokracie o přehodnocení přijatého usnesení s cílem vytvořit společně většinovou levicovou vládu. Nabídka byla odmítnuta, nekomunističtí ministři pod pohrůžkou demise nadále požadovali, aby vláda naplnila sporné ustanovení ze dne 13. února 1948¹⁵.

Vládní krize již nezůstala pouze na hranicích ČSR. O dění v zemi se zajímal samozřejmě Sovětský svaz, ale také Spojené státy americké. Dne 19. února 1948 přiletěl do Prahy náměstek ministra zahraničí SSSR, Valerian Zorin, který měl pro komunisty velmi přesné instrukce. Gottwaldovi byla ze strany Stalina nabízena vojenská pomoc, stačilo o ni požádat. Dne 20. února 1948 se 12 nekomunistických ministrů neúčastnilo jednání vlády a podali demisi. Doufali, že ji prezident republiky nepřijme a dojde k předčasným volbám. Nutno konstatovat, že na tento hrdinský počin je již pozdě. Komunisté si v tuto chvíli byli velmi jisti svou pozicí, v žádném případě by na tento zcela legální nátlak neustoupili, ba naopak, na následující den svolali manifestaci na pražské Staroměstské náměstí. Den poté proběhl sjezd závodních rad a 24. února 1948 generální stávka, které se zúčastnilo 2 miliony občanů, kteří uvěřili slibům a dobrým záměrům KSČ. Cílem bylo přesvědčit prezidenta republiky o přijetí demise. Dr. Beneš přestože nebyl přesvědčen o vůli všech občanů země zničit demokracii a dále o svém právu jediným podpisem změnit na dlouhou dobu toto zřízení země, dne 25. února 1948 pod silným nátlakem a hrozbami občanské války s podporou sovětských vojsk, demisi

¹⁵ Únor 1948, *Totalita*, [on-line]. [cit. 21.11.2011], dostupné na: <http://www.totalita.cz/1948/1948.php>

přijal a odsouhlasil doplnění vlády podle premiérova návrhu. Historie zmapuje tento den jako tzv. Vítězný únor a v uších dalších a dalších generací bude navždy znít známý bezprostřední projev Klementa Gottwalda na Václavském náměstí v Praze¹⁶.

2.1.3. Dopady Vítězného února

Dnes už jen lze polemizovat nad událostmi, které se v poválečných letech odehrály. Dle Antonína Suma¹⁷ rozhodla Kominternu¹⁸ již na podzim roku 1947 o nutnosti komunistů převzít moc v ČSR. Nejzazším termínem se stal květen 1948, kdy měly proběhnout druhé poválečné volby. Zde již komunisté nemuseli zcela jednoznačně obhájit své vítězství a velmi reálnými se stávaly vize o konci jejich dvouletého vůdcovství. Předpokládalo se, že občané jaksí „vystřízliví“ z volebních slibů a pochopí pravý záměr komunistů.

Sporně lze dnes pohlížet i na demisi nekomunistických ministrů. Nepřišla příliš pozdě? Neměla následovat ihned po prvních pokusech komunistů o politické procesy, případně již v červenci 1947, kdy Stalin nařídil odmítnout pozvání na projednávání Marshallova plánu? Proč nechaly ostatní strany činění komunistů prakticky bez povšimnutí? Podobné otázky dnešní doby směřují jen k pouhému konstatování, že sled událostí již nešel zastavit, zcela jistě ostatní strany reagovaly na jednání komunistů, oni však dostali prakticky ještě v průběhu doznívající druhé světové války velmi významný prostor pro svou realizaci. Již v únoru 1945 se Sovětský svaz, coby vítězná mocnost, měl možnost zásadně vyjádřit k poválečné pomoci Evropě (Jaltská konference). Až později se prokázal skutečný záměr představitelů této země, až dnes lze počáteční nedůvěru některých státníků vůči Stalinovi zcela zřetelně potvrdit. Československo nebylo jedinou zemí, kde měl Sovětský svaz jasný záměr a získal velice snadno svůj satelit, který mu napomáhal v tichém boji proti druhé světové velmoci – Spojeným státům americkým.

¹⁶ Paměť národa, *Komunistický převrat – generální stávka*, [on-line].[cit. 20.11.2011], dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/index.php/anniversary/detail/id/6>

¹⁷ SUM, Antonín, *Otec a syn II. díl Syn Jan. Jan Masaryk ve vzpomínkách přátel a pamětníků*, Praha 2003, s. 93

¹⁸ Komunistická internacionála, také Třetí internacionála je mezinárodní komunistická organizace, která vznikla v roce 1919 za přispění V. I. Lenina, k podpoře vzniku komunistických stran po celém světě.

Jak již bylo uvedeno výše, o únorové dění v ČSR se začala zajímat i západní Evropa a právě Spojené státy americké. Ovšem i zde připouští Antonín Sum: „...určitou paralelu s Mnichovem roku 1938“.¹⁹ Historie se opakovala, když západní vlády i tentokrát pouze přihlížely dění v malé zemi v srdci Evropy. Zde lze možná i nalézt odpověď na otázku: Proč dr. Edvard Beneš přijal demisi ministrů i návrh premiéra na rekonstrukci vlády? Jednal tedy s určitým syndromem Mnichova 1938? Jacques Rupnik k tomu dodává: „Prezident Beneš souhlasil 25. února 1948 s vytvořením Gottwaldovy vlády, teprve když se dozvěděl, že generál Svoboda jedná v souladu s komunisty.“²⁰ Z citace lze usuzovat, že prezident Beneš velmi citlivě reagoval na dané události a zvolil cestu nejméně bolestivou pro konečný státní převrat, který by tak jako tak přišel. Později by se zřejmě neobešel bez větší nervozity obou stran a krveprolití. Zcela jistě měl na jeho rozhodnutí vliv i jeho zdravotní stav. V této době byl již velmi nemocný, možná již neunesl tak obrovskou tíhu zodpovědnosti za celý národ a lze usuzovat i o určitém zklamání, možná i osobním. Sám později připustil, že udělal velkou chybu, když se dlouho zdráhal uvěřit skutečnosti, že Stalin, slibující nevměšovat se do vývoje Československa, mu nakonec jen chladnokrevně, soustavně a cynicky lhal. Rok 1948 již nemohl ukázat jinou cestu, ČSR mělo svou nezávislost na Sovětském svazu ukázat daleko dříve. Toto období považuje historie za počátek tzv. Studené války²¹, kdy byla naprostá politická kontrola nad všemi zeměmi sovětského předpolí již samozřejmostí.

Totalitní vláda komunistů přinesla změny do všech oblastí společenského života. Nejen zásahy mocenské a politické, ale i sociální, kulturní a ekonomické ovlivnily život Čechů a Slováků na dlouhých čtyřicet následujících let. Dopady jsou patrné prakticky dodnes a zabývat se jimi bude ještě několik budoucích generací.

Komunisté zasáhli prakticky do každodenního života všech občanů, vnucovali jim své názory, zpochybňovali tradice a zvyky, zasahovali do rodinných a přátelských vazeb. Cílem bylo ovlivnit myšlení obyvatel, ponechat jim prakticky minimální prostor pro svobodné vyjádření. Státní ideologií se stal Marxismus – leninismus. Ekonomika se

¹⁹ SUM, Antonín, *Otec a syn II. díl Syn Jan. Jan Masaryk ve vzpomínkách přátel a pamětníků*, Praha 2003, s. 94

²⁰ RUPNIK, Jacques, *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha, 2002

²¹ NOVOTNÝ, Karel – KUFNEROVÁ, Zlata, *Člověk Edvard Beneš*, Praha 2010, s. 122

silně odklonila od tržní, veškeré snahy směřovaly ke společnému státnímu majetku a plánování. Centrální plánování výroby i spotřeby ukázalo velmi brzy své nedostatky. Nabídka se nepotkávala s poptávkou, některé výrobky na trhu vysloveně chyběly, jiné přebývaly.

Prakticky komunisti potlačili veškeré tradice, které byly vytvořeny za první republiky. Rozpoutala se ideologická tažení proti náboženství a jakémukoliv demokratickému názoru. Demokratické smýšlení bylo nahrazeno teorií třídního boje a nenávistí proti třídnímu nepříteli. Tím byl každý, kdo měl odlišný názor od komunistické ideologie. Sovětský svaz se stal vzorem pro všechno. Komunistický režim pod jeho diktátem byl velmi násilný a všichni, kdo v prvopočátcích jen trochu věřili v jeho dobrý záměr, brzy pochopili, že se realita velmi liší od slibů a plánů. Svoboda projevu, vůle, myšlení, možnosti výběru začala být poptávána stále a stále častěji.

2.2. Proces kolektivizace venkova 50. a 60. let 20. století

Smyslem této podkapitoly je podhalit proces tzv. kolektivizace venkova. Komunistické vedení, i přes veškeré předchozí sliby, dospělo k myšlence redukovat postupně střední vrstvu obyvatel. Tedy postupně likvidovat živnostnictvo v oblasti zemědělské výroby. Jak uvádí Karel Kaplan: ...několikaletá akce ekonomického a také politického charakteru oficiálně nazývaná přechod malovýroby k vyšším stupňům hospodaření.²²

Kolektivizace československého venkova se zřejmě inspirovala v 30. letech 20. století, kdy proběhla obdobně v Sovětském svazu. Tam šlo původně o dobrovolnou akci. Záměrem bylo nabízet stroje, obilí a odborníky kolektivním statkům ze strany státu. Postupně šlo o to přimět rolníky k hromadnému přechodu do kolchozu. Odpor byl trestán násilným zabavením majetku a odvozem na Sibiř a do Kazachstánu. Přestože Stalin stále hovořil o dobrovolném kolchoznictví a zdůrazňoval jejich význam a respekt, o dobrovolnost se zde evidentně vůbec nejednalo. Tzv. odkulačením museli projít

²² KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 28.

všichni obyvatelé střední vrstvy, kteří vlastnili byt' jen jediné zvíře nebo nářadí a zároveň se odmítli dobrovolně podrobit kolektivizaci. Jediným záměrem tohoto procesu bylo v rámci agrární reformy zabavit majetek a půdu bohatým rolníkům a zajistit prospěch i chudším vrstvám, za čímž by mohl být sledován dobrý záměr státu. Ovšem v konečné fázi mohlo vedení Sovětského svazu nalézt i vhodnější, zejména méně násilné řešení. Společný kolchoz se nemohl opřít o jediné možné záchytné body, likvidace se nakonec týkala i těch méně majetných a v zimě 1932/1933 postihl zejména ukrajinský venkov, severní Kavkaz a Kazachstán obrovský hladomor. Důsledky sovětské kolektivizace tak za sebou nakonec zanechaly miliony mrtvých. Společné vlastnictví a kolektivní hospodaření nepřineslo své kýžené ovoce. Stát sice vykazoval růst hospodářské produkce, to se ovšem nerovnal skutečnému množství surovin, které by měla k dispozici veřejnost. Ta trpěla velkým nedostatkem základních potravin. Pro kolektivizaci jako takovou navíc v zemi neexistoval prakticky žádný reálný důvod, rozhodně nevyplýval z nutnosti. Byl zcela nepřipravený a neuvážený. K tomu uvádí Karel Jech: „Velcí sedláci-kulaci, kteří ještě před několika lety svou produkcí oživovali sovětskou nedostatkovou ekonomiku, byli jako mávnutím proutku prohlášeni za původce a viníky vážnoucího zásobování a dokonce za viníky šířícího se hladu, za škůdce socialismu a diktatury proletariátu, za nepřátele lidu.“²³ Tento v konečném důsledku násilný zásah nakonec zcela zničil kouzlo a původní význam ruského venkova. Kolchozy byly hospodářsky i ekonomicky nedostačující. Dopady kolektivizace lze opět vysledovat až do současného vývoje Ruska. Venkov se stále potýká s velkými hospodářskými problémy, celé Rusko pak velmi silným propadem porodnosti, kdy mortalita převyšuje natalitu a tento fakt je vidět především ve venkovských oblastech.

Volební sliby komunistů v ČSR hovořily po celou dobu pouze o pozemkové reformě, jak bylo i uvedeno v předchozích kapitolách. Půdu slibovali všem, kteří na ní pracují. Komunisté sami byli přesvědčeni o neúspěchu celého procesu u mocného souseda. Jejich prvotní sliby byly plné prohlášení o skutečnosti, že sovětský model kolchozů se v ČSR neuplatní. Nutno podotknout, že situaci na poválečném českém venkově zhoršoval fakt související právě s nedokončenou předválečnou pozemkovou

²³ JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 37

reformou a tzv. novou pozemkovou reformou, která měla radikálně zastavit soukromé vlastnictví půdy nad 50 ha. Myšlenka: “tzv. univerzálního zemědělského družstevnictví...”²⁴ jak uvádí Karel Jech, byla vyslovena už v 30. letech 20. století, kdy bylo ale hlavním záměrem zachování soukromých statků jako základu zemědělské výroby a současné členství ve společnosti, která měla pomoci především sociálně slabším obyvatelům. Spory mezi lidmi zhoršoval i fakt násilného vysídlení původního, byť německého obyvatelstva, které zde žilo mnoho let zcela bezkonfliktně s ostatními obyvateli, bylo opatřeno znalostmi kraje a zejména znalostmi rostlinné a živočišné výroby. Po nich zde zůstávala nerozdělená půda a opuštěné statky. Stávající obyvatelstvo si proto zřejmě velmi dobře uvědomovalo, že nebude možné veškerou půdu dostatečně obhospodařit a zajistit tak plnění nutných dodávek pro stát. Lze konstatovat, že velmi dobře zafungovala i obyčejná lidská závist – mnoho obyvatel nezapomnělo na bohaté předválečné statkáře, vážené obyvatele vesnic, na kterých byli existenčně závislí, neboť pracovali na jejich statcích. Vše vedlo představitele komunistické strany k názoru nutně a rychle řešit problémy československého venkova stůj co stůj a otázku budoucího společného blahobytu všeho lidu vzali jaksi opět za své.

Vývoj radikálně ovlivnil a do jisté míry změnil rok 1949, kdy Národní shromáždění přijalo zákon o jednotných zemědělských družstvech ze dne 23. února 1949²⁵. Zákon nabyl účinnosti dne 15. března 1949, definoval hlavní předmět činnosti družstev, kterým bylo především scelování půdy, mechanizace zemědělské práce a součinnost při plnění výrobních úkolů v zemědělství. Nově zákon ošetřoval podmínky venkovských žen pracujících v zemědělství, kterým měl ulehčit práci a dále předpokládal zvyšovat kulturní a sociální úroveň venkova. Záměr zákona byl naplněn především v prvním z hlavních úkolů, a to scelování půdy. Přestože již programové prohlášení vlády ze dne 10. března 1948 před vydáním komunistické ústavy zaručovalo soukromé vlastnictví půdy do 50 ha²⁶, zároveň jej měla zaručovat i samotná nová ústava, v konečném důsledku prokázal citovaný zákon hlavně jeho obcházení a nedodržování, což bylo v době vrcholné totality zcela běžné. Přesto zákon o jednotných

²⁴ JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 47

²⁵ *Zákon č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech.*

²⁶ GOTTWALD, Klement, *Programové prohlášení vlády 10. 3. 1948*, [on-line].[cit. 20.11.2011], dostupné na: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-2/ppv-1948-gottwald2.pdf>

zemědělských družstvech ve svém prvopočátku určitou naději velkým sedlákům – kulakům dal. Připouštěl jejich členství v družstvech jako určitou formu převýchovy v přesvědčení o nutnosti zajištění sociálního zemědělství pro československý venkov a zdárný vývoj lidově demokratické republiky. Mohli být i zástupci představenstva. Politika KSČ nabrala ovšem do dvou let zcela opačný směr. Dle Jecha: „...kulak do JZD a v žádném případě do jeho vedení nepatří, protože by jeho kolektiv a hospodaření vnitřně rozkládal.“²⁷ Každopádně se stal nový zákon o jednotných zemědělských družstvech zákonem o kolektivizaci, ačkoliv jej tak komunističtí představitelé nenazvali.

Samotnou kolektivizaci československého venkova rozděluje mnoho autorů na dvě základní fáze. Nelze zcela přesně časově vymezit počátek první. Lze předpokládat, že přípravné práce spadaly již do roku 1948, rok 1949, kdy byla kolektivizace uzákoněna, probíhaly nájezdy jejích propagátorů mezi venkovský lid, kde přesvědčovali sedláky o výhodách při dobrovolném vstupu do družstev. Zákon v této fázi obhajoval dobrovolné členství v družstvu pro každého pracujícího zemědělce. Zcela logicky do družstev v této fázi nevstoupili majetní a soběstační soukromí zemědělci a farmáři, kteří možná svým „selským rozumem“ tušili neúspěch společného kolchozu. Možná i pod vlivem ohromného neúspěchu podobného projektu v SSSR. Nevole a nedůvěra se však nesesetkala s pochopením u vedení KSČ. Odpovědí bylo zostření situace a násilný a nevybíravý nátlak, který v konečném důsledku během několika následujících let způsobil likvidaci statkářů a jejich rodin. K tomu uvádí Karel Kaplan: „Samostatnou kapitolu tvořilo urputné a kruté úsilí o likvidaci tzv. „vesnických boháčů a kulaků“ s administrativním názvem Akce K. Komunistické vedení je veřejně prohlásilo za hlavní překážku kolektivizace.“²⁸ Kulakem byl označen třídní nepřítel, vesnický boháč, s výměrou půdy nad 20, později 15 ha, tedy sedlák, rolník, farmář, který poškozoval státní zájmy jednak tím, že se odmítnul dobrovolně podrobit procesu kolektivizace, a to i přesto, že jednal v souladu s platnou právní úpravou, ale paradoxně i ten, který byl naopak ochoten do procesu dobrovolně vstoupit. Politika té doby nabrala velmi rychle zcela jiný směr. Hospodář, kterému se ve své práci dařilo, byl považován za bohatého

²⁷ JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 72.

²⁸ KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 29.

vykořisťovatele ostatních rolníků a farmářů, kteří takový úspěch neměli. V době marxistické ideologie a potlačování kapitalismu nebylo nic snazšího, než postavit tyto dvě vrstvy obyvatel proti sobě. První fáze kolektivizace tak vrcholila rokem 1951 a 1952, kdy se komunistické vedení veřejně postavilo proti kulakům jako třídnímu nepříteli, poslední přežívající kapitalistické třídě. K tomu uvádí Karel Jech: „Vesnický boháč byl nyní vyličen a před rolnickou veřejností měl být soustavnou propagandou paušálně pranýřován jako úhlavní nepřítel JZD, a to – s odvoláním na sovětské zkušenosti – nepřítel mnohem nebezpečnější jako jeho člen, neboť i když *prodá část svých pozemků, nezbaví se svého nepřátelského, kapitalistického smýšlení, svých vykořisťovatelských zvyklostí.*“²⁹

Druhá polovina roku 1951 přinesla první důkaz o možnosti společného nezdaru. Měřítka propadu ovšem v tomto případě bylo daleko širší, společný úspěch se musel samozřejmě rovnat i společnému neúspěchu. Městská i vesnická veřejnost však byla přesvědčována o tom, že nedostatek masa a dalších potravin je způsoben bojkotem ze strany vesnických boháčů. Ve skutečnosti šlo o snůšku lží a dezinformací, nebylo samozřejmě jediného viníka, na kterého by bylo možné poukázat prstem, šlo o kolektivní práci a účast, nestačily politické sliby o lepší budoucnosti, každý družstevník by se musel smířit s nastalou realitou, kdy nelze vždy předpokládat uspokojivou prosperitu pro všechny, kdy nelze tvrdit, že v rámci několikaletého plánu budou všichni obyvatelé žít v plánovaném blahobytu. Nastalá situace se nakonec neobešla bez finanční podpory ze strany státu v různých formách.

Rok 1951 ale musel bezpodmínečně podat jasný důkaz o vzkvétajícím hospodářství prvního pětiletého plánu československé ekonomiky. Ten měla zajistit i existující a nově založená jednotná zemědělská družstva. V zemi doposud existovalo cca 3 900 těchto spolků. Současně však existovalo jejich elementární rozdělení na typ I., II. III. IV. Typ I. JZD se vyznačoval společnou pomocí při polních pracích, pro typ II. bylo typické tzv. rozorávání mezí a společné hospodářské postupy na scelených pozemcích. Typ III. a IV. byl navíc charakterizován společnou živočišnou výrobou, tvorbou nedělitelných fondů a odměnami družstevníkům dle výkonu práce, tedy ne již dle výměry vložené půdy. Snahou zrychlení očekávajícího „hospodářského zázraku“

²⁹ JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 83.

bylo vytvářet již jen III. a IV. typu JZD. Realita však byla jiná a opět propaganda poukázala na viníka, který brzdil chtěný společný vývoj – kulak. Ortel nad touto označenou třídou byl v této době již zcela vyřčen. Likvidace těchto obyvatel jakýmkoliv způsobem. Jakousi „legalizací“ celé akce byla tzv. Směrnice tří ministrů z října roku 1951. Jednalo se o dokument s označením „přísně tajné“, na kterém se dohodl ministr národní bezpečnosti, ministr vnitra a ministr spravedlnosti. K tomu opět Karel Jech: „Směrnice se na nejbližší dva roky stávaly závazným předpisem, aniž by o jejich obsahu před podpisem nebo po něm byla informována vláda či Národní shromáždění, Sbor pověřenců či Slovenská národní rada. Mlčky a bez jakékoliv diskuse dostávaly fakticky a povinně vyžadovanou autoritu celostátního zákona, a to s platností od 1. listopadu 1951.“³⁰ Smyslem bylo především ztrestání odsouzených obyvatel v kulackých procesech – nedostačující tresty odnětí svobody, peněžní sankce a propadnutí celého majetku, byly rozšířeny o tresty zákazu pobytu postihující také všechny členy rodiny, a to bez jakéhokoliv obvinění a odsouzení. Zákaz pobytu běžně vydával soud, ale také národní výbor. Tato směrnice byla typickou ukázkou nelegálního postupu komunistického režimu. Nikdy nebyla publikována ve Sbírce zákonů ČSR, její obsah nesměly znát ani osoby, které tvrdě postihla. Garanty a vykonavateli celé Akce K se stala StB, a to jak na ústřední, tak i krajské a okresní úrovni dle velikosti a závažnosti celého vykonstruovaného politického procesu. Mezi další tresty, které postihovaly v této době již celé rodiny, patřilo vyloučení dětí a mládeže selských rodin ze škol – nejprve středních zemědělských, následně se „očista“ týkala všech škol vysokých. Rozhodující nebyl prospěch žáků a studentů, ale samozřejmě třídní původ a závažnost „provinění“ jejich rodičů.

Rok 1952 rozšířil citovanou směrnici tří ministrů o tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti³¹. Po několikaměsíční odmlce tak nastala další násilná akce při vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů. Tentokrát se procesy vztahovaly i na obyvatele Slovenska.

Určité uvolnění procesu kolektivizace nastalo na přelomu roku 1953, a to v důsledku částečné politické obměny ve vedení komunistické strany jak

³⁰ JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 119

³¹ Tamtéž, s. 162

Československé republiky, tak i u jeho vzoru – Sovětského svazu. Dne 5. března 1953 umřel generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu, Josif Vissanionovič Džugašvili – Stalin, a téměř současně dne 14. března 1953 československý prezident, Klement Gottwald. Úmrtí těchto dvou mocných a vlivných politických představitelů přineslo určité politické uvolnění a oslabení obou komunistických režimů. Nový československý prezident, Antonín Zápotocký, nastoupil do svého úřadu dne 21. března 1953. Následovala rozsáhlá amnestie vyhlášená dne 4. května 1953 (Totalita, 2012)³². Přišly první obavy mezi obyvateli vesnic, začala se šířit panika. Co má tato akce znamenat? Bude opět válka a nedostatek potravin? Veřejnost byla doposud informována o nebezpečnosti a proradnosti nechtěné kulacké třídy, zcela demagogicky si osvojila jednotný názor, že jsou tito lidé společnosti nebezpeční, že ničí společný užitek, nejednají ve státním zájmu, bojkotují budoucí blahobyt pro všechny. Nyní byla tato třída obyvatel v následku amnestie hromadně propouštěna z vězeňských zařízení, aniž by si zde svůj trest zcela odpykala a vracela se, pokud mohla, do svých rodných vesnic. Vysvětlení mezi prostými venkovskými lidmi vedlo k jasnému závěru velkého oslabení celého komunistického režimu. U některých možná zafungovalo jejich vlastní svědomí.

Toto období lze vnímat jako první výraznou krizi celého procesu kolektivizace. Před vrcholnou etapou přišlo první velké oslabení společného hospodářského pokusu v zemědělství. Některá JZD se rozpadla, členové začali hromadně odcházet, lidé, prvotní nadšenci, přestali projektu důvěřovat. Prezident republiky navíc dodržel svůj slib, že nebude nikomu bránit při dobrovolném odchodu z JZD, dále veřejně pronesl svůj projev, kde odsoudil násilnou dosavadní kolektivizaci. Společenská i ekonomická situace se navíc zhoršila po měnové reformě ze dne 30. května 1953. K tomu z vyjádření Karla Jecha: „Rolnická a selská hospodářství se pro nejbližší dobu ocitla bez finančních prostředků, neboť z loňské produkce již nebylo co prodávat a do nové sklizně zbývaly dlouhé týdny. Politický kredit režimu mezi vesnickým obyvatelstvem silně poklesl, a proto i jakákoliv nově přijímaná vládní opatření vzbuzovala nedůvěru.“³³ Personální obměna v křeslech vedení komunistické vlády přinesla určité uvolnění celé kolektivizace. Lze konstatovat, že některá jednání byla ve vztahu

³² Kolektivizace, *Totalita*, [on-line].[cit. 21.1.2012], dostupné na: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/kolektivizace.php>

³³ JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 191.

k zemědělství výrazně racionálnější povahy. Představitelé upustili od násilné likvidace kulaků, resp. ji pouze na nějaký čas zastavili, a zvažovali spíše ekonomické dopady těchto hrubých akcí. Ano, lze odstranit kapitalistickou třídu z vesnic, ale pouze tehdy, když existuje jejich účinná náhrada, která bude schopna obhospodařit jejich pozemky a zajistit tak prospěch všem. Ne každý rolník, hospodář, farmář nemohl být označen vesnickým boháčem jenom pro soukromé vlastnictví daných hektarů obhospodařované půdy.

Další vlna kolektivizace byla zahájena v roce 1955. Započala se zakládat další JZD. Lhůta pro završení celého procesu byl rok 1960. Vzniklo nových 5345 družstev³⁴. V roce 1959, kdy také nabyl účinnosti nový zákon o zemědělských družstvech³⁵, jich v republice existovalo již 12560, což odpovídalo jejich zřízení v 80 % všech obcích země. Celý proces měl v konečném dopadu vyřešit tzv. kulackou otázku. Orientoval se opět na likvidaci vesnických boháčů jako třídy. K tomu opět Karel Jech: „Splnění tohoto záměru chápaly vedoucí orgány strany a státu jako výsostný předpoklad ke kýženému vyhlášení do celého světa, že socialismus v Československu plně zvítězil a že naplní dalších let už bude budování vyspělé socialistické společnosti,...“³⁶ Dopady druhé fáze kolektivizace byly obdobné jako ve vlně první.

Tato násilná akce zanechala v historii země obrovskou stopu. Opět lze konstatovat, že je patrna doposud. Dopady postihly po roce 1989 zejména kraje republiky založené převážně na zemědělské a živočišné výrobě – severozápad Čech, jižní Morava, apod. Zde se jednotná zemědělská družstva postupně rozpadla, byla nucena řešit restituční nároky původních vlastníků, zakládaly se malé a střední farmy s běžnou obhospodařovací plochou cca 200 – 500 ha orné půdy a pastvin. Tržní ekonomika však prakticky ihned ukázala výrazné nedostatky předchozího zemědělského vývoje. Kraje postihla vysoká nezaměstnanost způsobená náhlým odchodem zaměstnanců družstev, farmáře dostihly velmi brzy vysoké výrobní náklady, prakticky nulová konkurenceschopnost vůči tuzemským, ale i zahraničním subjektům a velmi mizivý odbyt výroby. Chybělo prvotní know-how, nápad, znalosti tradic a trhů a

³⁴ Kolektivizace, *Totalita*, [on-line].[cit. 21.1.2012], dostupné na: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/kolektivizace.php>

³⁵ Zákon č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech, ve znění pozdějších změn

³⁶ JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 223.

nalezení cesty kudy se ubírat dál. Automatická prodejnost výrobků a státem zajištěný odbyt v dobách totality byl prakticky ze dne na den zastaven. Farmy se začaly potýkat s chybějícími finančními prostředky na běžný provoz, jejich majetek tvořily především zastaralé hospodářské budovy, stroje a navíc na ně přešly závazky z nevyrovnaných restitučních nároků, protože JZD a státní statky postihl konkurz a jejich následná konečná likvidace.

Hospodářský vývoj země kolektivizace 50. let 20. století pozastavila, na mnohé soukromé statkáře a farmáře vykonstruovala politické procesy. Stála za likvidací jejich rodin a prakticky tak i československého venkova, který měl v poválečné době velkou šanci na svou obnovu. Naprosto zlikvidovala starousedlíky, jejichž rody zde žily možná i dlouhá staletí. Dále zejména oblasti bývalých Sudet a pohraničí byly nově osídleny převážně mladou populací, která měla znalosti a odbornost v oblasti rostlinné a živočišné výroby. Zakládala zde rodiny, zapouštěla své kořeny, velmi citlivě vnímala svůj nový domov, vytvářela nové tradice a hodnoty a osobní vztah další generaci k osídlovanému kraji. Násilí komunistů páchané na celých jejich rodinách, a to ve vysokém procentu, tento logicky přirozený vývoj zcela zastavilo a zničilo.

Konečné součty zlikvidovaných kulaků odhaluje až současnost. Prokazatelné a potvrzené jsou uvedeny v následujícím přehledu.

Tab. 1: Zlikvidovaná soukromá hospodářství v době kolektivizace

Časové začlenění kolektivizace	Počet zemědělských usedlostí v ČSR	Celková výměra obhospodařované půdy (v ha)
1949	35 159	1 032 992
1958	6 254	113 418

Zdroj: JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 226

2.3. Další perzekuce a nezákonnosti komunistického režimu

Snahou této podkapitoly je představit legislativu ČSR po únorovém převratu v roce 1948, resp. hlavní právní předpisy vznikající v této době a jejich běžnou aplikaci v praxi. Zejména tedy použití svérázného výkladu k politickým procesům a vykonstruovaným soudním procesům.

Nejprve je nutné pro ucelený přehled a komplexní představu o zkoumané problematice uvést soustavu politických a justičních orgánů té doby. Ty představují níže uvedené tabulkové sestavy.

Tab. 2: **Politické orgány** (jejich usnesení pro další proces závazná k plnění)

P.č.	Název	Hlavní pracovní náplň, členství
1.	Politický sekretariát ÚV KSC	Jeden z vedoucích orgánů KSC, stál prakticky u všech důležitých rozhodnutí té doby, tvořila je úzká skupina hlavních představitelů strany.
2.	Sekretariát ÚV KSC	Jeden z vedoucích orgánů KSC, volen Ústředním výborem KSC, řídil jej generální tajemník, 13 členů, zasedal 1 x týdně, otázky vnitřního fungování strany a propagandy, mechanismus na výrobu politických procesů.
3.	Komise stranické kontroly	Jeden z vedoucích orgánů KSC, zajišťovala a prováděla výslechy funkcionářů, připravovala podklady pro Státní bezpečnost, kontroly v podnicích zahraničního obchodu, těžkého strojírenství, státních statcích apod.
4.	Aparát ÚV KSC	Nejdůležitější nevolený mocenský nástroj stranického vedení, složen z několika oddělení, připravoval podklady pro jednání orgánů ÚV KSC, někteří členové působili na nižších stupních řízení strany – okresy, kraje, podávali výklad jak pracovat s usneseními a směrnicemi ústředí.
5.	Komise ÚV KSC	Diskuse na úrovni některých problémových oblastí, podklady pro předsednictvo nebo ústřední výbor, národohospodářská, zemědělská, mládeže, ideologická. Členství i pro některé nekomunisty – významní pracovníci v konkrétním oboru.
6.	Mocenská skupina	Členstvo úzké vedení KSC, zasahovala do přípravy monstrprocesů, schvalovala konání procesů, politickou koncepci žaloby i rozsudky s právní závazností pro soud, dostávala podrobné informace o průběhu soudního přelíčení.
7.	Ministr vnitra ČSR, Ministr spravedlnosti ČSR, Generální prokurátor	Předkládali návrhy na realizaci procesů, zprávy o průběhu vyšetřování, návrh na konání procesu a předpokládané tresty.
8.	Předsednictva krajských a okresních výborů KSC	Orgány strany na úrovni krajů a okresů, větší případy s politickým účinkem širšího rozsahu, schvalování politických koncepcí a rozsudků, organizace soudů – zajištění publika a zajištění regionální propagandy.
9.	Bezpečnostní komise KSC – ústřední	Angažovanost ve všech politických procesech většinou s celostátní působností (velký význam,

		předpoklad trestu smrti, politická koncepce případu), členem byl ministr spravedlnosti, ministr národní bezpečnosti, velitel Státní bezpečnosti, náměstek ministra obrany, vedoucí bezpečnostního oddělení a evidenčního odboru ÚV KSČ. Všechny komise obdržely návrh politické koncepce od vyšetřovatelů nebo prokurátora, seznam obžalovaných a jejich trestných činů, doporučené tresty, organizaci soudního přelíčení, místo konání, délku trvání, jména soudců, prokurátora, obhájců, svědků, výběr diváků a způsob propagace. Zanikla v roce 1951 (poté už jen komunistické vedení a příslušné oddělení aparátu).
10.	Bezpečnostní komise KSČ – krajská, tzv. Bezpečnostní pětka	Na úrovni krajů, členem krajský politický tajemník KSČ, bezpečnostní referent krajského národního výboru, krajský velitel Státní a Veřejné bezpečnosti, krajský bezpečnostní tajemník KSČ. Projednání procesů krajů a důležité okresní případy. Zanikla v roce 1951 - poté už jen porady před důležitým politickým procesem na úrovni kraje (členem krajský politický tajemník KSČ, prokurátor, soudce a velitel krajské Státní bezpečnosti)
11.	Bezpečnostní komise KSČ – okresní, tzv. Bezpečnostní trojka	Na úrovni okresů, členem okresní politický tajemník, okresní velitel Státní bezpečnosti, bezpečnostní referent okresního národního výboru. Projednání procesů regionu (okresu) – převážně „kulacké“ případy. Zanikla v roce 1951 – poté už jen porady před důležitým politickým procesem na úrovni okresu (členem okresní politický tajemník KSČ, prokurátor, soudce a velitel okresní Státní bezpečnosti)
12.	Příležitostné komise	O jejich případném zřízení rozhodly orgány strany, ministerstvo spravedlnosti, ministerstvo vnitra. Dostávaly konkrétní úkoly – např. úpravu žaloby, průběh prací na jednom procesu, organizaci účastníků soudního přelíčení.
13.	Místní komunistické organizace	Působnost v obcích a městech odkud obžalovaný pocházel nebo dle místa konání soudu. Členstvo – informátoři Státní bezpečnosti, většinou zároveň publikum soudního přelíčení.

Zdroj: KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 167 – 171, Komunistická strana Československá (KSČ) stranické orgány, *Totalita*, [online]. [cit. 8.2.2012], dostupné na: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_ksc_org_01.php.

Tab. 3: **Justiční orgány** (plnily usnesení přijatá komunistickými orgány)

P.č.	Název	Hlavní pracovní náplň, členství
1.	Státní prokuratura ³⁷	Zřízena při státním soudu, členy státní prokurátor a státní víceprokurátoři. Funkce veřejného žalobce, zaměření na stíhání trestních činů podle zákona na ochranu republiky, jmenován ministrem spravedlnosti.
2.	Státní soud ³⁸	Působnost po celém území ČSR, sídlil v Praze, členstvo – prezident, víceprezidenti, soudci z povolání, soudci z lidu.
3.	Nejvyšší soud ³⁹	Rozhodoval jako třetí stolice s konečnou platností.
4.	Krajské a okresní soudy ⁴⁰	Rozhodovaly jako soudy prvního a druhého stupně.
5.	Prokuratura	Významné postavení v trestním soudnictví, stála v popředí před soudci, ministerstvo spravedlnosti jim svěřilo významnější pravomoc.
6.	Útvary ministra spravedlnosti	Úzká spolupráce s prokuraturou, vůči těmto útvarům existovala i tzv. zprávovalá a zpravovací povinnost o veškerých případech řešených prokuraturou.

Zdroj: Sbírka zákonů ČSR, ASPI, 2012, KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001, s. 198 – 200.

Určitý mezičlánek politických a justičních orgánů tvořila velmi vlivná a významná složka - Státní bezpečnost. Služba StB vznikla pro účely zajištění zvláštních úkolů národní bezpečnosti hned vedle kriminální služby a služby zpravodajské⁴¹. Jednalo se o tajnou politickou policii, která zejména po roce 1948 v otázkách mechanismu přípravy politických procesů plnila jasné úkoly komunistické strany. Jednala tedy v jasném zájmu státu. Fungovala od počátku pro upevnění postavení a moci strany. Platná legislativa té doby zcela jasně neformulovala její hlavní pracovní náplň, uváděla ji pouze jako součást SNB. Až teprve budoucí vývoj odhalil její pravou tvář a patřičnou důležitost v záležitostech politických procesů. K tomu uvádí Karel Kaplan: „Ve svém myšlení dospěli proto k závěrům, že jejich instituce je zárukou moci a také čistoty strany. Jejich sebevědomí a s ním i pocit moci rostly, jejich touha po nadvládě nad

³⁷ Zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu, ve znění pozdějších předpisů, §12

³⁸ Zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu, ve znění pozdějších předpisů, §1

³⁹ Zákon č. 216/1919 Sb., o nejvyšším soudě, později zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁰ Zákon č. 319/1948, o zlidovění soudnictví, ve znění pozdějších předpisů, později zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů, ve znění pozdějších předpisů

⁴¹ Zákon č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti, §33, dále ve znění částečné novely zákon č. 286/1948 Sb., o národní bezpečnosti, ve znění pozdějších předpisů.

osudy normálních lidí nabyla hrůzných rozměrů. Poslání, které sami sobě přisoudili, je vedlo k všeobecné nedůvěře a k podezírání stále většího okruhu občanů z nepřátelství k režimu, ...“⁴².

Během velmi krátké doby si tento významný mezičlánek vytvořil velmi důležité postavení v zemi, které vedlo k zavedení zvláštních vyšetřovacích metod a postupů. Šlo především o shromažďování kompromitujících informací na osobu nebo skupinu osob soustředěvaných do různých druhů svazků a spisů podle významu a důležitosti. Běžnou byla praxe, kdy příkaz k zatčení vydal vedoucí StB na různém stupni řízení, náměstek ministra vnitra, případně sám ministr vnitra. Uvalení vazby, které příslušelo pouze prokuratuře, bylo rovněž záležitostí pracovníků StB. Obcházení zákona bylo zcela běžné. Později byla zřízena funkce prokurátora StB, který bez prodlev schvaloval návrhy na uvalení vazby. Vyšetřování zatčených osob probíhalo na základě výslechového plánu. K tomu uvádí Karel Kaplan: „Výslechový plán obsahoval otázky, které vyšetřovanec dostal, a odpovědi, které musel vyšetřovatel na své oběti vynutit a uvést do protokolu s podpisem vyšetřovaného.“⁴³ K nejběžnějším vyšetřovacím metodám patřil rovněž tzv. otázkový protokol. Československá StB jej začala používat na doporučení sovětských poradců. Z vysvětlení Karla Kaplana se jednalo o: „Podstata otázkových protokolů spočívala ve zcela konkrétní otázce, která do značné míry předurčovala odpověď. Dále takové protokoly vylučovaly fakticky cokoliv, co by jen vzdáleně hovořilo ve prospěch vyslychaného, protože zaznamenávaly jen „jeho vinu“. Struktura otázek a odpovědí a manipulace s jejich obsahem činily z otázkových protokolů významný nástroj pro získávání falešných přiznání.“⁴⁴ Dále se využívalo zvláštního druhu konfrontace, kdy byl vyšetřovaný obviněn jiným obviněným či odsouzeným ze spáchání trestného činu. Vyšetřování bylo uzavřeno jako úspěšné, vyšetřovaný neměl sebemenší možnost se hájit či nařčení vyvrátit. Běžnými se staly rovněž různé formy provokací, vytipování dobrovolně spolupracujících agentů a informátorů. Vyšetřování bylo přípravnou fází politického procesu. Doznání obžalovaného, které ve většině případů nebylo těžké za použití fyzického či psychického násilí získat, bylo impulzem pro pokračování k soudnímu líčení a jeho

⁴² KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2008, s. 172.

⁴³ KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2008, s. 184.

⁴⁴ Tamtéž, s. 185 – 186.

konečnému odsouzení za „trestné“ činy, které nemusel vůbec spáchat, resp. byl většinou zcela neviný.

Tab. 4: **Základní složky Státní bezpečnosti**

P.č.	Název	Hlavní pracovní náplň, členství
1.	Rozvědka	Špionážní, dezinformační a diskreditační činnosti politické, hospodářské a vědeckotechnické povahy v západních zemích.
2.	Kontrarozvědka	Obdobné činnosti na území Československé republiky, boj proti všem odpůrcům strany.
3.	Vojenská kontrarozvědka	Obdobné činnosti v ozbrojených sborech.
4.	Sovětsští poradci	Poradenská činnost v oblasti politických procesů ze strany Sovětského svazu. Stáli v pozadí všech velkých politických procesů – na českou půdu přinesli nové vyšetřovací metody – např. tvrdý psychický nátlak, dlouhé výslechy, systém otázkových protokolů a metodu jejich vypracování, organizovanou konfrontaci a konstrukci monstrprocesů. Členstvo – vedoucí a jeho zástupci.

Zdroj: KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001, s. 174, Státní bezpečnost, *Totalita*, [on-line].[cit. 8.2.2012], dostupné na: <http://www.totalita.cz/stb/stb.php>.

Platná legislativa po únorovém převratu zaznamenala velmi výrazné změny. Prvotním se stala Ústava roku 1948⁴⁵. Zcela běžnou praxí se stalo obcházení zákonů, jejich nedodržování, kdy omluvou za toto jednání byl zájem lidu, obrana republiky formou třídního boje proti nepříteli jak ze strany stále předesílané nacistické hrozby, tak ze strany vykořisťovatelského kapitalismu. Lidově demokratický řád nebylo možné založit na starém právním základu. Velmi razantně nový režim odmítnul dělbu moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní. Omluvou, jak uvádí Vilém Hejl, bylo Čepičkovo: „Náš nový lidově demokratický řád neuznával takovou zásadní dělbu moci, neboť zdrojem veškeré moci ve státě je lid, která si nejen zákony dává, nýbrž i sám zákony vykonává. Tomu odpovídá také požadavek, aby soudce byl vázán **celým právním řádem** (zdůrazněno dr. Čepičkou) a nikoli jen zákony.“⁴⁶ Tímto konstatováním ovšem moc soudní ztratila jakoukoliv nezávislost a byla tak ohrožena nestrannost jednotlivých soudců. Do výkonu jejich činnosti zasahovaly vyhlášky, směrnice a jiné formy nařízení

⁴⁵ Zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.

⁴⁶ HEJL, Vilém, *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha 1990, s. 175.

vydávané mocí výkonnou. Soudce byl povinen se jimi řídit, čímž prakticky nemohl zaručit ochranu práva a rozhodování o vině a trestu za trestné činy nebylo pouze v jeho kompetenci. Přesto tento postup byl stále komunisty, zejména před očima veřejnosti, hájen jako zcela legální.

Mimo ústavy vznikl do roku 1950 další zcela zásadní zákon, a to na ochranu lidově demokratické republiky⁴⁷. V zásadních otázkách obsahoval základní rozdělení trestných činů proti státu, trestné činy proti vnější a vnitřní bezpečnosti státu a trestné činy proti mezinárodním vztahům. Dále pak obsahoval velmi přísné tresty za trestné činy, které by v demokratickém zřízení trestnými činy v žádném případě nebyly. Prakticky jakýkoliv projev nedůvěry proti státnímu zřízení a jejich představitelům byl považován za závažný trestný čin s trestní sazbou od tří měsíců do tří let v „tuhém“ vězení. Stal se základním kamenem pro politické procesy vyhodnocované v končeném důsledku vinou za trestné činy proti republice. Celý zákon se v budoucnu stal součástí nově vytvořeného trestního zákona⁴⁸. Zde figuroval jako hlava první zvláštní části nazvané jako trestné činy proti republice. Tento trestní řád obsahoval jako trest nepřísnější trest smrti. Výklad zákona a jeho spravedlivá aplikace na jednotlivé osoby však neplatila. K tomu uvádí Vilém Hejl: „Platila zásada, že „každé rozhodnutí musí vyjadřovat dialektickou jednotu okolností případu a třídního profilu účastníků“.“⁴⁹

Třetím velmi zásadním zákonem, jehož vzniku položil základy zmiňovaný zákon na ochranu republiky, byl zákon o táborech nucené práce⁵⁰. Tyto tábory, které spravovalo ministerstvo vnitra, byly zřizovány zejména pro převýchovu odsouzených, ale zejména měla být vhodně využita jejich pracovní aktivita. Dle tohoto zákona sem byly zařazovány osoby vyhýbající se práci nebo ohrožující výstavbu lidově demokratického zřízení, dále osoby odsouzené pro trestný čin podle zákona o stíhání černého obchodu a podobných pletich, o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu, o trestní ochraně národních a znárodněných podniků, ale zejména osoby, které prošly politickým procesem a byly odsouzené pro trestný čin dle zákona o ochraně lidově demokratické republiky.

⁴⁷ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁸ Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁹ HEJL, Vilém, Zpráva o organizovaném násilí, Praha 1990, s. 178.

⁵⁰ Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

Původní trestní zákon nahradil s účinností ode dne 1. 1. 1962 nový trestní zákon, který s rozsáhlými novelami pozbyl účinnosti až 1. 1. 2010, kdy jej nahradil nový. Od 1. 8. 1965 nabyl účinnosti zákon o výkonu trestu odnětí svobody⁵¹. Tento zákon zrušil třídně politickou diferenciaci odsouzených a zavedl diferenciaci podle jejich kriminální narušenosti, o které rozhodoval soud. Dále umožnil, aby s odsouzenými v nápravněvýchovných ústavech pracoval odborný personál, čímž se alespoň částečně naplnily a dodržovaly požadavky standardního minima pravidel humánního zacházení s vězňenými osobami dle požadavků zahraničních mezinárodních organizací. Věznicím a pracovně nápravným táborem je věnována následující samostatná podkapitola.

2.4.Československé komunistické věznice a nápravné tábory 50. a 60. let 20. století

V návaznosti na předchozí kapitolu je nutné pro celkovou představu o fungujícím režimu v ČSR po roce 1948 v trestních záležitostech, představit i komunistické věznice a nápravné tábory. Doba 50. a 60. let 20. století s podtextem zinscenovaných politických procesů dodala do těchto vězeňských zařízení až neuvěřitelný počet osob. Obecně lze vyjádřit, že každá osoba, která nebyla třídně zařaditelná, tím spíše bojovala-li proti komunistické diktatuře, byla hodnocena jako nebezpečná pro celou společnost a bylo nutné ji vyčlenit za její hranice. Dále ještě v této době vykonávalo trest odnětí svobody vysoké procento osob odsouzených po válce retribučním soudem. Cesta k dodání do vazby byla velmi krátká, presumpce neviny nebyla respektována vůbec. K tomu rovněž Klára Pinerová: „Nejvýraznější změnu můžeme zaznamenat především po únoru 1948, kdy se k moci dostala Komunistická strana Československa, která využívala vězeňství a výkon trestu odnětí svobody pro represivní účely a pro stabilizaci své diktatury.“⁵²

Bezprostředně po únorovém převratu v roce 1948 spadala správa VS ČR pod řízení ministerstva spravedlnosti. Na přelomu roků 1948 a 1949 vznikl Sbor uniformované vězeňské stráže⁵³. Jednalo se o veřejně ozbrojený a jednotně organizovaný sbor s působností po celém území republiky. Smyslem zřízení tohoto sboru byla správa a

⁵¹ Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

⁵² BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára, *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*, Praha 2009, s. 13.

⁵³ Zákon č. 321/1948 Sb., o Sboru uniformované vězeňské stráže.

střežení soudních věznic a trestních ústavů spadajících do kompetence ministerstva spravedlnosti. Zákon vylučoval delegování pravomoci ministerstva spravedlnosti na působnost jiných orgánů a úřadů v péči orgánů bezpečnosti. Vedle výše uvedených vězeňských zařízení tedy běžně fungovaly ještě internační, sběrné a pracovní tábory pod správou ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany. Nejbližší vývoj předpokládal vznik nových trestních ústavů, kde probíhala vyšetřovací vazba v působnosti složek StB nebo samotný výkon trestu odnětí svobody, a to buď převýchovou, nebo tvrdým pracovním režimem. K tomu opět Pinerová: „V novém trestním řádu z roku 1950 už bylo také stanoveno, že vazba se může vykonávat nejenom v soudních vazbách, ale také ve zvláštních odděleních, které podléhaly ministerstvu národní bezpečnosti (MNB)...“⁵⁴

Zlomovým se stal rok 1952, platná legislativa zrušila bez náhrady Sbor uniformované vězeňské stráže jako samostatný ozbrojený sbor⁵⁵. Služební poměr příslušníků tohoto sboru přešel do obdobného poměru příslušníků SNB. Podzim 1952 přinesl další významnou změnu, správu nad celým vězeňským systémem převzalo právě ministerstvo národní bezpečnosti. K tomu uvádí Prokop Tomek: „Po převedení všech československých vězeňských zařízení pod správu Ministerstva národní bezpečnosti v září 1952 byla k řízení vězeňství jako součást Ministerstva národní bezpečnosti vytvořena Správa nápravných zařízení.“⁵⁶

Do působnosti ministerstva spravedlnosti se vězeňství dostalo zpět až po demokratickém procesu v roce 1968 s účinností od 1. 1. 1969. Zlomový rok měl odstranit některé deformace vězeňského systému. Ke snaze o demokratizaci převýchovných programů měla sloužit i částečná obměna vězeňského personálu. Doba byla příznivá pro přijímání především kvalifikovaných zaměstnanců se specializací na výchovu a pedagogiku. Především pak měla přimět stávající personál k podání odborného a humánního výkonu své práce, ovšem zůstávalo zde stále mnoho těch, kteří se celému procesu nechtěli, resp. ani nemuseli podrobit.

Obdobně jako jiné ozbrojené sbory, zastává současná VS ČR mezi nimi významné místo. V republice funguje celkem 36 věznic, z nichž 10 je vazebních a 2 detenčními ústavy. Pracuje zde cca 10 500 zaměstnanců. Věznice současnosti čítají necelých

⁵⁴ BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára, *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*, Praha 2009, s. 14.

⁵⁵ *Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudu, ve znění pozdějších změn, §51*

⁵⁶ TOMEK, Prokop, *Dvě studie o československém vězeňství 1948 – 1989*, [on-line].[cit. 16.2.2012], dostupné na: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/policie/udv/sesity/sesit3/sesit3.doc>

24 000 vězňených osob. Současné programy zacházení s těmito osobami jsou založeny na prvcích demokratického společenského zřízení. Vězeňská služba plně respektuje právní řád České republiky, Listinu základních práv a svobod a Doporučení Rady Evropy. Současný rys byl založen na prvcích demokrata, kněze Františka Josefa Řezáče, který již v 19. století vyzvedával účelnost a nutnost postpenitenciární péče. Mezi základní prostředky převýchovy, ovšem oprávněně potrestaných, zařazoval vhodné vzdělávání všech jako členů společnosti a zároveň posilování jejich morálních vlastností. Vytvořil tradici zlidštění vězeňství jako takového. Vězeňství vtiskl pedagogický rozměr s důrazem na uplatňování didaktických a etických principů při zacházení s vězni. Proto současný stav vězeňského systému nelze ke stavu z dob 50. a 60. let 20. století v žádném případě přirovnávat. Reformní kroky po roce 1989 prokázaly návrat k historickým kořenům na základě dodržování základních lidských práv a svobod.

V závěru celé této kapitoly je však nutné zdůraznit ještě fungování TNP a uvést jejich základní přehled v 50. a 60. letech 20. století, kdy je režim využíval nejvíce. Zarážející je počet vůbec všech vězeňských zařízení té doby, dle Viléma Hejla: „...v osmašedesátém roce řekl mj. Tvrz, tiskový mluvčí Sboru nápravné výchovy, že začátkem padesátých let u nás existovalo „asi 350 věznic a táborů“.“⁵⁷ Tento enormní nárůst lze opět opřít o vzor v diktátu mocného Sovětského svazu. Téměř ve všech případech obviněný netušil, kde probíhá a probíhala vyšetřovací vazba, rodina se mnohdy nedozvěděla, kam byl jejich člen eskortován, kde se nachází. S velkým zpožděním potom dostávala zprávy o místě skutečného výkonu trestu odnětí svobody. Ekonomické a bezpečnostní důvody vedly k postupnému snižování celkového počtu nápravných zařízení jejich zrušením bez náhrady. Počátek roku 1957 čítal už pouze 48 těchto zařízení.

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, komunistický režim legalizoval zřízení zvláštních nápravných zařízení tzv. táborů nucených prací. Jejich působení na území ČSR je datováno mezi roky 1948 a 1954. K tomu bližší studii uvádí František Bártík: „Podle střízlivých odhadů lze konstatovat, že TNP prošlo na dvacet tisíc občanů. ..., budovaly se v místech s nedostatkem pracovní síly (doly, hutě, železárny, stavební

⁵⁷ HEJL, Vilém, *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha 1990, s. 234

závody, státní statky apod.)“⁵⁸. Zákon o zřizování těchto táborů byl zrušen sice již 31. 7. 1950 trestním zákonem správním⁵⁹, nicméně již následující den byla jejich další působnost potvrzena novým trestním zákonem⁶⁰.

Smyslem zakládání těchto pracovních táborů bylo převychovat tvrdou práci osoby označené režimem za třídního nepřítele. Zařazováni sem byli zejména vězni nejnižší kategorie státně bezpečnostní, tedy političtí. Velmi atraktivními oblastmi pro zřizování táborů byla naleziště uranové rudy na Jáchymovsku, Příbramsku a Slavkovsku. Těžba rudy byla velmi lákavou představou v hledáčku mocného Sovětského svazu. Smluvně si proto zavázal ČSR k jejímu několikaletému dodávání. Jednalo se o tvrdý boj o výrobu atomové pumpy s USA. I to byl důvod, proč byla práce v táborech s nalezištěm uranové rudy tak náročná, bylo nutné zavděčit se velkému vzoru a v každém případě splnit daný závazek.⁶¹ Proto sem byli zařazováni především potrestaní s délkou trestu 25 let či doživotí. V mnohých případech se nepředpokládal jejich návrat domů vůbec. Níže uvedený přehled předkládá základní představení TNP se zaměřením na těžbu uranové rudy. Celkový počet všech táborů činil 18. Počet osob, které zde strávily podstatnou část svého života, prošly branami táborů v letech 1949 – 1961 se pouze odhaduje na cca 60 000 – 70 000.⁶² Nutno podotknout, že mnoho důkazních materiálů s označením „přísně tajné“ nebo „jen pro vnitřní potřebu“ o skutečném životě v táborech se nedochovalo. TNP byly později přejmenovány na nápravně pracovní tábory, ještě později byly zcela zrušeny. Některé tábory byly ještě později přebudovány na moderní věznice a slouží dodnes vězeňským účelům.

⁵⁸ BÁRTÍK, František, *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008, s. 25

⁵⁹ Zákon č. 88/1950 Sb., *trestní zákon správním, ve znění pozdějších předpisů*.

⁶⁰ Zákon č. 86/1950 Sb., *trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů*.

⁶¹ BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára, *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*, Praha 2009, s. 28.

⁶² Trestanecké pracovní tábory (TPN) při uranových dolech, *Totalita*, [on-line].[cit. 8.2.2012], dostupné na: http://www.totalita.cz/vez/vez_tpt.php

Tab. 5: Tábory nucených prací v Československu v období 1948 - 1954

P.č.	Název	P.č.	Název	P.č.	Název
1.	Jáchymov – Vršek	2.	Příbram – Vojna	3.	Jáchymov – Nikolaj
4.	Jáchymov – Plavno	5.	Příbram - Brod	6.	Příbram – Bytíz
7.	Jáchymov – Bratrství	8.	Jáchymov – Svornost	9.	Jáchymov - Rovnost

Zdroj: BÁRTÍK, František, *Tábor vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008, s. 26, ŠEDIVÝ, F. Zdeněk, *Uranový gulag Jáchymovské peklo*, Brno 2003, 2005, s. 11 – 14.

3. Historie obce Staňkovice a Žatecka

3.1. Z novodobé historie obce a nejbližšího okolí

Smyslem této navazující kapitoly teoretické části práce je vymezit oblast, kde se celý Staňkovický proces odehrál. Jde především o přiblížení zemědělského kraje, který velmi citelně zasáhl právě proces kolektivizace 50. a 60. let 20. století. Pro komplexní představu o obci nacházející se v Severozápadních Čechách, uvádí tato podkapitola stručnou charakteristiku a základní údaje o nedávné historii nejen obce, ale i celého Žatecka ve sledovaném období.

Samospráva na Žatecku byla v těsně poválečném vývoji zajištěna revolučním výborem, který postupně nahradila místní a okresní správní komise. První volby delegátů do MNV a okresní správní komise proběhly 30. září 1945. Plénium místního národního výboru mělo 20 členů, z nevlivnějších stran zde byla zastoupena komunistická strana, národní socialisté, sociální demokraté a lidovci. Po květnových volbách 1946 do Ústavodárného národního shromáždění získala KSČ v žateckém okrese celkem 45% všech hlasů, tedy jejich jasné vítězství. Předsedou místního i okresního národního výboru se stali komunisté. Další volby konané dne 30. května 1948 byly tedy již v rukou komunistů. V Žatci bylo odevzdáno celkem 7 326 hlasovacích lístků, kandidátku Národní fronty (sloučená KSČ a sociálnědemokratická strana) podpořilo 7 258 voličů, v 57 případech se jednalo o tzv. bílé lístky, které byly jedinou možností jak vyjádřit nesouhlas s komunistickou politikou a způsobem jejich volby jako takové. 11 voličských hlasů bylo neplatných. Po únorovém převratu 1948 vše bezkonkurenčně řídil Okresní výbor komunistické strany Československa⁶³. V samotné obci Staňkovice vznikl MNV dne 10. 5. 1945. Prvním poválečným předsedou se stal Jan Hartman, obyvatel obce. Zároveň získal funkci předsedy místní školní rady⁶⁴.

Obec Staňkovice byla ve své historii řazena mezi periferie města Žatce, okresu Louny, kraje Ústeckého. Oblast byla a je typická především zemědělským rázem krajiny a zejména vysoce bonifikovanou chmelovou půdou. Počet obyvatel v obci se pohyboval vždy do 1 000 osob, v současné době je to 880. V době před druhou světovou válkou bylo zastoupení obyvatel převážně německé – žilo zde asi 800 Němců, 100 Čechů a 10 cizinců. Obec měla vždy svou samosprávu, nyní je to Obecní úřad

⁶³ BERÁNEK, Jan – ZINNEROVÁ, Alena, *Žatec*, Praha 2004, s. 376 - 390.

⁶⁴ Kronika obce Staňkovice, 1945 – 1965.

Staňkovice. Pod správu obce spadají v současnosti ještě obce Tvršice a Selibice. V obci funguje základní škola (dříve i česká a německá), samostatný poštovní úřad a zdravotnické zařízení⁶⁵. V době německé okupace spadala obec do pohraničních oblastí Sudet s převážně německým obyvatelstvem. I této oblasti se v poválečném čase dotkl odsun německého obyvatelstva. Celkem se jednalo cca o 29 000 z celého Žatecka. Dle dochovaných archivních materiálů bylo při této akci v obci Staňkovice násilně usmrceno přímo v obci, ve sběrném táboře v Postoloprtech nebo při transportu 17 Němců, bývalých starousedlíků. Mezi nimi i ředitel zdejší školy a jeden z učitelů. U dalších 7 byla uváděna sebevražda. Dosídlení proběhlo krátce po osvobození republiky. Do obce, podobně jako do celého kraje, přišli z vnitrozemí živnostníci, drobní řemeslníci a bezzemci. Přicházeli většinou z Rakovnícka, Slánska, Lounska, Neveklovska a ze Šumavy. Obec osidlovali i příslušníci bývalé české menšiny, kteří byli nuceni odejít v roce 1938. Trvalé a především výrazné osídlení obce zajistili ale až Volyňští Češi. Většinou se jednalo o mladé muže, kteří přišli s armádou generála Ludvíka Svobody, tzv. svobodovce. Po skončení druhé světové války zůstávali příslušníky armády a jako zvláštní vojenská skupina působili v Žatci.⁶⁶ Většinou se již nechtěli vracet zpět na Volyni. K tomuto kroku je vedlo několik důvodů – některé členy rodiny ztratili ve válečných dobách, přestože se nenarodili v Čechách, jednalo se o českou populaci, jejichž předci odešli z pracovních důvodů osidlovat Volyňský kraj v polovině 19. století, v neposlední řadě jim Žatecko připomínalo rodný kraj (zejména přírodními poměry a pěstováním chmele). Během několika málo let proto opouštěli profesionální armádu a začali se věnovat tomu, co znali a uměli nejlépe – hospodaření na statcích.

Zde mohl být i počátek budoucích sporů. K tomu uvádí Jan Smetana: „Doosídlování okresu se stalo předmětem ostrého zápasu politických stran. Předseda okresní správní komise například podepisoval příkazy k vysídlování zemědělců – komunistů z politických důvodů. Někde v místních správních komisích tomu bylo naopak.“⁶⁷ Jinde opět z jeho vyjádření: „V Praze se 27. července 1945 uskutečnila porada zástupců ministerstev vnitra a zemědělství, která sice jednala o vyhrazení určitých částí pohraničí

⁶⁵ JAHĚLKOVÁ, Sylvie, *Obec Staňkovice*, [on-line].[cit. 21.2.2012], dostupné na: <http://www.stankovice.cz/index.php?nid=1108&lid=cs&oid=95877>

⁶⁶ SMETANA, Jan, *Podbořany, dějiny města a okolních obcí*, Podbořany 2001, s. 165, Kronika obce Staňkovice, 1945 – 1965.

⁶⁷ SMETANA, Jan, *Podbořany, dějiny města a okolních obcí*, Podbořany 2001, s. 165.

pro volyňské Čechy, ale jejich výběr mělo provést ministerstvo zemědělství v dohodě s Osídlovacím úřadem, i když tak, aby odpovídaly zemědělskému charakteru Volyně.⁶⁸ Z reakcí stávajících obyvatel obce i celého Žatecka, k tomu dále Jan Smetana: „Čeští zemědělci a národní správci, obhospodařující asi 30 tisíc hektarů půdy, se ve třináctibodové rezoluci ze 6. září 1945 dožadovali zásadního rozhodnutí o stanovení klíče, podle kterého měly být usedlosti přidělovány volyňským Čechům na jedné straně a osídlencům z okresů Louny, Rakovník a z Neveklovska ze středních Čech na straně druhé.“⁶⁹ Z uvedeného lze vyvodit závěr, že tyto rozpory v době nového osídlování celého Žatecka mohly sehrát velmi důležitou roli v budoucím vývoji jednotlivých obcí, včetně Staňkovic. Mnoho místních obyvatel se rozhodně neztotožňovalo s názorem o způsobu osídlování této a jí podobným pohraničním obcím. Zde mohlo vznikat ohnisko budoucích velmi vyhocených sporů v průběhu procesu kolektivizace, a jak již bylo uvedeno v jedné z předchozích kapitol, významně zde mohla zapůsobit prostá lidská závist. K tomu autoři Helena Nosková a Stanislav Slavík: „Vojáci z Volyně zůstávali na svých statcích osamoceni, někdy i deprimováni vývojem situace a odloučením od rodin. Zároveň se objevily stížnosti na nové usídlenec a způsob jejich hospodaření. Jen stěžít lze zvážít, nakolik vše bylo zveličeno a nakolik vše sloužilo politickým tahům. Situaci ilustruje přípis se stížností z prostředí KSČ z ledna 1946. Podle něj volyňští Češi neplnili předepsané dávky, udržovali styk s Němkami, vařili si lihoviny, vyvolávali konflikty s příslušníky KSČ....Po vyšetření bylo konstatováno, že vinu nesli předešlí správci, kteří museli předávat některé usedlosti volyňským Čechům. Před jejich příchodem odvezli všechno, co se odvézt dalo, a německé pracovní síly odeslali do sběrného tábora.“⁷⁰ Lze se domnívat, že již v této době zůstala v mnoha lidech nevyřešená otázka nyní již osobních sporů s některými reemigranty. Mnozí z nich velmi brzy podleli totalitnímu režimu s určitou nadějí na lepší život, byli to právě zemědělci a obyvatelé vesnic, kteří první uvěřili slibům sílící komunistické strany a plně ji při volbách podpořili. Byli to i ti, ze kterých se postupně stávali „posluhovači“ totalitního režimu. Spory ale vznikaly i mezi reemigranty samotnými. K tomu Alena Zinnerová: „Únor 1948 samozřejmě zasáhl i volyňské Čechy. Rozdělil je na dvě skupiny. Prvá z nich přistoupila k uchopení moci komunisty pragmaticky a ve Svazu Čechů z Volyně

⁶⁸ SMETANA, Jan, *Podbořany, dějiny města a okolních obcí*, Podbořany 2001, s. 166

⁶⁹ Tamtéž, s. 166

⁷⁰ BERÁNEK, Jan – ZINNEROVÁ, Alena, *Žatec*, Praha 2004, s. 384.

zřídila akční výbor podle příkazu stranického aparátu KSČ. Akční výbor začal i na Žatecku pod záminkou očisty Svazu vylučovat nepohodlné členy. Druhá část volyňských Čechů vytrvala ve svém protikomunistickém přesvědčení.⁷¹ Nelze podcenit ani fakt, že život v malé obci se neobešel bez velmi blízkých vztahů nejen nejužší rodiny, ale i vztahů sousedských a celovesnických jako takových. Zde se život neobešel bez zájmu všech o všechny, nechyběla intenzivní spolupráce, přirozené soužití malého svazku a různorodé sociální vazby, které ovšem mohly být brzy velmi obratně zpřetrhány a zničeny totalitní myšlenkou o třídním boji.

Skladba obyvatelstva Žatecka po druhé světové válce se tak stala velmi zásadní pro celý budoucí vývoj. Přinesla mnoho vyhrocených sporů, německé obyvatelstvo, které oblast vnímalo jako rodný kraj několika svých generací, bylo násilně vystěhováno. K tomu např. ze studie o tzv. Sýrovickém lágru v období let 1958 – 1968, který patřil mezi první nápravně pracovní tábory Žatecka se zaměřením na zemědělství. Ten pro své potřeby využíval obě neorenesanční vily z blízkého sousedství. Původními majiteli byl bohatý statkářský rod Knoblochů. Celá rodina patřila k německému obyvatelstvu a byla odsunuta za dramatických okolností v roce 1945 z poválečného pohraničí. Honosná stavba Edmunda Knoblocha, již v současnosti hrozí demolice, byla vystavěna na konci 19. století a patřila k nejkrásnějším a nejbohatším v širém okolí. Mladší vila, Williho Knoblocha (popraven v roce 1945) z roku 1934, je dnes zařazena mezi významné vily Ústeckého kraje⁷². Příliv reemigrantů a dalších obyvatel z vnitrozemí přinesl zejména majetkové spory mezi místní obyvateli. Mnozí z přistěhovalců neměli ke kraji vybudován žádný osobní, tím spíše vlastenecký vztah. Nevníмали jej jako svůj skutečný domov, tento teprve začal vnikat. Vyhrocený budoucí totalitní vývoj založený na tomto základu zanechal po celém Žatecku své stopy, některé stavby a historické zemědělské usedlosti se již nepodařilo zachránit, ztratily svůj původní ráz a smysl.

Tab. 6: Vývoj obyvatelstva žateckého okresu v 50. letech

Rok	Národnost	počet	Celkem
1946	Česká	22 247	45 010
	Německá	22 763	
1947	Česká	26 713	27 412
	Německá	699	

Zdroj: ZINNEROVÁ, Alena, *Žatec*, Praha 2004, s. 381.

⁷¹ BERÁNEK, Jan – ZINNEROVÁ, Alena, *Žatec*, Praha 2004, s. 389 - 390.

⁷² Kolektiv autorů, *Tak šel čas... Věznice Drahonice 1958 – 2008*, Archiv VS ČR, Praha 2008, s. 8

3.2. Politická situace na Žatecku v době kolektivizace venkova

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, situace na celém Žatecku v poválečné době byla velmi silně ovlivněna skladbou obyvatelstva. Tento fakt se projevil zejména v zemědělské výrobě. Násilným vystěhováním německého obyvatelstva zde zůstávalo velmi mnoho opuštěných statků, kterým náležela několikahektarová orná a chmelová půda. Kromě obilovin se zde pěstovala také cukrová řepa, brambory a především chmel. K tomu Jan Smetana uvádí: „Po odchodu Němců vznikala zejména v zemědělství svízelná situace. Svobodovci najednou zůstali sami, často ve velikých usedlostech s rozsáhlými stavebními a hospodářskými budovami a mnoha hektary půdy a hospodářským zvířectvem. Nedodržovaly se původně stanovené limity půdy do 10 ha pro jednu usedlost. Zemědělci drželi při usedlostech původní výměry, jak je měli Němci. Nestačili všechno obdělat, a proto zůstaly stovky hektarů orné země ladem.“⁷³ Zemědělské práce proto postupovaly velmi pomalu. Termíny pro uzavření některých polních činností se začaly houfně natahovat, což samozřejmě zpožďovalo celkovou sklizeň. V dobových záznamech se objevily i názory, že mnozí přistěhovalci pěstování chmele, tak proslaveného právě na Žatecku, vůbec nerozuměli, učili se mu až zde. Nuceně byla využívána brigádnická výpomoc. K tomu opět Jan Smetana: „Mezeru v pracovních silách měli po odchodu Němců alespoň do jisté míry zaplnit pracovníci maďarské národnosti, přivážení ze Slovenska. Od února 1946 přijelo na Žatecko a Podbořanska několik jejich transportů po 250 – 300 lidech.“⁷⁴ I z těchto důvodů postupoval proces kolektivizace na Žatecku velmi pozvolna. Přesto to byl zásah tvrdý a pro budoucí vývoj zcela zásadní. Započal se během zimy 1949/1950⁷⁵. Pro tento kraj byly také typické tzv. Strojné traktorové stanice, které vykupovaly, i pod nátlakem na hospodáře, veškerou zemědělskou techniku. I to samozřejmě ztěžovalo veškeré zemědělské práce a povinné odvody soukromníků do státního fondu.

JZD Žatec III. typu bylo založeno dne 12. září 1950. Dne 29. září 1950 byly slavnostně rozorány meze, a to jako vůbec první v celém Ústeckém kraji. V lednu 1953 evidoval žatecký okres celkem 54 JZD, včetně samostatného JZD ve Staňkovicích. Mimo jiné působil na Žatecku i Státní statek Žatec založený jako součást

⁷³ SMETANA, Jan, *Podbořany, dějiny města a okolních obcí*, Podbořany 2001, s. 178

⁷⁴ Tamtéž, s. 179

⁷⁵ Tamtéž, s. 202

československých státních statků⁷⁶. Ty měly být ukázkou a zejména vzorem zemědělské velkovýroby a spravovaly zejména půdu, kterou jednotná zemědělská družstva neobhospodařovala. Vznikaly tak státní zemědělské podniky se státním půdním fondem. Státní statky, včetně toho žateckého, se rozpadly v 90. letech 20. století. Dne 1. ledna 1950 vznikl v Žatci ještě jeden významný národní podnik – Chmelařství, 1. května 1950 pak Státní výzkumný a šlechtitelský ústav chmelařský v Žatci⁷⁷.

Násilná vlna kolektivizace se setkala zejména u volyňských reemigrantů s nevolí a odporem. Přestože se celý kraj dlouho potýkal s nedostatkem obyvatel, mnoho poválečných dosídlenců bylo v důsledku odporu při procesu znovu vysídleno. K tomu opět historička Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, PhDr. Zinnerová: „Směrnice X. sjezdu KSČ v roce 1954 uložila okresu Žatec během tří let podstatně zvýšit zemědělskou výrobu a zajistit tak dostatek potravin a surovin pro další zvyšování životní úrovně pracujícího lidu. Žatecký okres byl usnesením vlády zařazen mezi okresy, které měly být dosídleny v rámci vládní akce dosídlení pohraničí. Tak v roce 1955 mělo Žatecko osídlit 200 nových rodin zemědělců.“⁷⁸ Přesto pak byly v důsledku režijního tlaku uměle vytvářeny důvody pro vysídlení odpůrců kolektivizace a později všech vesnickým boháčů, kulaků jako třídních nepřátel – například jim byly předepisovány neúměrné vysoké dodávky na zemědělskou produkci. Nařčení ze sabotování a neplnění plánu bylo trestáno pokutami, zabavením majetku, trestem odnětí svobody a násilným vystěhováním. Namísto toho, aby byla dána šance obnově celého Žatecka, přišla vlna opačná, což lze dnes považovat za něco zcela nepochopitelného a kontraproduktivního. Prakticky neexistovala žádná snaha o regeneraci celého regionu, který byl ochromen válkou a později vysokým procentem vystěhování původního obyvatelstva. To bylo také příčinou pro zpomalení celkového vývoje kraje. Přípravované kulacké procesy se však neobešly bez problémů. V bezprostředně sousedících Lounech byl v roce 1950 připravován již třetí z větších likvidačních procesů. Představitelé krajské KSČ začali ale pochybovat o zdaru celé akce. Dospěli k závěru, že předchozí dva procesy zcela nesplnily svůj účel – tedy zvýšit respekt strany, přesvědčit o skutečném „od slov k činům“ a zejména vyvolat strach, obavy a paniku u ostatních statkářů. Vedoucí krajský tajemník KSČ nebyl přesvědčen o tom,

⁷⁶ BERÁNEK, Jan – ZINNEROVÁ, Alena, *Žatec*, Praha 2004, s. 403 - 404.

⁷⁷ Tamtéž, s. 404.

⁷⁸ Tamtéž, s. 404

zda vesnici další proces prospěje. V konečném důsledku ale k likvidaci a následnému odsouzení 12 kulaků došlo.⁷⁹

⁷⁹ KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2008, s. 154.

4. Analogie a deskripce Staňkovického procesu

Při zjišťování počátečních příčin vzniku celého procesu v obci Staňkovice na Žatecku, se lze domnívat, že prvotním impulzem by mohla být snaha o hromadný odchod z místního JZD. Dělo se tak od poloviny roku 1954 až do podzimu téhož roku, tedy v době, kdy byla v celé republice připravována druhá vlna násilné kolektivizace. V dalším šetření celého případu lze ale získat informace o odmítnutí všech zúčastněných opustit JZD, a to zejména proto, že v té době byla vybudována již určitá závislost na kolektivní práci. Soukromým zemědělcům chybělo strojní vybavení pro obdělávání půdy, to museli povinně odevzdat místní strojně traktorové stanici. Zároveň odevzdali převážnou část svých hospodářských zvířat, při dobrovolném vstupu do družstva i své pozemky nebo jejich podstatnou část. JZD se stalo jejich zaměstnavatelem, na kterém byli samozřejmě existenčně závislí. Z dostupných archiválií lze získat zprávy o registraci jediné oficiální odhlášky z družstva u jednoho ze členů procesu⁸⁰. Všichni ostatní byli později vyloučeni na popud samotného družstva.

Po bližším zkoumání všech faktů lze jako důvod pro budoucí proces odvodit, že v této době stačilo pouze veřejně vyslovit názor o možném záměru odejít ze společného kolchozu. Je známo, že situace v družstvu uspokojivá nebyla, proto se v obci začala šířit myšlenka o jeho zrušení. Skutečnost byla taková, že družstvo zápasilo s ohromným neúspěchem, nebylo schopné samostatně fungovat a lze zároveň i konstatovat, že předsednictvo nebylo složeno z odborníků, kteří by rostlinné a živočišné výrobě dokázali porozumět natolik, aby společný kolchoz vedl všechny své členy k touženému úspěchu. Hospodářský rok 1953 podal tak podprůměrné výsledky hospodaření, že již nebylo možné omlouvat neúspěch například v důsledků dopadů druhé světové války apod.. Situaci bylo nutné prakticky okamžitě řešit. Nebyl to ojedinělý případ v republice. Ovšem toto nebylo záměrem budování socialistického státu. Poté už pouze stačilo poukázat na viníka/viníky, na ty, kteří údajně celou akci vyprovokovali. Představitelé družstva razili názor, že kulak dovede ovlivnit své okolí. Z archivních materiálů lze rovněž vyvodit závěr, že z JZD chtěla odejít podstatná většina obyvatel Staňkovic. Byl to tedy názor většiny⁸¹. K tomu je vedly velmi prosté důvody – každodenně tvrdě pracovali pro družstvo, mzda za práci však byla velmi zanedbatelná

⁸⁰ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol..

⁸¹ ABS, a. č. OB - 1734 MV, Objektový svazek Hudec Jan a společníci.

(cca 600,-Kč měsíčně), mnohé rodiny nebyly schopné pokrýt své základní náklady na obživu. Po práci v družstvu následovaly nutné domácí činnosti na jednotlivých usedlostech. Těch nebylo možné se zříci, prakticky soukromými výsledky dotovali neúspěch družstva, jinak nebylo možné se uživit.

Většina zúčastněných vykonstruovaného politického procesu, později označovaného jako tzv. Akce „5P“ nebo také „Hudec a spol.“, byla původem volyňskými Čechy. Do obce Staňkovice se přistěhovali postupně v období let 1945 - 1948 na přidělené hospodářské usedlosti. Z archiválií lze rovněž získat informace, resp. více méně potvrdit skutečnosti, že příchod všech volyňských Čechů do Staňkovic vzbudil v obci patřičný rozruch. Již zde vznikaly prvotní impulzy pro budoucí monstrproces. Střetem zájmů se stalo právě přidělování zemědělských usedlostí. Některé z nich obsadili již před jejich příchodem starousedlíci nebo jiní přistěhovalci. Volyňští Češi však obdrželi příslibem již samotného generála Ludvíka Svobody a prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše jakési přednostní právo pro výběr hospodářství. Například 1. československá tanková brigáda ze SSSR vydávala ihned v roce 1945 svým vojákům potvrzení o délce služby v zahraniční armádě a zároveň doporučovala, aby na jmenované byl brán zvláštní zřetel při uplatňování žádostí týkajících se vnitřního osídlování republiky, s odvolávkou na dekrety vydané prezidentem republiky⁸². To se samozřejmě neslučovalo s názorem stávajících obyvatel Staňkovic nebo těch, kteří také přicházeli osídlit pohraničí, ale nebyli volyňskými Čechy. V závěru tohoto odstavce lze jen podotknout, že všichni později obvinění se přikláněli ke katolické nebo pravoslavné víře a běžně udržovali styky s představiteli místní církve. Žádný nebyl členem komunistické strany, politicky se přikláněli spíše k lidové demokracii, s jejímiž členy byli rovněž v kontaktu.

K samotné situaci konkrétních účastníků Akce „5P“ v 50. letech 20. století. Vladimír Synek získal hospodářský statek č.p. 66 o rozloze 1 228 m² již v roce 1945. Domu příslušelo základní vybavení, k obytné části patřil systém hospodářských budov, cca 13 ha orné půdy a hospodářská zvířata. Byl považován za zemědělce střední vrstvy. V době získání statku byl navíc mladým a svobodným mužem. Před jeho nastěhováním obýval celou usedlost rovněž přistěhovalec, Čech, pozdější předseda JZD ve Staňkovicích. Ten byl tedy nucen se z domu vystěhovat a přenechat celé hospodářství

⁸² SMETANA, Jan, *Podbořany, dějiny města a okolních obcí*, Podbořany 2001, s. 166

Vladimíru Synkovi. I tento skutek lze považovat za pozdější rodící se záminku pro nastartování celého procesu.

U ostatních členů Akce „5P“ byla situace podobná, Bohumil Novák získal hospodářskou usedlost č.p.64 s obdobnou výměrou pozemků. Byl přítelem Vladimíra Synka, znali se již ze svého rodiště Českých Novin na Volyni. Antonín Nejedlý získal objekt č.p. 127 a ornou půdu o výměře cca 8 ha. Pocházel z Budky Hubinské, oblasti Luck na Volyni. Oba byli rovněž považováni za zemědělce střední vrstvy.

Za vesnického boháče v rámci celého procesu byl považován pouze Jan Hudec, který byl i nejstarším z výše uvedených. Do Staňkovic se přistěhoval s celou svou rodinou již jako ženatý v roce 1945. Jediný z obviněných nebyl volyňským Čechem, pocházel z okresu Kyjov, jednalo se o několikátou generaci soukromě hospodařících rolníků v Čechách. Od června 1945 vlastnil zemědělskou usedlost ve Staňkovicích č.p.8. K domu patřilo cca 50 ha orné půdy. Do později založeného družstva vložil největší kapitál (ornou půdu, hospodářské budovy a tzv. živý a mrtvý inventář) a dnes se lze domnívat, že pro svůj původ statkáře a především bohaté znalosti rostlinné a živočišné výroby, mohl kandidovat na samotného předsedu JZD Staňkovic. I zde lze ale vysledovat některé možné záminky pro budoucí proces. Mezi ním a pozdějším předsedou družstva vznikl již v těsně poválečném čase jakýsi osobní svár. Hudcovi patřili mezi velmi bohaté statkáře, v této živnostenské činnosti se jim ještě v době před druhou světovou válkou dařilo. Prokázána byla rovněž velká spokojenost jejich zaměstnanců. Majetek, který vložili do družstva byl hodnocen jako jeden z nejmodernějších, také byl nejvíce využíván, byly zde umístěny i kancelářské prostory družstva. Zafungovala zde později jednoduše prostá lidská závist a jakási pomsta?

Od svého přistěhování ve vesnici všichni jmenovaní budoucího procesu soukromě hospodařili, podobně jako ve svých rodištích. V roce 1950 postupně dobrovolně vstupovali se svým majetkem do zdejšího jednotného zemědělského družstva. Dle dostupných materiálů se první ustavující schůze konané dne 24. srpna 1950, kde bylo hlasováno rovněž o založení JZD ve Staňkovicích, účastnili všichni výše jmenovaní. Z celé obce se do této jakési první fáze dobrovolného členství v družstvu přihlásilo 15 ze všech soukromých zemědělců. Mezi nimi byli i Bohumil Novák a Vladimír Synek.

Nedlouho poté se připojil i Jan Hudec se svým otcem a v září 1950 také Antonín Nejedlý⁸³.

Jak již bylo zmíněno výše, družstvo se ovšem od svých prvopočátků potýkalo s velkými hospodářskými potížemi, léto 1954 navíc postihly deště s katastrofálními dopady. Přesto někteří představitelé družstva v archivních materiálech uvádějí, že počátek hospodaření družstva byl výnosný. Nikým z družstevníků nebyla sice pobírána mzda, naturální odměna měla ale uspokojit potřeby všech členů. Počátek krize vztahují až na průběh roku 1953. Nešlo ovšem o neúspěch v důsledku přiznání a zveřejnění špatného hospodaření, jako důvod bylo uváděno narušování pracovní morálky družstevníků několika vytypovanými zemědělci, které měl údajně vést Jan Hudec. Přesto lze rovněž dohledat zprávy o nutné výpomoci žáků a učitelů zdejší školy při různých zemědělských pracích, a to již od samotného založení družstva v roce 1950. V několika následujících letech za sebou byl školní rok zahájen až na konci září, neboť žáci a školský personál byli zapojeni například do česání chmele nebo vybírání brambor. Učitelův sbor byl navíc již v roce 1950 přinucen k pomocným administrativním pracím agronomovi družstva při budování JZD a socializace vesnice. V dubnu roku 1952 vypukla v obci slintavka a kulhavka mezi vepřovým a hovězím dobytkem, trvala až do letních měsíců. Několik let po sobě se na bramborách vyskytovala mandelinka bramborová, kterou opět pomáhali likvidovat samosběrem žáci zdejší školy⁸⁴. Smyslem tohoto shrnutí není pouhým poukazováním na neschopnost družstva jako takového, ale spíše představou o skutečných problémech, které vyvolaly krizi celého kolchozu. Dnes si lze dovodit, že situace nejen ve staňkovickém družstvu musela být v 50. letech 20. století velmi složitá. Totalitní režim se nemohl domnívat, že společný kolchoz bude okamžitě ziskový. Musel předpokládat určité počáteční zádrhele a problémy. To si ovšem doba nežádala a před těmito startovními neduhy raději zavírala oči. Atmosféra obce byla pro všechny obyvatele napjatá, mnozí jednali ze strachu a obavy o sebe a své nejbližší.

Pro skutečné důvody neúspěchu nebylo proto divu, že při první možnosti z družstva odejít, to spousta obyvatel Staňkovic udělala nebo chtěla udělat. Hromadný kolchoz pod sovětským diktátem navíc původní obyvatelé Volyně zažili už ve svých rodištích, celému projektu jednoduše nedůvěřovali a i praxe to již podruhé v jejich očích

⁸³ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol..

⁸⁴ Kronika obce Staňkovice, 1945 – 1965.

prokázala, vedly je k tomu zejména existenční důvody. Prvořadým zájmem bylo zajistit především lepší život pro své rodiny. Přesto však všichni jmenovaní případu Staňkovice, jak již bylo uvedeno v prvním odstavci této kapitoly, z JZD vystoupit odmítli. Patřili mezi jeho velmi pracovité členy – Bohumil Novák odpracoval v roce 1952 725 PJ⁸⁵, v roce 1953 735 PJ, v roce 1954 1 104 PJ, Vladimír Synek v tomtéž období 838, 923 a 712 PJ, Antonín Nejedlý 577, 634, 650 PJ a Jan Hudec 693, 535 a 586 PJ. I přes tyto potvrzené údaje je v některých archivních materiálech paradoxně uváděno (svědecké výpovědi místních komunistických představitelů strany), že zejména v roce 1954 byla pracovní morálka všech Akce „5P“ nejhorší, poukazováno bylo především na velmi málo odpracovaných PJ, případně na podvrh při jejich vykazování⁸⁶.

Nad otázkou zrušení samotného JZD ve Staňkovicích lze dodnes polemizovat. Z archiválií lze vyvodit závěr, že se skutečně mohlo jednat o kolektivní zájem na jeho zrušení, a to včetně zájmu samotného představenstva. Pod tlakem hospodářského neúspěchu, který byl navíc podpořen slovy samotného prezidenta republiky o odsouzení předchozí vlny hromadné kolektivizace, resp. po celkovém chvilkovém uvolnění politické atmosféry v zemi před „druhým nádechem“, nastal možná okamžik pro oficiální zveřejnění skutečných příčin neúspěchu. Přišel snad čas pro určitou bilanci první fáze a nalezení cesty kudy dál? Možná i pod tíhou těchto myšlenek jednali někteří členové představenstva, když v létě 1953 sami veřejně vystupovali a pronášeli projevy, v nichž padaly návrhy na zrušení družstva.⁸⁷ Později byla tato činnost omlouvána naváděním jak ze strany obviněných Staňkovického procesu, tak ze strany zdejšího farského úřadu, který měl navíc údajně za tyto „objednané“ projevy družstevníkům platit.

Osudným se pro všechny stal zejména konec roku 1954. Následné nařčení z páchání trestné činnosti pak obsahovalo snahu o rozbití celého JZD ve Staňkovicích, dále rozvracení pracovní morálky družstevníků, rozšiřování štvavých zpráv zahraničního rozhlasu a pomluvy proti funkcionářům družstva. Celé obvinění pak bylo doplněno o

⁸⁵ Odměňování družstevníků probíhalo na základě této jednotky, která byla přepočítávána na koruny československé, jejichž výši určoval plán.

⁸⁶ ABS, a. č. OB-1734 MV, Objektový svazek Hudec Jan a spol.

⁸⁷ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol..

záměrné neplnění pracovních povinností a organizování vystupování ostatních družstevníků z JZD.

Zvláště pečlivě bylo vedeno obvinění z další záškodnické činnosti jmenovaných. V době od září 1954 do prosince 1954 se obec potýkala s velkými požáry hospodářských budov JZD a soukromě hospodařících zemědělců, kde bylo údajně prokázáno cizí zavinění. Tyto nemovitosti hořely za podivných okolností, které nebyly doposud objasněny. Zapálen byl i jeden z obytných soukromých domů. Jednalo se o požáry ze dne 16. září 1954 ve stodole u Antonína Horníka, dne 18. září 1954 u Jaroslava Vegricha, dne 22. září 1954 u Bohumila Anděla a Bohumila Nováka, dne 14. října 1954 u Jaroslava Libovického a dne 3. prosince 1954 v domě Václava Bečváře⁸⁸. Za úmyslné zakladatele požárů byli opět považováni nejprve Vladimír Synek se svou manželkou a Bohumilem Novákem. Poté rovněž Antonín Nejedlý. Účelem jejich záškodnického činu mělo být údajné zničení stodol JZD, sousedícího majetku strojné traktorové stanice a národního podniku Fruta. Tím měl být z jejich strany ztížen provoz a rozvoj státního a národního podniku a JZD. Do případu byl později zatažen i Jaroslav Libovický, švagr Vladimíra Synka. Ten se měl účastnit domluvené soukromé schůzky v domácnosti manželů Synkových v předvečer dne 13. října 1954 za účasti Antonína Nejedlého, kdy měl ostatním navrhnout zapálení jeho majetku. Dva důvody, které ho k tomu měly vést zahrnovaly zejména zničení blízkého majetku družstva a zahlazení stop, resp. snaha o to, aby se obvinění vyhnuli podezření ze záškodnické činnosti. Stejně tak měl údajně smýšlet i Bohumil Novák při požáru své usedlosti dne 25. září 1954. Trestem pro Jaroslava Libovického bylo vystěhování celé rodiny z obce Staňkovic, a to do pouhých dvou měsíců. Další nařčení z obdobné činnosti bylo mířeno proti Janu Hudcovi, který měl být vyprovokován Vladimírem Synkem a Bohumilem Novákem k dalšímu úmyslnému zakládání požárů v obci. Jednalo se o zničení majetku jednoho ze soukromých zemědělců a tím zároveň zničení výkrmny vepřového žíru, stodoly a sušárny chmele JZD. Sušárna chmele byla v obci považována za vůbec nejmodernější, kterou družstvo mělo k dispozici. Možnost jejího zničení, k čemuž paradoxně ale vůbec nedošlo, byla považována za významnou přítěžující okolnost celého případu, neboť by byl značně zpomalen rozvoj družstva a celého jeho hospodaření. Každopádně už jen myšlenka a údajná příprava celé této záškodnické akce

⁸⁸ ABS, a. č. V-102, Schématický nákres požárů v obci Staňkovic 1954.

byla do celého politického případu zanesena s podstatnou významností. Už jen dodat, že v těsném sousedství této nemovitosti se nacházelo hospodářství matky samotného Jana Hudce. Jak již bylo výše uvedeno, příčiny požáru nebyly dodnes objasněny. V době, kdy vznikaly, způsobovaly v obci samozřejmě značný rozruch, přesto neměl nikdo z představitelů režimu zájem je řádně prošetřit a zjistit pravou příčinu. Z archiválií lze získat informace, že pro vyšetřování byly příslušníky SNB využívány i prostory školy a vyslýcháni i někteří žáci. Dále lze zaznamenat i domněnky o samovznícení, a to z velmi prostého důvodu. Jak již bylo uvedeno, léto 1954 bylo velmi deštivé a sklizeň byla do stodol navážena navlhla, což mohlo způsobit požár. Tuto velmi pravděpodobnou příčinu však představenstvo družstva ihned zcela vyloučilo, neboť by museli přiznat svou odpovědnost za vzniklou škodu⁸⁹. Lze polemizovat nad otázkou jednoho či vícero samovznícení, na které poté mohly navazovat požáry úmyslné. Tedy samovznícení několika objektů mohlo být dobrou inspirací pro další. Z dalších archiválií lze získat informace o fungování ilegální organizace v nedalekých Tvršicích, tzv. JOPO⁹⁰. Jednalo se o skupinu převážně mladých lidí ve věku 17 – 20 let, která však byla StB odhalena již v roce 1948. Tato skupina vyjadřovala odpor proti nastupujícímu komunistickému režimu⁹¹. StB při vyšetřování celého případu měla podezření právě na tuto organizaci, resp. napojení všech účastníků Akce „5P“ právě na ni a její ilegální činnost. Při své spolupráci s touto organizací měli používat krycí heslo „Slavie“. Vše mělo směřovat k rozvrácení lidově demokratického zřízení a brzkému obnovení kapitalistického režimu. Nic takového ovšem celé vyšetřování dostatečně neprokázalo⁹². Potvrdil lze pouze existenci této ilegální organizace, která na Žatecku v inkriminovaných letech skutečně fungovala, ovšem její spojení se staňkovickým případem bylo pouze domněnkou vyšetřovacího aparátu. Zakládání požárů ze strany zmiňované ilegální organizace by muselo být podmíněno výbornou znalostí geografie obce a Staňkovicka jako takového, dále zejména poměrů v obci a zájmu o provádění ilegální činnosti právě formou úmyslného ničení majetku JZD ve Staňkovicích. Podezření na úmyslné zháštění lze tedy opět vrátit zpět mezi obyvatele Staňkovic a nejbližšího okolí. Ze vzpomínek

⁸⁹ Kronika obce Staňkovice, 1945 – 1965.

⁹⁰ Judexová odbojová protikomunistická organizace působící v roce 1948 na Žatecku

⁹¹ PAVLAS, *Historie školy*, [on-line].[cit. 20.2.2012], dostupné na: <http://oa.zatec.sweb.cz/HTML/historie.htm>

⁹² ABS, č. sk. 16559, Agenturně operativní materiály týkající se Akce „5P“.

Bohumila Nováka a Antonína Nejedlého, narátorů této práce, lze pouze dovodit, že skutečný viník nikdy potrestán nebyl.

Tato výše popsaná trestná činnost byla v celé kauze považována samozřejmě za okolnosti zvláště přitěžující případu komplexně. Smyslem této činnosti mělo být zničení majetku družstva a dalšího socialistického majetku s jediným záměrem, dokončit připravované zlikvidování celého JZD ve Staňkovicích. Všichni obvinění pak měli jednat pod vlivem jediného motivu, a to podpořit v ostatních obyvatelích obce nepřátelství k lidově demokratickému řádu. Cestou k tomu mělo být postupné zničení družstevního majetku a přesvědčení ostatních obyvatel k podání nejvyššího počtu odhlášek z družstva.

Dalšími přitěžujícími okolnostmi bylo držení zbraní u obviněných Vladimíra Synka a Bohumila Nováka. Dvě pistole a vojenskou pušku s větším počtem puškových nábojů měli údajně v nepovoleném držení už od roku 1945. U obou bylo zřejmě využito jejich dřívějšího působení v zahraniční armádě a příchod do kraje s armádou generála Ludvíka Svobody.

Poté následovalo další obvinění z šíření štvavých protistátních letáků ze zahraničí a tím umožnění šíření pobuřujících protistátních výroků. Vyšetřovací aparát opět založil své důkazní prostředky pouze na náhodných a ne zcela potvrzených faktech. Dva balíky protistátních letáků byly údajně nalezeny na poli, které obhospodařoval Vladimír Synek. Sem se zřejmě dostaly vzdušnou cestou, neboť k nim byly připevněny balóny. Jmenovaný se je pouze snažil odstranit z pozemku a zřejmě se o nález zmínil před známými, což bylo později vyšetřovacím aparátem vyhodnoceno jako šíření štvavých protistátních letáků a zpráv.

Do případu byl postupně zatažen i zdejší farský úřad a jeho údajná agitace k rozkladu družstva, a dále spolupráce s bývalými válečnými letci RAF, kteří obývali některé bytové jednotky u Staňkovic⁹³. Ti zde měli údajně figurovat jako dodavatelé zpráv o další a další ilegální záškodnické činnosti. Například jeden z archivních materiálů uvádí případ přípravy trhavin pro likvidaci okresního sekretariátu KSČ

⁹³ Vojenské letiště tzv. Korea, pro svůj bahnitý povrch, bylo vybudováno Wehrmachtem severně od města Žatec pro nové proudové letouny Me-262. Po druhé světové válce bylo díky své výhodné poloze pro spojení se západem ve velké pozornosti totalitního režimu. Působilo zde tisíce vojáků – letců. Dnes již neexistuje.

v blízkých Podbořanech na jaře 1954. Jmenování případu Akce „5P“ měli tyto a podobné zprávy předávat po celém Žatecku, Podbořansku a Kadaňsku⁹⁴

Do případu byla dále zatažena matka Josefa Hudce, která údajně poslouchala zahraniční rozhlas „Svobodnou Evropu“ a poselství tohoto rádia šířila po obci mezi lidmi. Vše bylo hodnoceno jako jasné páčání trestné činnosti proti republice.

Situaci se předsednictvo družstva snažilo vyhrotit dalším nařčením jmenovaných, a to z přípravy vraždy samotného předsedy družstva zastřelením v první polovině roku 1953. Vše se mělo odehrát v průběhu taneční zábavy v hostinci „U Bílého lva“ ve Staňkovicích, kdy mělo dojít k jeho vylákání na družstevní výběh, odkud ten večer utekl dobytek v majetku družstva. Zde měl být předseda družstva údajně zastřelen. Celá akce byla zmařena z důvodu přítomnosti jiných osob při zahánění zvířat zpět do výběhu⁹⁵. Nic takového pochopitelně prokázáno nebylo. Z celého nařčení spíše vyplývá strach a obavy představitelů družstva o možném propuštění zmiňovaných z vazby, našli si viníky svého kolektivizačního neúspěchu a bylo potřebné hledat další a další důkazy o jejich vině. Jejich návrat do obce již nebyl žádoucí, zdejší klima bylo již velmi napjaté, případ gradoval na stupni nejvyšším a zpět nebylo možné se vracet. Proto také byly v březnu 1955 zdejší MNV a JZD vypracovány podrobné osobnostní posudky o jmenovaných staňkovického případu. Zde již všichni figurují jako jasní rozvraceči republiky se špatnou pracovní morálkou, a to už od jejich příchodu do obce v 50. letech 20. století⁹⁶.

Vlna obvinění, která se na podezřelé snesla, již v konečném důsledku nešla zastavit. Vše bylo hodnoceno v době, kdy JZD ve Staňkovicích procházelo hlubokou krizí. Kolektivní vina celého hospodářského neúspěchu však nemohla být uvalena na představitele družstva podobně jako na jejich ostatní „poslušné“ pracovníky. V době 50. a 60. let 20. století nebylo nutné hledat pravou příčinu neúspěchu, podobně jako nebylo možné poukázat pouze na plnou odpovědnost vedoucích pracovníků. Hodnocení jejich práce bylo kladné a příkladné. Obrana obviněných ve smyslu upozornění na kolektivní záměr celého družstva o jeho zrušení na základě skutečné hospodářské krize nebyla v průběhu vyšetřování vůbec brána v potaz. Ba naopak, předsednictvu družstva se

⁹⁴ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol..

⁹⁵ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol..

⁹⁶ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol..

přisuzovala vysoká míra sebeobětování se a běžná přesčasová práce, kterou údajně nedokázala skupina osob Akce „5P“ nijak ocenit. Proto bylo nutné z neúspěchu obvinít právě je. Někoho, kdo údajně mařil práci všech ostatních budovatelů socialistické vesnice, státu. Všem obviněným byl prisouzen nepřátelský postoj právě vůči socializaci vesnice, dále zájem o vytvoření takové atmosféry v obci, kdy by mohli opět založit samostatné hospodářství a na něm by sami hospodařili. Jan Hudec byl považován navíc za příklad vesnického boháče – kulaka, který tímto svým třídním profilem způsobil základní rozkladnou buňku v JZD Staňkovice. To ostatně připouští samotný předseda JZD, který ve své svědecké výpovědi upozornil na třídní původ kulaka výše jmenovaného⁹⁷. Na základě toho byl také Jan Hudec už v roce 1951 vyloučen z družstva, později opět přijat a v letech 1954 – 1955, kdy již probíhalo samotné vyšetřování procesu, spolu s ostatními znovu vyloučen. Ostatní byli považováni za třídní vrstvu středních zemědělců, kteří se ovšem nechali ovlivnit tímto vesnickým boháčem a v důsledku toho svůj postoj k socializaci vesnice založili na naprosto negativním vztahu k JZD a jiným složkám socialistického sektoru. Převládali u nich údajně prvky smýšlení kulaků, i když poměry a odevzdaným majetkem zůstávali středními zemědělci. Za iniciátora celého procesu byl pro výše uvedené považován Jan Hudec, největší zavinění pak bylo přisuzováno Vladimíru Synkovi, neboť nejen, že se snažil zničit JZD ve Staňkovicích, ale navíc silně ve svém smýšlení ovlivnil svou manželku, kterou přesvědčil k údajnému páchání trestné činnosti. Ostatní Bohumil Novák a Antonín Nejedlý se nechali rovněž přesvědčit Janem Hudcem k napomáhání při zničení celého družstva. Sám jako kulak zůstával údajně v pozadí akce, aby se nedostal do pozornosti veřejnosti, poněvadž se režim domníval, že by jeho nepřátelská činnost mohla být snadněji odhalena. Stupeň nebezpečnosti činů všech obviněných byl pro společnost považován za velmi značný. Zároveň jim nebyl přiznán charakter řádného života pracujících osob, a to pro jejich údajný nepřátelský postoj k lidově demokratickému zřízení.

⁹⁷ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol..

5. Analýza dostupných dokumentů

5.1. Rozbor vyšetřovacích spisů, průběh vyšetřování

Zatčení všech zúčastněných Staňkovického procesu proběhlo v období od začátku prosince 1954 do konce února 1955 v místech jejich bydliště. Bez ohledu na jejich rodiny, zejména děti, partnery a rodiče, byli předvedeni veřejnou bezpečností na příkaz KS - MV Ústí nad Labem do vyšetřovacího zařízení v Žatci nebo v Mostě. Zde na ně byla uvalena vazba trvající 48 hodin za účelem objasnění účasti všech na rozvracení JZD ve Staňkovicích a dále možnosti spolupachatelství při zakládání požárů v obci. Všichni byli ubezpečeni, že se nejdéle za tuto dobu vrátí do svých domovů. To se ovšem nestalo. Po prostudování a vyhodnocení státně bezpečnostního materiálu s označením „přísně tajné“ byl náčelníkem odboru vyšetřovacího KS – MV Ústí nad Labem hned následující den vydán návrh na zatčení, a to pro koluzní důvody⁹⁸. Následoval rozkaz k zatčení vydaný náčelníkem KS – MV Ústí nad Labem a dodání všech do vazby v Útvaru výkonu vazby Litoměřice spadající pod správu MNB. V březnu 1955 byla tedy Krajské prokuratuře v Ústí nad Labem podána žádost o ponechání ve vazbě a o povolení výkonu vazby ve věznici podléhající MNB – velitelství státní bezpečnosti v Ústí nad Labem. Vazba probíhala ve věznici MNB – hlavní správě StB. Dále vydal krajský prokurátor příkaz k domovní a osobní prohlídce a nařízení k odnětí věcí. Zároveň bylo bezprostředně na to zahájeno státně bezpečnostní vyšetřování.

Zde byl na celou skupinu zaveden skupinový spis státně bezpečnostního vyšetřování a osobní spis státně bezpečnostního vyšetřování proti jednotlivcům. Protože prvotní zatčení proběhlo nejprve u manželky Vladimíra Synka, Emilie již dne 3. 12. 1954, byl na všechny jednotlivé účastníky zaveden tzv. Pozorovací vyšetřovací svazek KS – MV Ústí nad Labem. Tyto byly vedeny od 3. 12. 1954 do 12. 11. 1957. Jejich smyslem byla špionážní činnost StB a shromažďování důkazních materiálů různé váhy, a to ještě v době před zatčením celé skupiny Akce „5P“⁹⁹. Tedy v období od počátku prosince 1954 do konce února 1955 byla celá skupina pozorována agenty v místech svého pohybu – ve svých domovech, v zaměstnání apod.. Z dostupných materiálů lze vysledovat, že všichni obvinění byli s touto skutečností srozuměni, resp. ji správně

⁹⁸ Obava, že bude mařeno vyšetřování trestní záležitosti např. pro ovlivňování svědků.

⁹⁹ ABS, a.č. V – 102, Pozorovací vyšetřovací svazek č. sk. 16558, 16557, 16556, 16559.

vytušili. Ze záznamů o výsleších je patrné, že spolupráce některých obyvatel obce Staňkovic s StB byla veřejně známa¹⁰⁰. I z této skutečnosti je patrné, že v případě, že by si byli vědomi svého provinění, bylo by toto období vhodným pro zahájení nějaké vlastní obrany, tj. likvidace možných důkazů, opatřování si alibi apod. Nic takového se ovšem nedělo, všichni nadále docházeli do svých zaměstnání a starali se o své usedlosti.

Součástí výše uvedené dokumentace byl navíc svazek kategorie SK vedený StB, který byl ovšem již zničen. V každém pozorovacím svazku byl vždy velmi pečlivě zpracováván vyšetřovací plán. Ten obsahoval hodnocení důvodů zatčení, průběh vyšetřování, shromážděné materiály, vlastní názor vyšetřovatele a návrhy opatření s danými lhůtami pro splnění. Poté bylo vypracováno s velkou důkladností vyhodnocení plánu. Zde byly zohledňovány mimo jiné i agenturní poznatky operativních orgánů StB a agenturní poznatky z cely. Dále zde byly uváděny výpovědi různých svědků a vyhodnocováno údajné doznání vyšetřovaného. Celé vyhodnocení bylo doplněno o znalecké nebo úřední posudky. V případě většiny se zde ale nejednalo o odborné znalecké posouzení pro účely vyvrácení či potvrzení důkazů, ale o snůšku názorů představenstva JZD ve Staňkovicích a posudek MNV Staňkovice na charakteristiku k osobám a jejich vztahu k lidově demokratickému zřízení. Tedy jakési tvrzení proti tvrzení.

Agenturní poznatky z cely byly zvláštní metodou vyšetřování, kdy se využívalo tzv. agenta pracujícího pro StB, který sdílel s vyšetřovaným jednu celu. K těmto účelům byl na jednotlivce veden svazek s názvem „Agenturní zprávy k osobě“. Každá zpráva byla zpracována spolupracujícím agentem, záznam provedl řídicí vyšetřovatel. Vyšetřovaný zde byl nazýván jako „Objekt“. Každá zpráva byla pečlivě prostudována, rozdělena do sektorů a vyhodnocena. Z ní poté vyplynuly další úkoly pro spolupracovníka na cele. Z některých zpráv vyplynulo i podezření vyšetřovaných o možném nasazení agenta přímo na jejich celu či různé druhy odposlechů. I v těchto případech reagovala vyšetřující složka velmi opatrně a pečlivě, spolupracující agent měl za úkol ujistit dotyčného, že i on je pouhým obviněným, vzbudit ve spolubydlícím důvěru a dále omezit svou práci pouze na zjišťování reakcí vyšetřovaného na výslechy. Zároveň byla připravena další kombinace s dalším spolupracovníkem StB, kdy byl spolupracující agent po nějaké době vyměněn. Agent měl ve svém kolegovi zejména vzbudit dojem o

¹⁰⁰ ABS, č. sv. 102, Agenturní zprávy k osobě Vladimír Synek.

průběhu svých velmi těžkých výslechů, měl být spíše zamyšlen a předstírat nezájem o případ Akce „5P“. Teprve po nějakém čase měl v cele sdělit smyšlenou legendu o nějaké veřejně známé protistátní akci a o reakci vyšetřovaného na ni podat zprávu řídícímu vyšetřovateli. Velmi populární metodou spolupracujícího agenta bylo rovněž navození tzv. rodinné atmosféry. Účelem bylo vedení rozhovoru o rodinných poměrech vyšetřovaného, zejména u Emilie Synkové byl hovor směřován na její dvě malé děti – dceru ve věku 6 let a syna ve věku necelé 2 roky, tedy pro ni na velmi citlivé a bolestivé téma. Účelem bylo vyvolat ve jmenované pocit úzkosti, stezku a strachu o ně. Vyšetřovací metoda pak předpokládala, že bude jednat a konat v zájmu rychlého návratu domů, kde by mohla zajistit péči o své děti.

K samotnému vyšetřování lze z předložených archiválií získat informace, že výslechy byly prováděny ve velmi krátkých časových prodlevách. Zpravidla byly vedeny v nočních hodinách, přes denní dobu na cca 8 hodin přerušeny a poté zahájeny znovu. Spolupracující agenti na celách velmi často podávali zprávy o ospalosti vyšetřovaných, o nechuti cokoliv po vyčerpávajícím výslechu probírat či hodnotit. Tuto skutečnost také po letech potvrdil samotný náčelník vyšetřovacího odboru KS – MV Ústí nad Labem ve svém vyjádření pro inspekci ministerstva vnitra v roce 1964. Případ byl v tom roce znovu otevřen z podnětu žádosti o jeho prošetření podané ze strany odsouzených případu Staňkovic. Žádost byla odeslána tehdejšímu předsedovi Národního shromáždění, Zdeňku Fierlingerovi. Náčelník vyšetřovacího odboru uvedl, že celý případ Hudec a spol. musel být vyšetřován bez ohledu na čas, tedy v denních i nočních hodinách. To se dělo na základě vyhodnocení složitosti případu a s ohledem na případy další, kterých v té době bylo velmi mnoho. Dále uvedl, že s postupujícím vyšetřováním případu, byl celý prověřován inspektorátem ministerstva vnitra, jednotlivá vyšetřování přijížděl denně kontrolovat sovětský poradce, kterého zajímali zejména noční výslechy a především z jeho popudu byly do konce vyšetřování výslechy prováděny hlavně v nočních hodinách¹⁰¹.

Vyšetřování Staňkovického procesu netušili, kdo všechno v jejich kauze figuruje. Po nějaké době jim úplně chyběla jakákoliv orientace v čase. Velmi často byli vystavováni metodě tzv. konfrontace, kdy byli k výslechu přiváděni jejich spoluúčastníci procesu nebo dokonce příbuzní z rodiny. Smyslem bylo vzájemné

¹⁰¹ ABS, svazek A 8 1208, Prošetření případu Hudec a spol.

usvědčování se z nepodložených domněnek vyšetřovatelů, které vyvodili z předchozích výslechů. V celé kauze se všichni vyšetřovaní postupně začali zcela ztrácet. Opakovány byly stále podobné dotazy, případně kladeny v mírně pozměněné podobě. Odpovědi na ně pak byly různě kombinovány a měly jediný účel, konfrontovat v konečném důsledku všechny vyřčené skutečnosti. Mnozí z vyšetřovaných ve zprávách agentů přiznávali, že byli stále osočováni ze zapírání. Nepamatování si některých skutečností bylo považováno za úmyslné zatajování podstatných skutečností. Psychicky vysilující výslechy způsobovaly nemožnost jakéhokoliv spánku a odpočinku, některým malichernostem byla přiznávána významnost usvědčujícího důkazu. Postupně v celé kauze figurovaly i zcela běžné rozhovory nejen samotných členů politického procesu, ale i obyvatelů celé obce Staňkovice při zcela běžně konaných činnostech, například při krmení ve stáji, na polích apod., a to za posledních 10 let poválečného života obce. Z uvedeného lze usuzovat, že tyto metody byly velmi absurdní, nemohly mít váhu důkazního prostředku, jednalo se pouze o vylíčení některých mnohdy útržkovitých vzpomínek, prakticky vůbec nebyla řešena možná fabulace a důvěryhodnost některých svědků. V konečném důsledku byla ale na těchto faktech vystavěna celá žaloba krajského prokurátora. Výše trestů pak zacházela za hranici jakékoliv absurdity. Vyšetřování KS – MV Ústí nad Labem bylo ukončeno koncem května 1955, všichni obvinění zkreslené či vykonstruované výpovědi popřeli pro jejich nepravdivost. Nadále uváděli, že jsou nevinní a trvali na svých prvotních výpovědích.

Vyšetřovací složka dokázala shromáždit v průběhu vyšetřování cca 100 stránkový spis ke každému účastníku. U všech bylo v uvedeném období provedeno cca 20 výslechů. Vazba samotná probíhala u Emilie Synkové v období od 5. 12. 1954 do 28. 9. 1957, tedy 2 roky a 9 měsíců. U ostatních procesu v období od 26. 2. 1955 do 28. 9. 1957, tedy 2 roky a 7 měsíců¹⁰². Tato neúměrně dlouhá doba zanechala na všech účastnících svou nesmazatelnou stopu. Z výpovědí narátorů práce lze dovodit skutečnosti o smíření se s myšlenkou, že svou nevinu nemohou nijak prokázat. Události, které provázely celé vyšetřování a pobyt ve vazbě, byly pro všechny psychicky i fyzicky velmi náročné. Presumpce nevinny, jak již bylo v textu práce uvedeno, v praxi neexistovala. Současnosti nepřijatelné musí připadat přání či tužba obviněných o jejich konečném odsouzení, kdy v nich převládala naděje, že samotný výkon trestu odnětí

¹⁰² Národní archiv Praha, Osobní spisy odsouzených zákl. č. 9855, zákl. č. 6612.

svobody nemůže být tak vysilující, nelidský a ponižující, jak uvedl jeden z narátorů v praktické části práce, pan Nejedlý¹⁰³.

Při přezkoumání celého případu Hudec a spol. po 10 letech v roce 1964 byli prověřovány i vyšetřovací metody jednotlivých vyšetřovatelů. Žádný z nich nepřipustil fyzické násilí páchané na vyšetřovaných. Pouze v jediném případě bylo ze strany vyšetřovatele potvrzeno násilí psychické, resp. přímo uvedeno, že bylo jeho povinností psychický nátlak provést, a to za předpokladu, že musely být dodrženy vyšetřovací směrnice. Dále vyšetřovatelé připouštěli skutečnosti o vypracovaných otázkách dle vyšetřovacího plánu, kdy nebylo účelné nechat spontánně vypovídat vyšetřovaného, ale do protokolu zaznamenat pouze odpovědi na vykonstruované otázky. Mnohá obvinění nebyla do konce vyšetřování prokázána, vyšetřovatelé připouštěli sestavení žaloby pouze na základě vzájemného, a lze podotknout, že zároveň vynuceného, usvědčování. Mnozí byli předčasně z případu odvoláni a převedeni na jiná pracoviště. Některé protokoly byly sestavovány na základě vyjádření se k citacím převzatých z protokolů jiných vyšetřovaných či svědků. Při prošetřování případu v roce 1964 připustili někteří vyšetřovatelé, že tato metoda byla chybná, neboť nebyli sami schopni řádně nastudovat celý protokol výpovědí, pouze měli získat reakci na citace vytržené z kontextu. Přestože vyšetřovatelé vzájemně popírali použití fyzického násilí páchaného na vyšetřovaných, v jednom případě připouští vyšetřovatel, že on sám fyzické násilí nepoužil, neboť to nebylo nutné, ale s vyšetřovacími metodami jiných vyšetřovatelů zcela obeznámen nebyl¹⁰⁴. Z uvedeného lze tedy vyvodit, že fyzické násilí při vyšetřování bylo zcela běžnou metodou práce. Použito bylo v případě nutného vynucení výpovědi.

5.2. Rozbor rozsudků soudu, průběh soudního líčení

Jak již bylo v předchozí kapitole uvedeno, do případu byly postupně zataženy i další osoby. V prvním hlavním líčení konaném dne 2. 2. 1956 u Lidového soudu v Litoměřicích, za účasti předsedy senátu, JUDr. Jana Zavorala, dvou soudců z lidu, Františka Rychtaříka a Františka Vondráka a prokurátora Krajského soudu v Ústí nad

¹⁰³ Rozhovor s Antonínem Nejedlým, tazatel Emilie Novotná, 24. 11. 2010, str. IV.

¹⁰⁴ ABS, svazek A 8 1208, Prošetření případu Hudec a spol.

Labem Dr. Stanislava Dunaje, obviněných Staňkovického procesu a obhájců ex offio, probíhal zejména proces s matkou Jana Hudce. Toto líčení bylo na návrh prokurátora neveřejné v zájmu zachování služebního tajemství¹⁰⁵. Již tuto skutečnost lze považovat za účelnou. Lze vyvodit, že vyšetřující aparát měl dopředu pečlivě připravený scénář procesu a dle vzpomínek narátorů této práce bylo nutné naučit se a přesně odříkat text své výpovědi. Záměrně byla vyloučena veřejnost a opět z přepisu narátora Bohumila Nováka lze dovodit, že nebylo zřejmě v zájmu představitelů tehdejší moci nechat otevřené dveře zejména spoluobytelům obce Staňkovice. Lze mít za to, že i přes hlavní záměr totalitního režimu právě naopak otevřít politické procesy veřejnosti a vyvodit z nich patřičné ponaučení pro všechny, zde to zamýšleno nebylo. Dnes lze polemizovat nad otázkou určitých obav o hladký průběh procesu a o zvažování možnosti očekávání problémů ze strany veřejnosti například pod pohnutkou vlastního svědomí či veřejného upozornění na závady procesu. To jsou ale pouhé domněnky, proč nebyly vyslyšeny návrhy obhájců v této věci a v konečném důsledku i zamítnuty. Hlavní líčení bylo zahájeno v 8.30 hodin a ukončeno ve 21.15 hodin. Před soudem vypovídali všichni účastníci případu Hudec a spol.. Jejich hlavní líčení bylo odročeno na neurčito. Z tohoto prvního procesu vyplynul trest odnětí svobody v délce 18 měsíců, dále vedlejší trest propadnutí jmění, ztráta čestných práv občanských na 3 roky a zákaz pobytu v žateckém okrese na vždy pro matku Jana Hudce, a to pro spáchání trestného činu sabotáže dle §7 odst. 1) a §85 odst. 1) písm. a) trestního zákona tím, že nabádala jiné obyvatele obce k vystoupení z družstva a neplnění pracovních povinností, dále za šíření štvavých zpráv získaných z nepovoleného odposlouchávání zahraničního rozhlasu. Proti trestu nebylo podáno odvolání, trest byl odsouzenou přijat¹⁰⁶.

Hlavní líčení všech obviněných Akce „5P“ proběhlo ve dnech 27. a 28. 4. 1956 před Krajským soudem v Ústí nad Labem. Opět se jednalo o jednání neveřejné s obdobným složením senátu. Při líčení byli vyslyšeni svědci zejména z obce Staňkovice, tj. včetně představitelů zdejšího družstva a MNV. Rozsudek byl vynesena dne 28. 4. 1956, všichni obvinění byli shledáni vinnými a odsouzeni pro trestný čin sabotáže podle §85 odst. 1), písm. a) b), odst. 2) písm. a) trestního zákona za společnou dohodu o usilování o rozbití JZD ve Staňkovicích, dále za rozvracení pracovní morálky ostatních družstevníků, rozšiřování štvavých zpráv zahraničního rozhlasu a pomluv funkcionářů družstva, dále

¹⁰⁵ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol..

¹⁰⁶ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol., Rozsudek LS Litoměřice 1T 26 55.

za záměrné neplnění pracovních povinností a organizování vystoupení ostatních družstevníků z JZD, čímž ztížili plnění jednotného hospodářského plánu na úseku zemědělské výroby družstva. Dále se dopustili trestného činu sabotáže podle §84 odst. 1) písm. a) a odst. 3) písm. a) za údajné ničení družstevního majetku úmyslným zakládáním požárů. Dále byli odsouzeni pro trestný čin obecného ohrožení podle §190 odst. 1) písm. a) odst. 4) písm. b) za pokus o založení požárů prostřednictvím dalších osob, podle §120 odst. 1) písm. b) trestního zákona pro nepovolené ozbrojování za údajné držení zbraní, dle §81 odst. 1) trestního zákona pro trestný čin přijímání štvavých protistátních letáků dopravených ze zahraničí a jejich další šíření. Výše trestů sahala za hranici jakýchkoliv představ - Jan Hudec a Bohumil Novák byli odsouzeni k 25 letům trestu odnětí svobody, Vladimír Synek k doživotí, Antonín Nejedlý a Emilie Synková k 10 letům trestu odnětí svobody. Dále byl připojen trest propadnutí veškerého jmění, ztráta čestných práv občanských na dobu 10 let pro všechny, u Vladimíra Synka pak na doživotí a zákaz pobytu v žateckém okrese a v okresech sousedících pro všechny navždy. Soud naopak všechny obviněné zprostil obžaloby pro trestný čin velezrady dle §78, odst. 1) písm. c) a odst. 2) písm. a) trestního zákona za údajné členství v ilegální organizaci, za údajnou přípravu vraždy předsedy družstva a shromáždování výbušnin a trhaviny na likvidaci sekretariátu KSČ v Podbořanech. Všichni se proti rozsudku odvolali, následovalo i odvolání samotného krajského prokurátora, Dr. Hlaváčka, k Nejvyššímu soudu v Praze¹⁰⁷.

Odvolací řízení proběhlo před Nejvyšším soudem v Praze dne 10. 7. 1956 a 26. až 28. 9. 1957. Všichni účastníci procesu byli přemístěni z Litoměřic do vazby věznice Praha – Pankrác. Po projednání celého případu byl u všech zrušen výrok o trestu. Nejvyšší soud je uznal vinnými pro trestný čin záškodnictví podle §84 odst. 1) písm. a) trestního zákona a trestný čin obecného ohrožení podle §190 odst. 1) písm. a), odst. 4) písm. a) trestního zákona, dále pro pokus o trestný čin záškodnictví podle §5 odst. 1), §84 odst. 1) písm. a), odst. 2) písm. d) trestního zákona za úmyslné ničení majetku JZD ve Staňkovicích, dále pro trestný čin sabotáže podle §85 odst. 1) písm. a), b) trestního zákona a pro trestný čin návodu k trestnému činu záškodnictví z důvodu nepřátelského postoje vůči lidově demokratickému řádu. Pro tyto trestné činy byli odsouzeni k trestu odnětí svobody v délce u Emilie Synkové 12 let, Vladimíra Synka 25 let, Bohumila

¹⁰⁷ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol., Rozsudek KS Ústí nad Labem, 1T 02/56 – 108.

Nováka 20 let, Antonína Nejedlého 10 let a Jana Hudce 22 let. Dalšími tresty byla ztráta čestných práv občanských na dobu trestu odnětí svobody a dalších 5 let po jeho odpykání, následovalo propadnutí celého jmění, zákaz pobytu v žateckém okrese a okresech s ním sousedících na 10 let po odpykání trestu. Rozsudek o vině trestným činem nedovoleného ozbrojování u Bohumila Nováka a Vladimíra Synka zůstal nedotčen, byl rozhodnut zvláštním usnesením. Rozsudek byl vynesena dne 28. 9. 1957 a nebylo možné proti němu podat opravný prostředek¹⁰⁸.

Ze vzpomínek narátorů lze vyvodit, že celé soudní líčení bylo velmi zdlouhavé. Také zde uvádějí, že nejprve se skutečně jednalo o trest nejvyšší, tedy o trest smrti. Při odvolacím soudním líčení byl v jeho průběhu vyměněn předseda senátu, který také v konečné platnosti rozhodl. Oba přímí narátoři zároveň uvádějí, že před konečným verdiktem byl pan Nejedlý nucen ke svědecké výpovědi proti ostatním účastníkům, a to velmi brutálním způsobem – pobytem v kopce plné vody, kde strávil 5 dnů. Lze se domnívat, že v případě, že by tomuto nátlaku podlehl, byl by konečný trest pro všechny likvidační¹⁰⁹.

V průběhu dalších let se nyní již odsouzení pokoušeli o obnovu a přezkum svého procesu. Stalo se tak i v roce 1962 u Krajského soudu v Ústí nad Labem na žádost Jana Hudce, který se odvolával na nové důkazy o nevině své i ostatních. Dne 9. 11. 1962 však bylo toto řízení o obnovení procesu zastaveno, a to pro nedodání nových důkazů. Ze strany Jana Hudce poté následovala stížnost k Nejvyššímu soudu v Praze, a to zejména proto, že předchozímu soudnímu líčení nebyl přítomen a nové důkazy, které zde chtěl předložit, soud nebral v potaz. Stížnost byla vyhodnocena jako nedůvodná.

Po politických událostech v zemi roku 1968 byl ze strany tentokrát Antonína Nejedlého a manželů Synkových u Krajského soudu v Ústí nad Labem opět podán návrh na přezkoumání rozsudku. Přezkum byl dne 28. 8. 1971 zamítnut. To se stalo rovněž dne 20. 9. 1974 v případě návrhu na přezkoumání rozsudku, který byl vysloven nad matkou Jana Hudce (v té obě již nežijící)¹¹⁰.

¹⁰⁸ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol. – rozsudek NS Praha 4T 22/56.

¹⁰⁹ Rozhovor s Antonínem Nejedlým, tazatel Emilie Novotná, 24. 11. 2010, str. III., Rozhovor s Bohumilem Novákem, zpracovatel příběhu Luděk Jirka, 14. 11. 2005, str. X.

¹¹⁰ ABS, a. č. V-102, Vyšetřovací spis Hudec a spol.

5.3.Průběh výkonu trestu odnětí svobody

Po výkonu téměř 3leté vazby následovalo dodání do nápravně pracovního tábora k výkonu samotného trestu. V případě Vladimíra Synka, Bohumila Nováka a Antonína Nejedlého se jednalo o NPT Příbram – Vojna a později Příbram – Bytíz. V případě Jana Hudce se jednalo o NPT Plzeň – Bory a v případě Emilie Synkové o NPT Želiezovce a později Pardubice. Nástup trestu proběhl dne 28. 9. 1957¹¹¹.

Všichni byli zaměstnání jako nejnižší třída, třída politických vězňů. Dle komunistického přesvědčení byl tímto zahájen proces nutné převýchovy. Tomu také odpovídalo pracovní zařazení. V případě pobytu v táborech Vojna a Bytíz se jednalo o velmi tvrdou práci v uranových dolech, kde byli odsouzení běžně vystavováni radioaktivnímu záření. V žádném případě nedostávali potrestaní nějaké ochranné pracovní pomůcky, běžně pracovali v oděvech, ve kterých konali i jiné činnosti. Později byli jmenovaní zařazováni např. na pracoviště výstavby jako dělníci nebo dle svých původních profesí. V případě paní Synkové šlo o zařazení na polní práce v těžkých podmínkách, později v Pardubicích o zařazení na tzv. „švadlárně“. V případě Jana Hudce se jednalo o zařazení na pracoviště mimo areál věznice, např. kaolínky v Horní Bříze a Třemošné. Později v průběhu trestu byli nuceni zapojovat se do pracovních závazků, což ve většině případů odmítali. Dále byla hodnocena jejich pracovní morálka.

V průběhu trestu bylo všemi několikrát žádáno o milost prezidenta republiky. Žádostem vyhověno nebylo. V archivních materiálech lze vyhledat informace o žádostech o podmíněná propuštění. Jim opět nebylo vyhovováno. K těmto účelům byla na odsouzené vychovateli zpracovávána hodnocení. Zde se zohledňoval jejich pracovní výkon, pracovní morálka a přístup k pracovním závazkům, chování a vystupování vůči personálu, případná kázeňská řízení a odměny v průběhu trestu, zapojování se do zájmových činností na útvarech, dobrovolných pracovních brigád na úpravě tábora nebo na zlepšování svého ubytování¹¹². Po cca deseti letech trestu byli všichni odsouzení případu propuštěni na svobodu. Většinou se jednalo o podmíněná propuštění, případně o amnestii udělenou prezidentem republiky. Do Staňkovic se vrátit nemohli. Jediný pan Nejedlý se sem po letech přistěhoval zpět¹¹³. Dle vzpomínek narátorů byl návrat velmi

¹¹¹ Národní archiv Praha, Osobní spisy odsouzených zákl. č. 9855, zákl. č. 6612.

¹¹² Národní archiv Praha, Osobní spisy odsouzených zákl. č. 9855, zákl. č. 6612.

¹¹³ Rozhovor s Antonínem Nejedlým, tazatel Emilie Novotná, 24. 11. 2010, str. V.

složitý, ve všech případech nemohli najít práci, funkčnost jejich rodin byla výrazně narušena, s některými jejími členy se již nesetkali.

6. PRAKTICKÁ ČÁST

6.1. Vymezení cíle

Hlavním cílem praktické části předkládané práce bylo doplnit analýzu zkoumaných archivních materiálů a pramenů o osobní vzpomínky přímých i nepřímých účastníků případu Staňkovice. Zde studie využívá metodu orální historie, které je věnovaná následující kapitola.

Předmětem studie bylo získání výstupů z přepisů rozhovorů pořizovaných v období od roku 2005 do roku 2012 od jednotlivých narátorů. Výběr narátorů případu Staňkovice nemohl být náhodný, vyplynul z kauzy samotné. Ve dvou případech se jedná o tzv. přímé narátory, tedy přímé účastníky samotného politického procesu, ve dvou případech o tzv. nepřímé. Blíže o narátorech samotných je pojednáno v následujících kapitolách. Samotná praktická část byla rozdělena do 3 etap.

Prvotní byla přípravnou fází, kdy bylo nutné, aby tazatel nastudoval jednak dostupné materiály k procesu ve Staňkovicích, jednak pojednání o regionální historii Žatecka a Podbořanska. V neposlední řadě získal potřebné odborné znalosti o československé historii zejména v období let 1945 – 1955. V rámci přípravy zmiňované první fáze byl využit průzkum o možnosti získat základní informace k problematice fungování československého vězeňského a justičního systému v 60. letech 20. století, který byl proveden v letech 2007 a 2008. Dále byla navázána spolupráce se samosprávou obce Staňkovice, měst Žatec a Podbořany.

Základním předpokladem pro použití uvedené metody bylo získat aktuální údaje o narátorech samotných. Z přímých účastníků procesu v obci Staňkovice žije v současné době již jediný, proto první kroky průzkumu směřovaly tam. Další fáze odhalila již zpracovanou výpověď druhého z účastníků procesu samotného jinými tazateli. Pro studii samotnou bylo nutné využít těchto již zpracovaných materiálů, a to zejména pro komplexnost a ucelenost práce a reálnou vypovídající hodnotu.

Dále byly v rámci přípravné fáze zpracovány konkrétní dotazy na jednotlivé narátory. V průběhu rozhovoru bylo ale i nutné pohotově reagovat na postupně získávané informace k případu. Mezi základní zařazovaná témata patřily zejména vzpomínky na dětství a mládí, poté zjištění vlastního názoru na prvotní příčiny vzniku samotného procesu, dále vzpomínky na vyšetřování, soudní líčení, výkon trestu odnětí

svobody a návrat do obce po propuštění po vykonání trestu. Další témata vyplynula z operativního výzkumu na místě.

Druhá fáze praktické části byla samotná realizace metody. Ta se uskutečňovala převážně v místě bydliště narátora. Cílem bylo získat potřebnou základnu informací k případu samotnému. Narátor byl obeznámen o účelu návštěvy a se smyslem použité metody. Tazatelem byl plně respektován osobní postoj jednotlivých narátorů ke sdělovaným údajům. Jejich použití pro účely této práce bylo podpořeno souhlasem narátorů a autorizací později zpracovaných prepisů.

V závěrečné fázi bylo provedeno vyhodnocení získaných poznatků. Nejprve byl proveden prepis jednotlivých audio záznamů a autorizace textu ze strany narátorů. Poznátky byly porovnány s archivním materiálem a dostupnými prameny. Dílčím cílem bylo pokusit se pojmenovat jednotlivá období případu jejich pravým jménem. Tedy dát celému případu podtext reality a odhalit případné absurdity, které jim vtiskla minulost. Cílem nebylo polemizovat nad slovy pravda a lež, to nebylo účelem zjevné problematiky, ale spíše konfrontovat názor narátorů s dostupnými prameny. Vyhodnocovací fáze je obsažena v kapitole 6.5. práce.

6.2. Metoda orální historie

Práce v předchozích kapitolách přináší určité teoretické aspekty, které ale mohou být založeny i na fabulacích. Dlouhá doba totalitního režimu předložila současnosti mnoho a mnoho otázek. Některé již nelze zcela přesně zodpovědět, neboť odešly s těmi, kteří již postoupili na druhý břeh. Mnoho pamětníků se ale přes všechny životní překážky, které jim právě komunistická diktatura nakladla do cesty, dožilo současnosti. A ti jsou právě nositeli vzpomínek, ve kterých lze hledat odpovědi na nezodpovězené otázky nedávné minulosti. Svou nezastupitelnou úlohu zde potom sehrává právě metoda orální historie použitá v dalších kapitolách této studie.

K definování metody jako takové z portálu České asociace orální historie: „Orální historie jako jedna z metod historiografie je součástí kvalitativního výzkumu a její nezastupitelnost je zřejmá zejména tam, kde je řada pramenů z různých důvodů nepřístupná nebo byla zničena; v tomto případě je často jediným zdrojem informací o určité historické události. Proto má tato metoda svůj specifický význam právě pro

výzkum společností ovládaných totalitními režimy, kde neexistuje pluralita pramenů a kde převažují dokumenty státní a stranické provenience, které navíc zaznamenávaly jen takové události, jež jejich původci považovali ze svého hlediska za významné.“¹¹⁴ Dle této definice lze zcela přesně vystihnout záměr použité metody v této práci. Přestože mohly být využity čtyři rozhovory s pamětníky na dobu, kdy probíhal celý Staňkovický proces nebo s osobami, které si pamatují dobu bezprostředně navazující, dokázaly podat určitý seznam vzpomínek převyprávěný vlastními slovy. Metoda pojmenovala tyto osoby jako tzv. narátory.

Jde tedy spíše o subjektivní prožitek a postoj toho, kdo je ochoten poskytnout rozhovor, založený na vlastních vzpomínkách na určité historické období. Nejedná se tedy o objektivní výklad dějin¹¹⁵.

K bližšímu seznámení se s touto poměrně novou a moderní metodou, je nutné uvést, že se jedná o orálně historické interview, nebo převyprávěný životní příběh. Rozhovor vede badatel, u kterého se předpokládá znalost určitých historických momentů, minimálně nastudování dané problematiky z dostupných historických pramenů. O rozhovoru je vytvořen audio záznam, většinou se jedná o formát otázka – odpověď. Nejde ale o odcitování tohoto rozhovoru, badatel získaný audio záznam přepíše do písemné podoby, tento text je poté autorizován narátorem. Uchováván je tedy ucelený písemný záznam ústního podání informované osoby. Takto vytvořený přepis slouží poté dalšímu výzkumu¹¹⁶.

Snahou metody tedy je co nejpřesněji představit jakýsi obraz historického období dle skutečnosti. Zohledňován je samozřejmě i určitý časový odstup od vzniku událostí a možné zkreslení pamatovatelných zážitků. Vždy jde o osobní názor na prožité skutečnosti. K tomu výklad uveřejněný na portálu Paměť národa: „...tuto vlastnost ale nevnímá badatel v oblasti orální historie jako nevýhodu, právě naopak jako součást a nezbytnou kvalitu, kvůli níž rozhovory primárně pořizuje. Prostřednictvím orální historie se tedy badatel dostává k novým informacím, poznatkům a faktům, které obohacují, rozšiřují nebo korigují jeho dosavadní obraz dějin, a díky požítkům a

¹¹⁴ Česká asociace orální historie, *Orální historie*, [on-line].[cit. 29.2.2012], dostupné na: <https://sites.google.com/site/czechoralhistoryassociation/home>

¹¹⁵ BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára, *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*, Praha 2009, s.9.

¹¹⁶ VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha 2007, s. 11 – 13.

sdělením z úst dotazovaného má možnost dodat svému dějinnému líčení jeho individuální rozměr.“¹¹⁷

Přes všechna výše uvedená fakta se lze domnívat, že všichni narátoři staňkovického případu již neměli důvod cokoli zatajovat. Prožitky, které je pojily s dobou, na kterou se dříve snažili spíše zapomenout, možná právě nyní již nemají potřebu skrývat. Mnoho toho zůstalo nevyřčeno v době, kdy se mohli hájit a obhajovat minimálně svou čest. To vše jim bylo odepřeno, zažívali chvíle ponížení a beznaděje. A možná proto měli zájem zcela spontánně vyprávět svůj příběh tak, jak se skutečně udál až nyní, v době, kdy se v každé životní situaci objevuje slovo spravedlnost. V době, kdy se společnost snaží odhalovat skutečnou pravdu a lež. V době, kdy lze v některých okamžicích této kolektivní snaze uvěřit.

Závěrem opět z portálu Paměť národa: „...základním předpokladem práce s orální historií je respekt k člověku jakožto jedinci se vším, co s sebou tento fakt přináší.“¹¹⁸

6.3. Rozhovory s pamětníky, bývalými vězni a jejich potomky, životní příběhy

K rozhovoru s pamětníky na Staňkovický proces bylo přistoupeno jako ke sbírce určitých útržkovitých vzpomínek, ze kterých byl poskládán celý příběh případu v logickém sledu jednotlivých událostí.

Interview bylo možné provést pouze s jediným narátorem, přímým účastníkem procesu Staňkovice, panem Antonínem Nejedlým, který v současnosti žije v obci. Ostatní již dnes nežijí. K rozhovoru s panem Nejedlým bylo přistoupeno s jeho laskavým souhlasem pouze na jediné schůzce v roce 2010, a to zejména pro jeho vysoký věk a zdravotní stav. I tak se mnohdy neubráníl dojetí a některé záležitosti si již nechtěl připomínat. Přesto převyprávěl velmi podrobný příběh a bylo možno tak zachytit stěžejní okamžiky případu.

¹¹⁷ Paměť národa, *Mluví pamětníci vždy a za každých okolností pravdu?*, [on-line].[cit. 29.2.2012], dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method>

¹¹⁸ Paměť národa, *Mluví pamětníci vždy a za každých okolností pravdu?*, [on-line].[cit. 29.2.2012], dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method>

Práce dále přináší přepis rozhovoru s dalším účastníkem celého procesu, a to s panem Bohumilem Novákem. Jedná se ovšem o přímou citaci, která byla převzata z portálu Paměť národa. Příběh pamětníka byl zpracován v roce 2008, samotný rozhovor vznikl v roce 2005. Pan Bohumil Novák dnes již nežije, proto nemohlo být přistoupeno k přímému interview pro účely této práce.

Ani jeden z uvedených narátorů není v příbuzenském ani rodinném vztahu k tazateli. Příběh pana Nejedlého je proto zachycen bez jakýchkoliv subjektivních dojmů a pocitů, dále je zde patrný i velký generační rozdíl, kdy tazatel nemá osobní zkušenost s dobou 50. a 60. let 20. století, tedy ani s případem samotným. V prvním případě jde tedy o přepsání osobního rozhovoru do podoby, která podává určitá fakta. V závěru je dává do kontextu s historickými událostmi, tak jak je uvádí soudobé prameny a archivní materiál. Samozřejmě nejde vyloučit určitý subjektivní náhled k případu narátora samotného, v některých okamžicích mohlo jít skutečně o doslech z vyprávění jiných osob, přesto i tak se lze mít za to, že se jedná o hodnotný výzkumný materiál.

Třetí z uvedených rozhovorů byl pořízen v roce 2011 se synem politického vězně, pana Vladimíra Synka, panem Antonínem Synkem. Zde jde o přímý příbuzenský vztah k tazateli. Generační rozdíl již není tak výrazný. Přesto bylo snahou tazatele i narátora samotného zachytit zcela objektivně vzpomínky na dobu, kdy rodiče museli prožívat své nejhorší životní strasti. Nutno podotknout, že tazatel samotný se osobně neznal s paní Emilií Synkovou, další přímou účastnicí případu, a na pana Vladimíra Synka má uchovanou pouze vzpomínku dítěte. Tedy případ samotný s nimi nikdy projednáván být nemohl. Pro uvedené skutečnosti lze mít opět za to, že přepis tohoto rozhovoru podává určitou významovou hodnotu, každopádně dokládá, resp. poukazuje na dopady případu samotného v životech následující generace politických vězňů.

Při zkoumání případu jako takového bylo zvažováno použití dalších nepřímých narátorů. Pamětníků případu v obci Staňkovice dnes ale již mnoho není. Lze konstatovat, že tento velmi významný případ zapadl hluboko pod další regionální události doby. Mezi další skutečnosti pro nemožnost o zapsání vzpomínek jiných nepřímých narátorů případu byla jejich nechuť či nezájem na tuto dobu vzpomínat či si některé životní momenty připomínat. Tato osobní volba byla ze strany tazatele plně respektována. Smyslem použití metody nebylo odhalovat ničí svědomí či špatné

vzpomínky v mysli, šlo o to vnést do případu nové poznatky a vůbec připomenout Staňkovický proces jako takový, neboť se lze domnívat, že má své nezastupitelné místo v regionální historii celé oblasti Žatecka a Podbořanska.

6.4. Výpověď náčelníka nápravného zařízení

Jako další narátor byl využit, resp. souhlasil s rozhovorem, bývalý náčelník nápravně pracovního tábora v Drahonicích. Jeho jméno není záměrně uvedeno, a to i proto, že jeho vyprávění nemá přímou souvislost se Staňkovickým procesem. Účelem zařazení tohoto interview do předkládané práce bylo zejména přinést názor či náhled osoby, která v době průběhu výkonu trestu politických vězňů procesu Staňkovice, velela jednomu z menších pracovních táborů na Podbořansku. Šlo tedy zejména o jakousi formu konfrontace dvou světů, které v 50. a 60. let 20. století stály proti sobě.

Při použití metody orální historie nešlo tedy o přímé srovnání vzpomínek a subjektivních pocitů vězňů a náčelníka jejich tábora. Tím se má na mysli, že nešlo o přímé, takřka osobní setkání obou stran po letech. Nejednalo se o přímou konfrontaci. Tazatelovým záměrem ani nebylo umožnit, resp. zprostředkovat toto setkání, a to zejména s ohledem na věk a zdravotní stav přímých narátorů a senzitivitu komentovaného tématu. Práce, tak jak je předkládána, nechtěla od samého začátku zasahovat do minulosti případu a ani ovlivnit jeho současnost. To nebylo jejím účelem. Chtěla poukázat na fakta, předložit dokument o jednom z mnoha případů novodobé historie České a Slovenské republiky. V žádném případě se jednalo o satisfakci ani o připomenutí těžkých životních chvil jakýmsi přímým zásahem do ožehavých míst. I přes veškerou ohleduplnost, se kterou tazatel přistupoval k jednotlivým narátorům, je nutné zdůraznit, že v práci bylo odhaleno velmi citlivé a pro mnohé ještě pořád velmi bolestivé téma osobních a intimních životních cest.

Závěrem už jen dodat, že nápravně pracovní tábor Sýrovice s pobočkou v obci Drahonice, fungoval od roku 1957. Dnes již Sýrovice neexistují, tábor byl zrušen v roce 1968. Do dnešních dob funguje pouze tábor v Drahonicích, dnes samostatná Věznice Drahonice, která patří mezi 36 vězeňských zařízení v rámci České republiky. Narátorem, jehož vzpomínky jsou použity v této práci, je osoba, která byla prvním

náčelníkem celého objektu¹¹⁹. K tazateli není v příbuzenském vztahu a opět lze poukázat na velký generační rozdíl, jehož snahou byl určitý nadhled bez možnosti určitého subjektivního zkreslení a zásahu do případu Staňkovic.

6.5. Dílčí závěr – analýza výsledků

Úvod závěrečné fáze se věnuje ve stručnosti zhodnocení použité metody orální historie v praxi jako takové. Při správném použití metody tak, aby bylo dosaženo kýženého efektu, bylo nutné oprostít se od jakýchkoliv subjektivních pocitů či osobních pohledů na případ jako takový. Z druhého pohledu ale nebylo účelem představit novinářské interview. Snahou tazatele bylo zaujmout zcela objektivní postavení, tak, aby on sám v žádném případě nezasahoval do děje případu, neovlivňoval svým postojem jednotlivé narátory a nepřinášel své osobní postřehy. Lze uvést, že tento pohled byl dodržen. Samotný rozhovor s narátorem byl velmi šetrně přepsán, prioritní snahou bylo zachovat především původní vyjádření narátora samotného, tedy, aby z uvedeného materiálu vyplynula představa o jeho osobnosti a charakteru. Cílem bylo, aby v jím vyprávěném příběhu byla zachována hlavní dějová myšlenka. S materiálem bylo pracováno tak, aby byla zachována určitá originalita a jedinečnost každého rozhovoru. V případě převzatého rozhovoru s narátorem Bohumilem Novákem, autor cituje přímo audio záznam (*kurzíva*) a ten doplňuje o vlastní postřehy k vysvětlení myšlenkového nástřelu narátora. Nutno podotknout, že rozhovor pořizovaný zejména se staršími narátory bylo nutné vést velmi opatrně, zachytit podstatu myšlenky bylo někdy složité, mnohdy se jednalo o pouhé heslovité uvedení do problematiky. Přesto bylo úkolem tazatele udržet hlavní dějovou linii případu a zachytit s velkou citlivostí podstatu podávané informace. Lze doplnit, že tato snaha byla v prepisu zachována.

Ke konkrétním výsledkům lze uvést níže uvedené závěry. Zde jsou konfrontovány s údaji uvedenými v archivních pramenech. Nejedná se o přímé citace ze vzpomínek jednotlivých narátorů ani o autentické výpovědi, ale především shrnutí vzpomínek narátorů všech, zejména tedy narátorů přímých.

¹¹⁹ Kolektiv autorů, *Tak šel čas... Věznice Drahonice 1958 – 2008*, Archiv VS ČR, Praha 2008, s. 42, s. 62

1) Prvotní příčina vzniku problémů JZD Staňkovice

Oba narátoři, pan Nejedlý i pan Novák, připouští, že do družstva vstupovali všichni zcela dobrovolně a nejprve uvěřili v jeho funkčnost. Oba se shodují na základních neznalostech představitelů družstva a minimálních zkušenostech s vedením tak velkého podniku jako byl zemědělský kolchoz ve Staňkovicích. Prvotní spory mezi nimi a statkáři, kteří naopak splňovali odbornost pro zemědělskou výrobu, vznikaly jako vzájemná výměna názorů na některé činnosti. Postupně docházelo k vyostřeným sporům, o kterých se v obci všeobecně vědělo. Přicházely prvotní problémy družstva vznikající jednak pro výše uvedené a jednak pro nepředpokládané klimatické a jiné přírodní podmínky, které pochopitelně hospodaření nepřály. Vše souviselo se vším a hospodaření družstva založené na principu „pokus – omyl“ nemohlo přinášet slibované výsledky. Proto lze v současnosti za zcela banální pokládat nařčení o úmyslné likvidaci družstva skupinou 5 osob, a to jen pro jejich původ statkáře či kulacké smýšlení. Přesto tyto skutečnosti historie připustila, a to s fatálními důsledky.

V dalších vzpomínkách Bohumil Novák uvádí, že se ne všichni účastníci pozdějšího procesu dříve nějak důvěrně znali. Přistěhovali se postupně do obce, kde se teprve začali seznamovat a vytvářet určité sociální vazby. Lze se domnívat, že se pro pozdější proces jednalo o náhodně vytipovanou skupinu osob, kterou některé okolnosti ve vesnici spojily nebo se někteří stali veřejně známými pro osobní a intimní záležitosti. Proto se lze domnívat, že pro pozdější proces bylo těchto skutečností zneužito a vykonstruované bylo i nařčení ze společného záměru o likvidaci družstva přímým napojením na ilegální skupinu jiných osob.

2) Příčina vzniku požárů, ničení majetku JZD Staňkovice

Oba z výše jmenovaných narátorů uvádějí, že prvotní příčina vzniku požárů byla skutečně způsobena náhodou, a to samovznícením. Opět to souviselo se svérázným hospodařením družstva. Úroda byla navážena do stodol navlhla, což způsobilo požár. Další požáry již zřejmě vznikaly cizím zaviněním. Oba narátoři připouští možnost zapálení samotným předsedou družstva, a to hlavně proto, aby nemusel za chyby v hospodaření nést jakoukoliv osobní zodpovědnost. Zde se nejedná o svalování viny na osoby jakýchsi vzniklých protistran, ale oba narátoři shodně

uvádějí, že existovali dokonce přímí svědci celé události. V porovnání se skutečnostmi o vznikajících požárech uváděnými v archivních materiálech, lze dnes polemizovat nad otázkou: Proč nemohlo dojít ihned po vzniku prvního požáru k řádnému prošetření jeho vzniku? Proč tehdejší složky veřejné bezpečnosti nezahájily bezprostředně pátrání po příčině požáru například přizváním znalce apod.? Nic takového se nestalo, z dnešního pohledu působí celá kauza zcela nepochopitelně. Je nesrozumitelná o to víc, že tyto zinscenované události v konečném důsledku napomohly k rozvíření celého případu a k následné přímé likvidaci několika nevinných osob a jejich rodin, a to právě za cynického přihlížení ostatních obyvatel obce Staňkovic.

3) Vyšetřovací metody, soudní procesy

Jak již bylo uvedeno v kapitole věnující se analýze vyšetřovacích svazků, v archivních materiálech se dochovala svědectví samotných vyšetřovatelů, kteří cca po 10 letech po uzavření případu vzpomínali na používané vyšetřované metody a průběh vyšetřování jako takový. Lze opět polemizovat nad otázkou, nakolik se jednalo o skutečná fakta a nakolik o pouhé fabulace a vzájemná svědectví o běžně používaných metodách. Každopádně oba narátoři popisují psychické a fyzické týrání v průběhu vyšetřování. Dále připouštějí používání léků ovlivňující smyslové vnímání jedince, elektrošoky, nasazení spolupracujícího agenta přímo do cely a další, zcela individuální fyzické násilí.

K průběhu soudních líčení uvádějí neprůkazné důkazní prostředky, odsouzení na základě jediné svědecké výpovědi, která byla navíc vynucena brutálními vyšetřovacími metodami. Ostatní svědecké výpovědi lze považovat za pouhá nepodložená tvrzení osob, navíc v případě svědeckých výpovědí samotných představitelů staňkovického družstva lze usuzovat o podjatosti, sledování vlastního zájmu a zakrývání své odpovědnosti. Na základě takto získaných svědeckých výpovědí nelze hovořit o objektivitě a nestrannosti v celém řízení. Prakticky lze tvrdit, že vina nebyla prokázána řádnými důkazními prostředky, nebyl zajištěn skutečný stav věci, doloženy znalecké a jiné odborné posudky a v neposlední řadě opravdu reálné výslechy účastníků samotných. Ze zdlouhavosti celého procesu lze mít za to, že o všech těchto skutečnostech byli vyšetřovatelé, prokurátor a zejména

soudce samotný obeznámeni. Přesto byli povinni jednat v politickém zájmu, nucení případ dořešit a v konečném důsledku odsoudit. Bohumil Novák ve svých vzpomínkách uvádí, že přímo ve vyšetřovací vazbě v Litoměřicích poukazoval na nevinu svou i ostatních, kterou samotní vyšetřovatelé také skutečně připustili. Přesto byli povinni jednat tak, aby vytipovaná skupina nakonec odsouzena byla.

Od prvotní, lze říci bez jakéhokoliv zlehčení událostí, i banální příčiny případu až po absurditu uložených trestů, kdy ve svých vzpomínkách Bohumil Novák poukazuje dokonce i na trest smrti pro všechny a monstrproces v obci Staňkovice, šlo o typický politický proces, který dokázala tehdejší společnost vykonstruovat a zapsat do své historie.

4) Návrat na svobodu, situace v rodinách, následná rehabilitace

Přímí i nepřímí narátoři ve svých vzpomínkách uvádějí pokusy o obnovení celého případu. 70. a 80. léta 20. století však těmto krokům nakloněna nebyla. Proto se rehabilitace všech povedla až po roce 1989. Dle vzpomínek se ale této události někteří účastníci procesu již nedočkali.

Návrat do obce Staňkovice již nebyl možný, většinou narátoři uvádějí, že zde nebylo možné nalézt zaměstnání. Rodinné vazby byly u některých zpřetrhány natolik, že již nikdy nebylo možné plně obnovit funkčnost rodiny v pravém slova smyslu. Za určitou osobní satisfakci lze považovat úspěchy další generace, která přes všechny negativní dopady a vyčlenění na okraj společnosti, nakonec dokázala vytvořit své fungující rodiny a uplatnit se ve svých profesích.

ZÁVĚR

V teoretické části práce bylo nutné nejprve uvést základní charakteristiku politické situace v Československu v období let 1945 až 1955, a to především pro ucelení představy o právním prostředí a základním organizačním uspořádání v tehdejší společnosti. Proto předložená práce v úvodních kapitolách směřuje k představení politické situace, uvádí základní politické spektrum země a postavení velmi výrazné Komunistické strany Československa po volbách v roce 1946. Studie přináší zamyšlení nad prvotními příčinami získání významného postavení této strany a způsoby jakými postupně ovládla strategická ministerstva, včetně křesla premiéra. Dále práce přináší základní poznatky o rychlosti, se kterou bylo v zemi postupně zcela ovládnuto mínění obyvatel, které v konečném důsledku dopustilo diktaturu jedné mocenské skupiny na dlouhých 40 budoucích let.

V další části teoretického pojednání došlo k přiblížení procesu kolektivizace československého venkova v období 1948 až 1960. Tento rozbor byl do práce zahrnut z důvodu úzké souvislosti tématu práce s touto problematikou. Proces kolektivizace venkova zasáhl do života politických vězňů, na které je předkládaná práce zaměřena. V závěru práce se lze zamýšlet nad tím, jak silné muselo být ovlivnění tehdejšími sovětským diktátem, pod jehož taktovkou byl celý proces zaveden do českých a slovenských podmínek. I přes katastrofální důsledky kolektivizace, ke kterým došlo ve 40. letech 20. století v samotném Sovětském svazu, byla až prostoduchá představa o úspěchu představena po roce 1948 v Československu. Dnes zní velmi nepochopitelně druhý praktický pokus celé akce, a to zejména s přihlédnutím na podložené katastrofální sovětské výsledky. Lze se domnívat, že hlavním záměrem bylo především předvést poslušnost malého národa pod diktátem východní velmoci. Snad z vlastní neponaučitelnosti byla historie nucena přinést znovu důkazy o mnohých pochybení procesu. Toto holé konstatování ovšem zasáhlo do života tisíců obyvatel země, přineslo jim mnohá utrpení a životní úskalí. Likvidovalo jejich rodiny. Dopady jsou patrné dodnes, řešit je budou ještě generace následující. Lze jen doufat, že malému evropskému národu přineslo dostatečné poučení do budoucna.

Další část práce se soustředí na ukázkou nezákonností, které totalitní režim běžně praktikoval. Představuje zejména základní organizační uspořádání moci politické a

představuje zvláštní velmi významnou složku státní bezpečnosti. V zemi byla prakticky potlačena moc výkonná, zákonodárná a soudní. Veškerá moc byla v politických rukou nejmocnější strany. Pro úplnost práce představuje komunistický vězeňský systém, který sehrál v inkriminovaných letech velmi významnou úlohu.

Práce ve svém úvodu hledá odpověď na otázku, kdo vlastně tvořil složku totalitní moci? Jak silné muselo být ovlivnění celého národa, když katastrofu pod názvem komunismus vůbec připustil? Samozřejmě, že historie dokladuje rovněž odpor demokraticky smýšlející populace, který vrcholil vyslovením jiného veřejného mínění zejména v letech 1968 a 1989, přesto současnost stále hledá odpovědi na otázky, proč vůbec došlo k odklonu od svobodomyšlného zřízení země a tak silné demoralizaci národa, který přijal a používal na svých spoluobčanech totalitní nástroje? Myšlenka vlády jedné strany postihla celou tehdejší východní Evropu. Československo bylo zapojeno do nadnárodního projektu Sovětské velmoci, která ukazovala svou poválečnou sílu západním mocnostem a zejména Americe. Proto se lze domnívat, že procento panujícího faktoru strachu, které vzniklo zejména z válečných ukázek síly a moci Sovětského svazu, mělo tak silný vliv, že působilo nejdříve na část a později na takřka celý národ Čechů a Slováků. Obava byla zřejmě silnější než vlastní názor a jinak nenucený postoj jedinců.

Hlavním cílem práce bylo představit jeden z politických procesů Žatecka, a to především proto, že současnost na tento příběh s tragickým koncem zapomněla. Nejprve práce přinesla představení samotného Žateckého regionu a obce Staňkovice, kde se celý případ odehrál. Studie poté nastínila politickou situaci kraje v letech 1945 až 1957 a představila proces kolektivizace.

V praktické části byla použita metoda orální historie, která představila v závěrečné části své dílčí závěry. Celý Staňkovický proces lze hodnotit jako jeden s tisíci obdobných procesů, které v době totality proběhly, resp. je tato doba připustila. Tento a jemu podobné případy jsou černým svědomím novodobé československé historie. V současnosti se lze pozastavit na tím, co vedlo obyčejné obyvatele jedné obce k tak zákeřnému jednání, kdy byli ochotni obětavě sloužit nastavenému totalitnímu vzoru a podepisovat se v konečném důsledku pod likvidační rozsudky. Výše bylo uvedeno, že jedna z příčin mohla být obava o vlastní osud a osudy svých nejbližších. Lze se

domnívat, že okolnosti, které účastníky politického procesu přivedly až do komunistických kriminálů, mohly být v počátku pouhou souhrou náhod, které dokázala hrstka „věrně sloužících“ využít ve svůj prospěch. Možná ani oni sami nedokázali v prvopočátku domyslet dopad svého ukázání prstem. Velmi významnou roli zde rovněž sehrála osobní antipatie, možné nevyřešené osobní spory a zaseté zrnko závisti například kvůli majetkovým poměrům jednotlivců. Doba těmto okolnostem byla ovšem nakloněna. Obratem dokázala, z dnešního pohledu malicherné, zápletky využít a ukázat svou pravou sílu.

Staňkovickou kauzu by mohla být považována za miniaturní součást všech brutálních zločinů komunismu. Za těmito slovy se ale skrývají lidské bytosti, kterým se ony „malichernosti“ staly osudnými. Společnosti nechtěli nijak škodit a záměrně ji ničit, nebyli recidivisty a přesto v totalitních kriminálech okusili to nejtrpčí zacházení jako pachatelé těch nejtěžších zločinů. Totalitní nápravná zařízení se je snažila převychovat, tak, aby po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody vyhovovali společenskému diktátu a mohli být zařazeni mezi některou z třídních skupin. Doba zničila to nejcennější co měli, jejich rodinná zázemí, vzala jim jejich vlastní čest, zasáhla do soukromí, ponížila je a zanechala bolavé šrámy na duši. Účelem těchto závěrečných slov celé práce není snaha o dojmání současnosti nad žalostným osudem politických vězňů, ale o zdůraznění absurdit páchaných komunistickými společnostmi. Tyto i jim podobné ideologie jsou prověřeny historickým neúspěchem, přesto se k nim lidé dokáží vracet i v současnosti. Všem, co jejich brutalitu přežili však nevzali to poslední - naději a víru. Toto tvrzení nejlépe vystihují slova z dopisu politického vězně, jež pro označení „nevyhovující“ zůstal ukryt před zrakem adresáta ve složce osobního spisu: „To víte, člověk musí vydržet všechno, i když ve Staňkovicích dobře vědí, na jakém základě nás sem uvrhli, a ještě nemají dost, abychom se vrátili domu ke svým dětem. To nevadí však mi se také jednou vrátíme a všechno si dáme do pořádku.“

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Nepublikované prameny

1. Archiv bezpečnostních složek Praha, Agenturně operativní materiály týkající se Akce „5P“, č. sk. 16559
2. Archiv bezpečnostních složek Praha, Agenturně operativní materiály, č. sk. 16558
3. Archiv bezpečnostních složek Praha, Agenturně operativní materiály, č. sk. 16571
4. Archiv bezpečnostních složek Praha, Agenturně operativní materiály, č. sk. 16557
5. Archiv bezpečnostních složek Praha, Agenturně operativní materiály, č. sk. 16556
6. Archiv bezpečnostních složek Praha, Agenturně operativní materiály, č. sk. 16579
7. Archiv bezpečnostních složek Praha, Objektový svazek Hudec a společníci, a. č. OB – 1734 MV.
8. Archiv bezpečnostních složek Praha, Objektový svazek Hudec a společníci, a. č. OB – 1814 MV.
9. Archiv bezpečnostních složek Praha, Prošetření případu Hudec a spol., fond A8/1, inventární jednotka 1208.
10. Archiv bezpečnostních složek Praha, Vyšetřovací spis Hudec a spol., a. č. V-102 Ústí nad Labem.
11. Archiv bezpečnostních složek Praha, Pozorovací vyšetřovací svazek, č. sk. 10126.
12. Archiv Vězeňské služby České republiky, *Tak šel čas...Věznice Drahonice 1958 – 2008*, Praha, 2008.
13. Kronika obce Staňkovice, ročník 1945 – 1965.
14. Národní archiv Praha, Osobní spis odsouzeného, zákl. č. 6612.
15. Národní archiv Praha, Osobní spis odsouzeného, zákl. č. 9850.

Publikované prameny

1. BÁRTÍK, F. *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2008, 187 s., ISBN 978-80-7021-938-6.
2. BERÁNEK, J. a kol. *Žatec*. 1. vyd. Praha : NLN, 2004, 497 s., ISBN 80-7106-443-2.
3. BOUŠKA, T., LOUČ., M., PINEROVÁ, K. *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*. 1. vyd. Praha: Česká asociace orální historie, 2009, 352 s., ISBN 978-80-254-5825-9.
4. FLORES, M. *Komunismus*. Český Těšín : KMa, s. r. o., 2008, 185 s., ISBN neuvedeno.
5. HEJL, V. *Zpráva o organizovaném násilí*. 1. vyd. Praha : Universum, 1990, 350 s., ISBN 80-85207-01-X.
6. JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2008, 331 s., ISBN 978-80-7021-902-7.
7. KAPLAN, K., PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2008, 253 s., ISBN 978-80-7364-049-1.
8. KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956 – 1968. Společnost a moc*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2008, 827 s., ISBN 978-80-87029-31-2.
9. KRATOCHVÍL, A. *Žaluji 1). Stalinská justice v Československu*. 1. vyd. Praha :

- DOLMEN, Česká expedice, 1990, 277 s., ISBN 80-900123-0-2.
10. KRATOCHVÍL, A. *Zaluji 2) Vrátit slovo umlčeným*. 1. vyd. Praha : DOLMEN, Česká expedice, 1990, 247 s., ISBN 80-900123-1-0.
 11. NOVOTNÝ, K., KUFNEROVÁ, Z. *Člověk Edvard Beneš*. 2. vyd. Český Těšín : BVD, 2010, 199 s., ISBN 978-80-87090-33-6.
 12. RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. 1. vyd. Praha : Academia, 2002, 284 s., ISBN 80-200-0957-4.
 13. SMETANA, J. *Podbořany, dějiny města a okolních obcí*. 1. vyd. Podbořany : Město Podbořany, 2001, 378 s., ISBN neuvedeno.
 14. SLÁDEK, M. *Němci v Čechách*. Praha : Pragma, 2002, 205 s., ISBN 80-7205-901-7.
 15. SUM, A. *Otec a syn II. díl. Syn Jan. Jan Masaryk ve vzpomínkách přátel a pamětníků*. Praha : PRAGMA, 2003, 302 s., ISBN 80-7205-917-3.
 16. ŠEDIVÝ, F. Z. *Uranový gulag. Jáchymovské peklo*. 2. vyd. Brno : MOBA, 2003, 2005, 255 s., ISBN 80-243-1822-9.
 17. URBAN, J. *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2010, 303 s., ISBN 978-80-7429-055-8.
 18. VANĚK, M., MŮCKE, P., PELIKÁNOVÁ, H. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008, 224 s., ISBN 978-80-7285-089-1.

Internetové zdroje

1. *Česká asociace orální historie, Orální historie*, [on-line].[cit. 29.2.2012], dostupné na: <https://sites.google.com/site/czechoralhistoryassociation/home>.
2. GOTTWALD, Klement, *Programové prohlášení vlády 10. 3. 1948*, [on-line].[cit. 20.11.2011], dostupné na: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-2/ppv-1948-gottwald2.pdf>.
3. GOTTWALD, Klement, *Živnostenské nedělní noviny č. 20, ze dne 19. května 1946*, [on-line].[cit. 19.11.2011], dostupné na: www.dejepis.com/img/zivnostnici1946.jpg.
4. JAHELKOVÁ, Sylvie, *Obec Staňkovice*, [on-line].[cit. 21.2.2012], dostupné na: <http://www.stankovice.cz/index.php?nid=1108&lid=cs&oid=95877>.
5. *Komunistická strana Československá (KSČ) stranické orgány, Totalita*, [on-line].[cit. 8.2.2012], dostupné na: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_ksc_org_01.php.
6. *Kolektivizace, Totalita*, [on-line].[cit. 21.1.2012], dostupné na: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/kolektivizace.php>.
7. *Paměť národa, Poslední „svobodné“ parlamentní volby v ČSR*, [on-line].[cit. 18.11.2011], dostupné na: http://www.pametnaroda.cz/anniversary/detail/id/50?locale=cs_CZ.
8. *Paměť národa, Komunistický převrat – generální stávka*, [on-line].[cit. 20.11.2011], dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/index.php/anniversary/detail/id/6>.
9. *Paměť národa, Mluví pamětníci vždy a za každých okolností pravdu?*, [on-line].[cit. 29.2.2012], dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method>.
10. *Paměť národa, Rozhovor s Bohumilem Novákem*, [on-line].[cit. 29.2.2012], dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/story/novak-bohumil-1920-130>.
11. PAVLAS, J. *Historie školy*, [on-line].[cit. 20.2.2012], dostupné na: <http://oa.zatec.sweb.cz/HTML/historie.htm>

12. *Policie ČR, Historie policie a četnictva*, [on-line].[cit. 18.11.2011], dostupné na: www.policie.cz/clanek/historie-policie-a-cetnictva.aspx?q=Y2hudW09Nw%3D%3D
13. *Státní bezpečnost, Totalita*, [on-line].[cit. 8.2.2012], dostupné na: <http://www.totalita.cz/stb/stb.php>.
14. TOMEK, P. *Dvě studie o československém vězeňství 1948 – 1989*, [on-line].[cit. 16.2.2012], dostupné na: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/policie/udv/sesity/sesit3/sesit3.doc>.
15. *Trestanecké pracovní tábory (TPN) při uranových dolech*, *Totalita*, [on-line].[cit. 8.2.2012], dostupné na: http://www.totalita.cz/vez/vez_tpt.php.
16. *Únor 1948, Totalita*, [on-line].[cit. 21.11.2011], dostupné na: <http://www.totalita.cz/1948/1948.php>.
17. *Vláda Klementa Gottwalda, Přehled členů vlády*, [on-line].[cit. 19.11.2011], dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-1/prehled-ministru-24681/>

Legislativa, zákony

1. *Zákon č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech.*
2. *Zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu, ve znění pozdějších předpisů.*
3. *Zákon č. 216/1919 Sb., o nejvyšším soudě.*
4. *Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, ve znění pozdějších předpisů.*
5. *Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, ve znění pozdějších předpisů.*
6. *Zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů, ve znění pozdějších předpisů.*
7. *Zákon č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti.*
8. *Zákon č. 286/1948 Sb., o národní bezpečnosti, ve znění pozdějších předpisů.*
9. *Zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.*
10. *Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, ve znění pozdějších předpisů.*
11. *Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.*
12. *Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.*
13. *Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.*
14. *Zákon č. 321/1948 Sb., o Sboru uniformované vězeňské strážě.*
15. *Zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní, ve znění pozdějších předpisů.*

SEZNAM ZKRATEK

ABS ČR	Archiv bezpečnostních složek České republiky
Akce K	Akce kulak
ČSR	Československá republika
Ha	Hektar
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
KS – MV	Krajská správa ministerstva vnitra
MNV	Místní národní výbor
NA ČR	Národní archiv České republiky
NPT	Nápravně pracovní tábor
PJ	Pracovní jednotka
RAF	Royal Air Force
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SNB	Sbor národní bezpečnosti
StB	Státní bezpečnost
STS	Strojně traktorová stanice
TNP	Tábor nucených prací
VS ČR	Vězeňská služba České republiky

SEZNAM TABULEK

TAB. 1: ZLIKVIDOVANÁ SOUKROMÁ HOSPODÁŘSTVÍ V DOBĚ KOLEKTIVIZACE	31
TAB. 2: POLITICKÉ ORGÁNY (JEJICH USNESENÍ PRO DALŠÍ PROCES ZÁVAZNÁ K PLNĚNÍ)	32
TAB. 3: JUSTIČNÍ ORGÁNY (PLNILY USNESENÍ PŘIJATÁ KOMUNISTICKÝMI ORGÁNY)....	34
TAB. 4: ZÁKLADNÍ SLOŽKY STÁTNÍ BEZPEČNOSTI	36
TAB. 5: TÁBORY NUCENÝCH PRACÍ V ČESKOSLOVENSKU V OBDOBÍ 1948 - 1954	42
TAB. 6: VÝVOJ OBYVATELSTVA ŽATECKÉHO OKRESU V 50. LETECH.....	46

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA A – PŘEPIS ROZHOVORU S NARÁTOREM ANTONÍNEM NEJEDLÝM	I
PŘÍLOHA B – PŘEPIS ROZHOVORU S NARÁTOREM BOHUMILEM NOVÁKEM	VI
PŘÍLOHA C – PŘEPIS ROZHOVORU S NARÁTOREM ANTONÍNEM SYNKEM	XVII
PŘÍLOHA D – PŘEPIS ROZHOVORU S NARÁTOREM VE FUNCÍ NÁČELNÍKA NPT	XX

PŘÍLOHY

Příloha A – Přepis rozhovoru s narátorem Antonínem Nejedlým

Tazatel: Emilie Novotná

Jaké bylo Vaše dětství a mládí, kde jste jej prožil?

Narodil jsem se 20. 5. 1928 na Ukrajině ve vesnici Budka Hubinská. To byla tehdy oblast Luck. Zde jsem od roku 1936 do roku 1940 chodil do obecné školy s polským vyučujícím jazykem. V roce 1939 zde však Poláky zlikvidovali. Potom jsem nastoupil na další dva roky do stejné školy, ale vyučovalo se zde už jen rusky a německy. V roce 1942 mi umřel otec. Školu už jsem tedy nemohl navštěvovat. Pracoval jsem společně s matkou a sestrami Františkou a Antonií na našem hospodářství. Na Volyni jsme měli statek a nějaké polnosti o výměře asi 6 hektarů. Spolu s námi tam hospodařilo ještě dalších 60 statkářů.

V mém rodišti byla atmosféra celkem složitá. Prožil jsem zde válku. Celou oblast obsadili už v roce 1941 nacisté, později banderovci. Ve vesnici jsme tehdy zažívali rabování, vojáky jsme museli dotovat. Chtěli stravu a někdy si brali náš dobytek a naše osobní věc, vraždili civilní osoby. V roce 1944 jsem byl povolán k vojenskému odvodu. Výcvik trval asi půl roku a poté jsem byl nasazen do služby ke strážnímu oddílu v Senkievičovce. Naším úkolem bylo likvidovat banderovce, kteří v té době rabovali naše vesnice a zabíjeli naše lidi. Pak si pamatuji, že jsme rovněž střežili železnici a různé budovy. To tohoto oddílu byli nasazeni i další volyňští Češi.

Jaké bylo Vaše přistěhování do Staňkovic, jak Vás místní vnímali?

Do Čech jsem se vrátil v roce 1947 jako mladý chlapec. Tehdy mi bylo necelých 19 let. Sem se mnou přišla moje matka a obě sestry. Pamatuji si, že k reemigraci zpět do vlasti se rozhodla matka na základě výzvy z Prahy. Nejdříve jsme bydleli v Březně u Postoloprta u mé třetí sestry Marie, která v té době již byla provdaná. Rok na to jsme se nastěhovali na hospodářství ve Staňkovicích. Zase jsme mohli začít hospodařit. Ve vesnici nás bylo takových přistěhovalců víc. Němce, kteří zde převážně žili za války, vystěhovali a až na pár starousedlíků, jsme byli všichni reemigranti z Volyně nebo z jiných koutů Československa. Pamatuji si jen na některé vyhocené spory, kdy někteří

obyvatelé nechtěli uvolnit hospodářství volyňským Čechům. O těch jsem ale spíše pouze slyšel. Do Staňkovic jsme přišli mezi posledními. To se také stalo v případě Josefa Hudce a Vladimíra Synka. Na jeho usedlosti byl národním správcem budoucí předseda družstva, Langr. Slyšel jsem ve vesnici, že se kvůli tomu vedly nějaké spory.

Chcete zavzpomínat na dobu, kdy probíhal celý Váš proces v obci, jak vše vůbec začalo?

V roce 1950 jsem dobrovolně s ostatními sousedy vstoupil do družstva ve Staňkovicích. Ze začátku bylo hospodaření v družstvu celkem dobré, ale potom se to celé nějak zvrátilo. Družstvo vedly osoby, které hospodaření až tak nerozuměli. Příležitost opravdu velkým statkářům, jako třeba Hudcovi., dána nebyla. Podle toho také celý kolchoz vypadal. V jednom roce byl obrovský problém s mandelinkou bramborovou. Pamatuji si, že při sběru pomáhaly i děti ze zdejší školy. Potom si také vzpomínám, že u hovězího a vepřového dobytka řádila v jednom roce na jaře nemoc kulhavka a slintavka. Celá obec se potýkala s velkým nedostatkem potravin a vůbec všeho. To ale bylo na celém Žatecku a Podbořansku. Vždyť bylo po válce. Družstvo samo postupně směřovalo k likvidaci. Tehdejší předseda Langr si ale vůbec nechtěl připustit svojí chybu. Víte, on nikdo z místních nebyl úplně bez viny. Všichni se podíleli na práci pro družstvo, když to bylo možné, tak například na družstevním sbírali klásky nebo po polích pohrabky. Každý se snažil nějak vyjít. Ale i to nám předseda dokázal vyčíst, jemu samotnému se někdy z družstva až domů dovezla sláma nebo něco jiného, všechno už si není možné přesně pamatovat. Práce pro družstvo probíhaly hlavně ve dne v běžné pracovní době, když to ale bylo nutné, tak jsme chodili pracovat i v noci. Nepamatuji si, že by se někdo z práce nějak vysloveně vymlouval nebo družstvo záměrně poškozoval. Potom, když už opravdu družstvo bankrotovalo, nedostávali jsme včas a řádně zapláceno. Výdělky byly neúměrně nízké oproti tomu, co dokázalo brát představenstvo družstva. Ti si přišli klidně i na 3 000,-Kčs za měsíc. Byla to opravdu špatná doba. Dva roky na to jsem se rozhodl z družstva odejít. Podal jsem si proto žádost. Udělalo to i dost dalších hospodářů ve Staňkovicích. To ale bylo špatně. Dnes mám za to, že tímto to všechno začalo.

Vzpomenete si, jak probíhalo Vaše zatčení a jaké události mu předcházely?

To se bohužel zapomenout nedá. Když se začalo družstvo hroutit, začaly v obci vznikat za divných okolností požáry. Pamatuji si, že v létě 1954, když se sekalo žito, přišly prudké deště. Nejednou se stalo, že bylo do stodol naváženo mokré. Mám za to, že se obě stodoly samovznítily. Byl jsem zatčen a obviněn ze zapálení jedné ze tří místních stodol. Vzpomínám si, že hořela Andělova stodola a existuje svědek, který viděl jak Novákovu stodolu zapálil sám předseda družstva Langr, který později vše sváděl na mě a na manželku pana Synka.

Zatčen jsem byl 26. 2. 1955. Se mnou další z vesnice – Novák, Hudec a Synek. Jeho manželku zatkli už před Vánoce 1954. V průběhu vyšetřování na nás obec vypracovala nepravdivé a lživé posudky – Langr a Šlegr. Později jsem se dozvěděl, že dali vyšetřovatelům úplatek ve výši 20 000,-Kčs, abychom všichni dostali trest smrti a už nikdy nepromluvili.

Mohu se Vás zeptat na průběh vyšetřování a vazby?

To se také zapomenout nedá. Zdravotní následky z vyšetřování a potom z výkonu trestu si nesu dodnes. Nemohu chodit a již několik let jsem upoután na invalidní vozík.

Vyšetřovací vazba probíhala v Litoměřicích. Zde jsem strávil 2,5 roku. V té době mi bylo 27 let, také jsem se chtěl oženit, ale osud tomu chtěl jinak. Zůstal jsem svobodný. Výslechy probíhaly hlavně v nočních hodinách. Trpěl jsem nedostatkem spánku a stravy. Vůbec zde nebyla zajištěna zdravotní péče. Na cele byl na mě nasazený konfident. Při krutých výsleších jsem málem přišel o obě nohy. Byl jsem přes ně bit a nejen to. Dostal jsem se na „korekci“ (výkon kázeňských trestů odsouzených – poz. taz.). Vyšetřovatel chtěl, abych svědčil proti ostatním. To byla taková kopka, která byla asi do 50 cm naplněna studenou vodou. Zde jsem strávil 5 dnů po kolena v této vodě. Sám jsem vysoké postavy, kopka měla asi 170 cm, úmyslně to byla místnost s nízkým stropem. Následky si nesu dodnes, několik let již nechodím, úplně jsem přišel o některé prsty u nohou. Jeden příběh z vyšetřování mi také vyprávěl Vladimír Synek. „Antonem“ (policejní uzavřený vůz pro potřeby eskort odsouzených - poz. taz.) byl odvezen na státní hranici. Na stromech v lese, kde automobil zastavil, byly zavěšeny jeho fotografie. Eskortující mu oznámili, že je volný, že může v klidu odejít, že v blízkosti se

nachází státní hranice s Německem, kde může začít nový život. Pan Synek ovšem odmítnul. K tomu měl několik důvodů – zde v Čechách měl svou rodinu, děti, manželku a dále neměl znalost německého jazyka. To jim také řekl. I přes naléhání a přesvědčování eskorty ho vrátili do vazby, jeho odmítnutí mu zachránilo život, jinak by byl zastřelen za pokus o útěk za hranice.

Vyšetřovatel měl vždy dopředu připraven scénář výslechu, dále byly připraveny otázky a odpovědi, které jsem se musel naučit. Častokrát jsem byl konfrontován s ostatními, na které byla rozšířena žaloba. Teprve tehdy jsem vytušil, kolik osob v celém procesu figuruje. Při výsleších mě bili, týrali, byl na mě činěn psychický nátlak. Na to ale již vzpomínat nechci a nemůžu. Všechno bylo dopředu připravené, v průběhu vyšetřování jsem byl smířen s myšlenkou, že domů už se nevrátím. Hlavně jsem chtěl, aby již bylo po výsleších, přál jsem si řádný soud a říkal si, že ve vězení mi snad bude lépe než tady. Člověk nedokázal najít sílu, nedokázal na nic myslet.

Další otázka směřuje k soudnímu líčení a výkonu samotného trestu?

Víte, vazba trvala velmi dlouho, pořád nás nedokázali odsoudit. Figurovala zde výpověď manželky pana Synka, kterou donutili při vyšetřování svědčit proti nám. Později jsem se dozvěděl, že jí bylo vyhrožováno, že již nikdy neuvidí své malé děti, anebo, že skončí v ústavu pro chorobomyslné. Také vím, že jí byly podávány různé léky otupující mysl a dávány elektrošoky. Až Nejvyšší soud v Praze v září 1957. Ten mě poslal do vězení na 10 let. Trest odnětí svobody jsem odpykal takřka celý - 113 měsíců. Z vězení jsem byl propuštěn v květnu 1964. Spolu s dalšími jsem byl odsouzen za údajnou sabotáž, záškodnictví a rozvracení republiky. Dalším trestem bylo propadnutí majetku a zákaz pobytu ve Staňkovicích a v celém okrese a finanční trest.

7,5 roku jsem strávil na Bytízu u Příbrami. Zde jsem pracoval v uranových dolech. Se mnou tu byl Synek a Novák. Podmínky zde pro přežití byly hrozné. Na cele nás bylo 16 osob. Ubytovny pro nás byly dřevěné. Zažili jsem tady velmi kruté zimy. Z režimu si pamatuji, že například 3 nebo 4 hodiny jsme stáli jen ve spodním prádle před ubytovny, protože 2krát týdně probíhal „filcunk“ (osobní prohlídka vězně, zda u sebe nemá nepovolené předměty – pozn. taz.), a to i v zimě. Pamatuji si, že až v roce 1959 zavedli na ubytovny vodu. Do té doby sem byla dovážena cisternou, koupat jsme se směli denně. Jídla bylo málo, strava někdy nechutná. Návštěvy probíhaly pouze 1krát

za půl roku. Ráno i večer probíhal „sčíták“ na „apelplace“ (shromaždiště před ubytovnou, kde probíhalo každodenní sčítání odsouzených – poz. taz.). Někdy nám také pískli mimořádný poplach, to jsme potom také 3 hodiny stáli venku před ubytovnou, a to i například když mrzlo. Jinak jsme pracovali v dolech. Až ke konci trestu jsem byl zařazen na jinou lehčí práci. Například jsme opravovali Kulturní dům v Příbrami.

V roce 1963 jsem hrozivě otekl po celém těle. Dostal jsem se do nemocnice na Pankráci v Praze. Zde jsem pobyl 14 dnů. Dostával jsem injekce a nějaké léky. Poté, po uzdravení, jsem byl vrácen zpět do Příbrami.

Jaký byl návrat z vězení?

Do Staňkovic jsem se vrátit nemohl, nový domov jsem našel v okrese Most, v obci Moravěves. Dlouho po návratu jsem nemohl najít práci, nikdo mě nechtěl zaměstnat. V 70. letech jsem se pokusil spolu s dalšími o rehabilitaci své osoby. Marně. To se povedlo až po roce 1989. Byl jsem rehabilitován v plném rozsahu, ovšem to, co jsem si prožil, již nejde vymazat. Pobyt v lágru mě připravil o zdraví. Také jsem nezaložil vlastní rodinu. Dnes žiji zpět ve Staňkovicích a bez trvalé péče o mou osobu se již neobejdu.

Děkuji za rozhovor. Dne 24. 11. 2010.

Příloha B – Přepis rozhovoru s narátorem Bohumilem Novákem

Tazatel: příběh pamětníka zpracoval
Luděk Jirka v roce 2008
rozhovor vznikl dne 14. 11. 2005

Novákův život za války

Bohumil Novák se narodil 4. října 1920 na Volyni v obci České Noviny. Když bylo Bohumilu Novákovi jednadvacet let, přišli Němci a Bohumil Novák byl totálně nasazen: *„Když přišli Němci, tak nás pronásledovali. Mě nasadili tam v Dubně do práce a potom nás Němci chytli a vezli nás do Německa. No, tak to už mně bylo asi dvacet let, když přišli k nám Němci. Víc mně bylo. A já jsem jim utekl. A pak jsem se skrýval, než k nám přišli Rusové. Pak jsem hned narukoval do československé armády.“* Utekl ještě na území Volyně a byl nucen se ukrývat až do příchodu Rudé armády: Novákova žena Emilie vypráví: *„On jim utekl z toho lágru. Oni je převáželi a tam zastavili, v nějaké Kyberce to bylo. A oni tam utekli z toho. On se narodil v obci České Noviny, okres Milinov se jmenoval. A oni je vezli do Německa. Tam nějak stáli a on odtamtud utekl ještě s jedním Polákem. Lesem utíkali a skrývali se u příbuzných. Pak se rozdělili. Ten (Novák) mu říká: ‘Nemluv polsky, když nás někdo potká,’ protože zase Ukrajinci pronásledovali v tu dobu strašně...“* Novák: *„Tam byli ty banderovci.“* Nováková navazuje: *„...ty banderovci a ty v lese. Takže kdyby potkali někoho a zjistili, že je Polák, tak ho zabili. Tak se skrýval do konce, než přišli Rusové.“* Otec byl zemědělcem a jeho hospodářství Rusové poškodili. Novák: *„My jsme takový malý zemědělství. No, ale dobře se nám hospodařilo před válkou. Tak jsme stavěli nové budovy a pak, když přišli Rusové, tak to zbourali a postavili z toho kravín. Z těch našich budov. A jinak to zlikvidovali Rusové potom. Po válce.“* Bohumil Novák pobýval na frontě jen krátkou dobu. Byl zraněn a odvezen do Astrachaně: *„Já jsem na frontě nebyl dlouho, protože jsem byl devátého září těžko raněný a odvezli mě do Ruska do nemocnice. A tam jsem strávil čtyři měsíce. No, a ta doktorka, co mě ošetřovala, povídala: ‘Novák, ty půjdeš ještě bojovat na Berlín.’ Tak mně dala na tu nohu sádru a po týdnu, když ji sundala, povídá. ‘Ne, Novák, ty půjdeš domů, na Berlín nepůjdeš.’“* Návrat domů ještě za války byl pouze krátkou zastávkou před příchodem do Čech: *„No, a tak jsem odjel na Volyň k rodičům. A byl jsem tam asi ani ne půl roku a odjel jsem do Československa.“* Rusové byli v této době na Ukrajině, ale konec války v Československu se už blížil: *„Rusové*

postupovali do Čech a já jsem se vrátil. Už u nás byli Rusové, Němci utekli.“ Konec války v Československu nastal až po Novákově příchodu.

Zranění

Ke zranění přišel Bohumil Novák na Dukle: „Já jsem jako tankový automatčík. Tak jsme jeli na tankách na český hranice, seděli jsme nahoře, ale Němci, když uviděli, že jsme na tankách, tak na nás pustili silnou palbu. A my jsme museli skočit dolů a šli jsme pěšky za tanky. No, ale ty tanky už nemohly postupovat, protože německý nápor byl velký. Tak já jsem zůstal stát na takové cestě a ty miny okolo mě lítaly. A já si ještě povídám: ‘No, ty letěj pryč.’ No, a jak jsem tak stál, tak mně jedna mina upadla pod nohy, přímo pod nohy. A tak mně zranila obě dvě nohy, ruku, tady jsem dostal pod oko. Ale ještě jsem šel tři kilometry pěšky k našemu lehkému dělostřelectvu a odtamtud mě vezl nějaký bratr toho Filípka. Nevím, kde sebral koně, tam za Duklou už. A vezli nás mimo Duklu. Bylo nás tam asi pět na tom voze.“ Zraněným se ovšem problémy nevyhýbaly, Němci posléze odvoz přerušili: „A teď, když jsme přijeli na takový vrch, tak Němci po nás začali řezat. A tak jsme z toho vozu slezli, jenomže ty koně se mu nějak vypřáhli a utekli mu pryč. A my jsme tam zůstali ležet. No, a potom tam přijelo auto z polní nemocnice.“

V Astrachani, zpátky ve Volyni a příchod do Československa

Přes Polsko se dostal do Astrachaně: „Tak nás odvezli do Rzeszowa do Polska, nebo jak se to jmenovalo. Do nemocnice. A odtamtud mě už vezli do Ruska. A odvezli nás až do Astrachaně. A tam jsem proležel ty čtyři měsíce a pak mě ta doktorka poslala domů.“ Poté se vrátil zpátky domů a půl roku nato odešel do Československa: „A doma jsem, říkám, byl jsem tam tak ani ne půl roku a jel jsem do Československa. No, a usídlil jsem se ve Staňkovicích.“ Obec Staňkovice leží na Žatecku. Do Československa musel odjet, aby se přihlásil ke svému sboru. Zde ovšem už zůstal, zabral si statek po odsunutých Němcích a usadil se tam: „Odjel jsem do Československa k naší posádce. Do Staňkovic. K našim klukům. A každý si bral usedlost, tak já jsem si tam zabral taky usedlost. A na té usedlosti jsme hospodařili. Pak jsem se oženil.“

Odsouzení za komunismu

Po komunistickém převratu byl Novák odsouzen: „*No, a založili kolchozy. A pak mě a ještě další čtyři zavřeli. Já jsem byl odsouzen na dvacet pět let. No, nějaký Synek taky na dvacet pět. Hudec. Hudec byl na doživotí. Ten byl zdejší, měl velký statek.*“ Dále vypráví manželka o kolektivizaci a o vedení JZD. Popisuje, jak odňali Bohumilu Novákovi majetek: „*Oni potřebovali jeho budovy. Ti čtyři lidi neměli společného vůbec nic spolu. To bylo potřeba vykonstruovat, aby on dělal skupináře v JZD. A často se tam dohadoval s tím vedením. Protože oni nerozuměli. Ty naši, když se založili družstva, ty nerozuměli. Ti lidi řídili družstva a nerozuměli vůbec hospodářství. To byli lidi, kteří dělali kdysi třeba kočího u hospodáře. Tím nechci říct, že je ponižuji. Bůh chraň. Ale rozhodně neuměli vést takový velký hospodářství, jako bylo JZD. A tím oni se věčně dohadovali, protože se jim třeba něco řeklo. Pole se zelenalo a on povídá: ‘Přece do toho nechcete sít.’ A věčně se s nimi dohadoval. Sklízeli, mlátili, objeli, foukali do stodoly a on na to povídá: ‘Vždyť to se může samo vznítit.’ Ale oni holt plnili svoje...“*

Bohumil Novák se dostal do vězení za podpálení stodol, hlavní roli v celém případě však sehrál předseda JZD. Novák byl nevinný: „*Tam u nás se sklízelo, v tom kolchoze. A tam chytil chlív samovznícením. Stodola U Andělů. A ten předseda, aby to nebylo na něj, tak nejdřív zapálil moji stodolu. Toho viděli ženský, jak odtamtud vyšel ze stodoly a za chvíli hořela naše stodola. A ještě jiný. Aby to bylo, že jsme to pálili my. To nebyla vůbec pravda, my jsme nic nepálili. Ted’ko, když tak hodně hořelo, tak já jsem tomu předsedovi kolchozů říkal, protože tam u toho statkáře byl chmel asi za dva miliony korun: ‘Ten chmel bychom měli odvézt nebo on shoří.’ A on mi povídá: ‘Neboj se, ten neshoří.’ A taky neshořel. No, a na to nás pozavírali. Ten Synek byl taky voják. Pak nějaký Nejedlý, ten voják nebyl, ale byl to taky volyňský Čech. No, a Hudec a já.*“ Jako svědkyně vystupovala v kauze žena, která byla navíc manželkou jednoho z budoucích odsouzených, Synka: „*A proti nám svědčila nějaká žena Synková. Toho Synka manželka. A pak, když se vrátila, tak byla jako korunní svědek proti nám.*“ Bohumil Novák strávil nějaký čas ve vyšetřovací vazbě, než byl odsouzen: „*A oni nás mordovali tři roky ve vyšetřovací vazbě. A když jsme byli v Litoměřicích ve vyšetřovací vazbě, tak já říkám: ‘Vždyť my jsme nic neudělali.’ ‘No, vždyť my víme, že jste nic neudělali, ale vy za to sedět budete.’ Taky to tak bylo. Já jsem si pomalu deset let odpykal. No všichni tak.*“ V roce 1964 však přišla amnestie, která umožnila Bohumilu Novákovi návrat z

vězení: „*Pak nás pustili domů, protože nějaká amnestie byla. Tak nás propustili.*“ Zadržen byl tedy v roce 1955, do roku 1957 byl s kolegy dva roky vyšetřován, odsouzen a nakonec byl podmíněčně amnestován roku 1964. Celý proces se odehrával tajně. Manželka pokračuje: „*Byl to proces jenom při zavřených dveřích. Tam nesměl vůbec žádný občan. Jenom svědek a soud. Jenom volali tam po jednom tom svědkovi, když probíhaly ty procesy. Ti odsouzení tam seděli. A nás, rodinu, zavolali, když bylo čtení rozsudku. Samozřejmě s upozorněním, abychom tam nedělali při nepříznivém rozsudku nějaký kravály. A manžel furt žádal, aby byl obnoven proces. On, když mu přečetli rozsudek, tak on vstal a říká: ‘Že to je nespravedlivý, že on válčil proti Němcům a je tady souzený jako nejhorší zločinec.’ A byl stržen dozorcem na lavici. Advokát chtěl něco říct, ale předseda senátu mu dal pokyn, aby mlčel. A to bylo všechno, co si mohl říct na svoji obhajobu. Já jsem pak celých šest let psala, aby mu obnovili proces. Až na prezidentskou kancelář. A tam jsem to taky napsala, když toho tolik udělali, proč nejsou souzení veřejně. Aby byli přítomní občané té obce, když tolik toho udělal. Proč je to souzený při zavřených dveřích...“ Paní Nováková psala prezidentovi, že její manžel bojoval ve válce a byl zraněn. Bojoval tedy za svobodné Československo a je souzen jako zločinec. Nakonec přesto proběhla revize procesu, která ovšem vzhledem ke stejnému obsazení pozice předsedy senátu nemohla být objektivní. Byla pozvána i svědkyně Synková. Manželka dále povídá: „*A oni mě odepsali z prezidentské kanceláře, abych si dala pozor, co píšu, nebo se tam odstěhuji, tam, co je manžel. A po těch šesti letech konečně udělali obnovu procesu v Litoměřicích, v Ústí. A soudil je ten samý předseda senátu, který je tenkrát odsoudil. Tak co to bylo za spravedlnost? Jaká to byla spravedlnost? Jaká tam mohla být revize procesu, když to dělá ten samý člověk, co to dělal před lety. Prostě takovýhle křivdy se děly.*“ Bohumil Novák dále vysvětluje, jak to tedy bylo s předsedou senátu. Chtěli využít jednoho Novákova kolegu z procesu, aby svědčil u soudu: „*Mezitím, než jsme měli soud, tak jsem byl ve vyšetřovací vazbě v Praze. No, a byla tam manželka. Měli jsme návštěvu. A byl tam předseda senátu. No, a on říkal: ‘Nováku, já si vás na svědomí nevezmu. Já té ženské nevěřím. Tak se nebojte.’ Ale už to bylo přes tři roky, co nás tahali bez soudu. No, ale co čert nechtěl, nato toho předsedu senátu vyhodili. Dali tam jiného. No, a ten nás odsoudil. Ten nás chtěl odsoudit k trestu smrti, ale že té Synkové nevěří.*“ Chtěli jako svědka použít kolegu Nejedlého z politického procesu, aby proti nim svědčil. On ovšem všechno zapřel a*

nepromluvil, kdyby tak učinil, možná by byli skutečně odsouzeni k trestu smrti: „*Tak ten Nejedlý, jak ten byl taky s námi vězněn, tak toho chtěli jako korunního svědka proti nám použít. No, a on říká: 'Já jsem nic neudělal a oni taky ne.'* Tak oni ho dali na deset dní po kolena do vody, a když ho po deseti dnech vzali, zeptali se ho: 'A co, budete mluvit?' 'Ne, mluvit nebudu. Já jsem nic neudělal a proti nim mluvit nebudu.' Tak ho tam dali znova. No, ale on svoje vydržel. On kdyby býval proti nám začal mluvit. My jsme měli mít monstrproces ve Staňkovicích, jsme měli být popraveni. Tak to dopadlo, že nás soudil jiný předseda senátu a ten nás odsoudil. Dohromady jsme dostali sto let.“

Politický vězeň

Dostal se do Příbrami do tábora Vojna a na uranový důl Bytíz, kde musel pracovat: „*No, a tak jsme pykali. A já jsem byl na Vojně u Příbrami, asi dva roky, a pak na Bytízu. Tam jsme byli v třídírně rudy, protože já jako voják jsem měl klasifikaci B. Tak mě do šachty nedali.*“ V důsledku práce s rudou měl poškozené zdraví a bylo mu ze zdravotních důvodů doporučeno práci změnit: „*A tak jsme byli v třídírně rudy, ale to bylo ještě horší. Tam z celých šachet přicházel ten materiál, který tam běžel po čtyřech pasech, a ta ruda se vyříd'ovala. To byly takové přístroje zrychtovaný. Když tam přišla ruda, tak to bouchlo a rudu shodilo to zvlášť na pas. Potom nějak jsem nemohl dýchat, tak ten vězeňský doktor mě přidělil na zedničinu. Tak jsem dělal zedničinu, takže už jsem v třídírně rudy nebyl. A potom mě dali pryč. Tam byl kravín velký, tak jsem byl v tom kravíně. A zas, co čert nechtěl, ten kravín shořel.*“ Chovala se zde i prasata a ostatní zvířata, nejen krávy. „*A ono to shořelo. A zas nás tahali. Mě tahali zas, že jsem to zapálil. No, ale zjistilo se, že to udělaly ty neopatrnosti. Řemeslníci, kteří tam pracovali. Autogenem, jak vařili, tak to zapálili. No, a pak jsem se dostal domů, v tom čtyřiašedesátém roce. Manželka byla tady. Já už jsem do Staňkovic nešel.*“

Život po znovunabytí svobody

Ani po propuštění se mu nedostalo patřičného klidu: „*Ne, že mně dali úplně pokoj. Přicházeli za mnou, abych platil odškodný na ten kriminál.*“ Do rozhovoru opět vstupuje manželka: „*Já jsem se musela vystěhovat, protože jsem byla těžce nemocná. Z těch Staňkovic. Oni mě pořád nutili dělat těžkou práci. Já jsem nemohla, tak potom na příkaz doktorů mě propustili z JZD, ale řekli: 'Musíte se vystěhovat.'* Tak já jsem se

svýma rodičema odešla sem a už jsme se do Staňkovic nikdy nevrátili.“ Na Staňkovice u Žatce zapomněli a přestěhovali se do Děčína. K Bohumilu Novákovi přišli funkcionáři, aby podepsal a platil odškodné za něco, co navíc neudělal. Manželka: „A byl doma manžel asi čtyři měsíce a celých devět let jim tam nic nepodepsal, žádný škody. Furt se bránil tomu. Že nic neudělal, že nic nebude platit. My jsme byly s dcerou doma. Dceři bylo akorát čtrnáct let, tak nějak. A přišli sem z pojišťovny z Liberce a začali mu tady vyhrožovat, aby to podepsal, že bude splácet dvě stě korun měsíčně a jinak že ho znovu budou žalovat a znova půjde k soudu. My kdybychom nebyly doma s dcerou, tak on by nic nepodepsal. Ale protože my jsme přece jenom byli už tak zničený za ty léta, že jsem říkala: ‘Podepiš to, jako kdybychom neměli těch dvě stě korun, hlavně, aby už byl konec.’ Tak manžel to teda podepsal na náš nátlak. Podepsal jim, že bude splácet dvě stě korun měsíčně. A tím se podepsal k čertu. A to splácel do devětašedesátýho roku. Pak si žádal, když se to stalo v šedesátým roce (má na mysli rok 1968), o rehabilitaci a ten jeho advokát z Ústí mu řekl: ‘Nic neplaťte, budete rehabilitován okamžitě.’ V tom osmašedesátým nebo devětašedesátým. No, a pak se to otočilo. Za tři roky oni mu hodili exekuci na plat.“ Celkem zaplatili Novákovi pojišťovně 58 000 Kčs a dodnes jim nebyl patřičný obnos vrácen. Dcera, která popřela otcovu kriminální minulost, se rozhodla studovat práva s tím, že jednou svého otce očistí: „Tak my jsme zaplatili osmapadesát tisíc té pojišťovně. Za nic vlastně. A pak jsme ještě platili ty penále. To už dcera vystudovala. A podala žádost, že už jsme byli oba v důchodu. Já jsem byla v invalidním, a tak nám to odpustili. Naše dcera se strašně dobře učila. A tak ti učitelé, aby mohla vystudovat, tak už když nastoupila do šestky v Děčíně, do měšťanky, tak se jí učitelka, její třídní učitelka, nejdřív ptala, za co je otec souzený. Mě se to strašně dotklo, že vyslýchala dceru ve škole. Tak jsem za ní šla a ona mi říká: ‘Vy mi nerozumíte, paní Nováková.’ A pak jsme se dověděli, až po převratu, že ona smazala, vymazala, že měla tátu v kriminále. A tím naše dcera pak mohla nastoupit studia na vysokou školu. A šla na práva. Bylo to pro mě takový šok, to já jsem nikdy nechtěla. Já jsem říkala: ‘Nikdy to nebudeš dělat dobře. Podívej se, táta tolik let byl nevině odsouzený.’ A ona si myslela, že tátu jednou ospravedlní. Že ona ten jeho proces bude moct nějak obnovit, vyšetřit. Že tu jeho nevinu prokáže. Ještě ani nedostudovala, tak už žádala v Ústí, aby mohla nahlídnout do těch spisů. A vůbec jí to nedovolili samozřejmě.“ Po roce 1989 byl Bohumil Novák úspěšně rehabilitován, pokus o rehabilitaci z roku 1968 nevyšel. 58 000

Kčs, které postupně zalatil pojišťovně, mu však nevrátili: „*To mě rehabilitovali potom. A takhle to dopadalo. A teďko jsme žádali, aby mně vrátili těch osmapadesát tisíc. Tak jsme měli asi šestkrát stání tamhle v Lounech a pořád nic.*“ Dále o situaci promlouvá manželka: „*Ještě za hospodářství mu nezaplatili, co zkonfiskovali. Za dobytek, za náradí a hospodářství. Už to pomalu všem zaplatili, jenom jemu z těch Staňkovic to nezaplatili. Pořád to oddalují, čekají, až umře. Pořád nemají peníze. Že takhle byl zničený, tak dneska ještě je i takhle finančně.*“

Příchod německé armády

Otec Bohumila Nováka se postavil proti zakládání kolchozů a odmítl do nich vstoupit: „*Pronásledovali nás. Otce taky. Protože taky tam založili kolchoz, u nás v Novinách Českých. No, a otec nešel do kolchozu. A bylo jich víc. Tak jsme měli být vyvezený, ty rodiny měly být vyvezený na Sibiř. No, jenže to bylo nějak patnáctého září, ten měsíc, jak přišli k nám Němci. Patnáctého jsme měli být vyvezeni na Sibiř. Jenže třetího přišli k nám Němci a ti nás zachránili před Sibiří.*“ Bohumil Novák tedy paradoxně vděčí Němcům za zásadní změnu celé této situace. „*Potom jsem byl nasazený totálně, to už jsem říkal. A taky mě pronásledovali. Tak jsme jim utekli.*“ Po útěku se ukrýval v lesích Volyně přibližně půl roku: „*Jsmo byli schovaní. To jsem byl u tety Doležalové schovaný.*“ Rodiče o synovi věděli a Němci si na rodičích kvůli neposlušnosti Bohumila Nováka vztek nijak nevybíjeli: „*Nic nedělali, protože oni neměli čas, jak se tak říká. Protože velký nápor byl potom Rusů proti nim, takže oni svojich starostí (měli dost).*“ Následně se dostal do československé armády generála Svobody: „*Potom jsem dostal svolávací lístek do ruské armády, ale nastoupil jsem do československý.*“ S organizací Blaník v kontaktu nebyl: „*To jsem se teprve dozvěděl po válce, že tam byla organizace Blaník. A já jsem v tom nebyl.*“

Jako voják československé armády

Výcvik armády byl zpočátku na Ukrajině, poté byli přesunuti do Rumunska: „*No, my jsme měli výcvik, nejdřív to bylo okolo Rouna a v Kybercích. A potom nás přesunuli do Rumunska. Byli jsme v Rumunsku, tam jsme prodělali výcvik. Pak jsme šli zas do boje. Říkám, já jsem byl snad ve dvou útocích a v tom druhým jsem byl raněný.*“ Prožil bitvu o Duklu a raněn byl až za Duklou: „*Už přímo v Dukle jsme šli do boje a*

raněný jsem byl za Duklou, na těch československých hranicích, u těch tanků. To jsem byl raněný.“ Zařazen byl jako tankový desant: „To jsem už tady říkal. Oni po nás začali pálit, tak my jsme museli skočit dolů. A teďko po nás řezali minometnýma palbami. No, a já jsem tam byl raněný. Už jsem se na frontu nedostal.“ Výcvik probíhal v Rumunsku: „To my jsme byli vycvičení dobře. My jsme na těch tankách jezdili, cvičili se. V jízdě jsme naskakovali na tanky nebo skákali z tanku. To všechno jsme uměli. A takhle to dopadalo. No, a tenhle Filípek byl taky v tomhle útvaru, ale zas u jiné roty. Ale už nás zůstalo pár kluků.“ V armádě bojovali a pracovali i příbuzní Bohumila Nováka: „Sestra byla v armádě. A ta byla u lehkých dělostřelců jako spojařka. Zemřela před dvěma lety. Jinak byla v německém obklíčení asi týden, ale dostali se z toho. Ani raněná nebyla. Přežila to šťastně.“ Měl dvě sestry, obě sestry a rodiče bydleli po válce také ve Staňkovicích. Bohumil Novák za války nebyl povýšen: „Až teprve teď po válce, tady v Děčíně, mě povýšili na podporučíka.“ Dostal řadu vyznamenání, která mu byla odňata: „To jsem chtěl říct, co jsem měl vyznamenání. Ještě Svoboda co nám dával. To mně vzali všechno komunisti. Takže nemám vyznamenání. Měl jsem válečný kříž a nějaký ruský vyznamenání hodně. To všechno je pryč.“ O vyznamenáních navazuje na pana Nováka manželka: „Oni dělali prohlídku u nás v baráku, když manžela vzali, a sebrali to. A žádný doklad na to nedali. Sebrali to, hotovo.“ Opět Bohumil Novák: „Toho Herskowitze znáte, ne? Ten je teďko v generálním štábu. Tak jsem mu říkal, že ty medaile mi vzali, a on povídá: ‘Já se na to podívám.’ No, ale zatím nic s tím neudělal. Tak ty medaile, stejně nic z nich nebylo, jsou pryč.“ Nápravy a návratu medailí a vyznamenání se však dočkal až po revoluci: „No, teďko po těch padesáti letech nebo šedesáti jsme nějaký ty medaile dostali od Rusů. Ale jinak nic.“ Vzpomíná na další hrůzy z války: „To víte, to bylo hrozný, to prožítí. Šli jsme do prvního útoku. Nějaký kamarád, mladší ode mě, Dražil. On je tady v pečováku v Děčíně. A tak jsme šli do útoku spolu. A když jsme se vrátili, já koukám, jsem ho nemohl poznat. On mě černý vlasy, a když jsme se vrátili, měl bílý. Tak to si pamatuji. Bylo to hrozný. V Machnovce to bylo, to byla neopatrnost těch velitelů, my jsme tam připochovali a Němci začali mezi nás řezat z minometů. Tak tam několik kluků zahynulo. Byla to neopatrnost. To se nedá dělat nic. Bylo to hrozný. Ale přežilo nás pár. A už teď je nás jenom trošku.“ Bohumil Novák navštěvuje organizace vytvořené pro pamětníky: „Tak tady je Svaz bojovníků za svobodu, tak tam chodíme na schůze. Tak to nás informují. Já krom toho

chodím ještě na schůze bývalých politických vězňů. Tak tam chodíme. Jenže teďko nám ty výhody berou, ale snad to bude dobrý.“

Zranění na Dukle

Bohumil Novák vypráví dále o svém zranění, jak vypadalo a jak to s ním nakonec dopadlo. Zranění se hojilo dlouho, v pořádku byl až za dva roky: *„Z toho Ruska mě pustili. Tak já dva roky jsem (žil), než se mně zahojily rány. A po padesáti letech tahle levá noha se mi otevřela a tady mně ji léčili a býval bych o ni přišel. Zčernala mi až ke kolenům. Tak dcera povídá: ‘Pojd’, já tě vezmu do Prahy.’ Tak jsem byl v Praze na Bulovce a tam mě operovali. Ležel jsem tam čtrnáct dní. A po operaci mě poslali domů hned. No, hnedle rok jsem nemohl chodit. A ten doktor, co mě operoval, povídá: ‘Pane Nováku, vy tam máte ještě kus uniformy, nejen střepiny, ale kus uniformy.’ Protože v Rusku vůbec nás neoperovali, tam nás nechali být a hotovo. A ještě chtěli, abych šel na Berlín. A pak mě poslali domů.“*

Krátká vzpomínka na Čechy na Volyni a na rodiče

Na Ukrajině se Češi měli proti ostatním velmi dobře: *„My jsme na Volyni měli zařízeno. Češi skutečně si tam žili dobře. Hospodáři to byli. V naší vesnici nás bylo hodně. My jsme neměli moc, měli jsme asi deset hektarů, ale bylo to akorát pro rodinu.“* Ve vzpomínce na Ukrajinu se vrací k otci a matce: *„Otec byl vyučený nějakým zedníkem a obuvníkem a chodil po kšeftech, tak si vydělával peníze. A když přišel sem, tak dost brzy umřel. Protože jak byli v táboře, tak tam někde byl mezi koňmi a kůň ho uhodil do břicha a on dostal z toho rakovinu a v krátký době zemřel. Matce bylo taky jednasedmdesát roků, když zemřela. Otcí bylo čtyřiašedesát.“* Bohumil Novák špatně slyší, a tak odpovídá nelogicky na položenou otázku a vypráví o tom, co se dělo s jejich hospodářstvím a statkem: *„Oni to po nás převzali ze Slovenska nějaký. Po nás hospodařili. Ale pak, když tam založili kolchozy, tak utekli odtamtud. Nechali to být, ty naše majetky, a utekli zpátky do Čech.“* Jako důsledek politického věznění má Bohumil Novák trvalé následky na sluchu: *„Já jsem ohluchl z toho, jak jsem dělal v té třídírně rudy. To bylo hrozný. To bylo, jak se říká, jak pod Verdunem. A od toho jsem ohluchl.“* Volný čas na frontě trávili odpočíváním, v Rumunsku odpočívali v zemljankách.

O příbuzných nevěděl nic

Bohumil Novák si na nějaké humorné příhody nevzpomíná: „*No, ani to tak člověk nepamatuje. Byli jsme od domova. A každý čekal na tu frontu.*“ Poštu od příbuzných neměli. Dopisy nedostával a rodiče ani nevěděli, zda vůbec žije: „*Oni nevěděli dlouhý čas (o mně). Ale potom nějak sestra jim napsala, že jsem v Rusku v nemocnici. A to celý čas o mně nevěděli, až když jsem se vrátil. Já jsem psal domů, ale nedostával jsem dopisy.*“ Dopisy psané Bohumilem Novákem domů většinou došly. „*O mně se dozvěděli akorát od Libušky, že jsem raněný. No, a tenkrát, když do toho Německa mě táhli, taky asi dva měsíce o mně nevěděli, co je se mnou. Člověk zažil všechno možný.*“

Návrat do Čech

České noviny měly asi dvě stě obyvatel, z této vesnice narukovalo přes sto dvacet budoucích vojáků. Opět hovoří paní Nováková: „*Jako ten Synek, jak s ním byl souzený. Tři bratři mu padli. On jediný se zachránil. To z rodiny třeba padli tři syni a muž a ta žena zůstala třeba s holkou, a když sem emigrovaly, tak pro ně třeba neměli místo. To bylo obsazený téma všelijakejma, který rabovali. My jsme přišli a neměli vůbec jsme (neměli nic), jenom to, co jsme si přivezli. Moje rodina, já ještě jsem byla svobodná.*“ Do Čech si přivezli spoustu věcí: „*Já nevím, kolik celkem toho mohlo být. Ale i dobytek se vezl. My jsme si vezli dvě krávy, dva koně, krmení nějaký, osivo se vezlo, živobytí. A nábytku strašně málo, to bylo minimum. A hlavně nějaký to jídlo. Než jsme se stěhovali, tak se zabily prasata, vyudily se masa. To tenkrát se nekonzervovalo. Mouka. Maminka pekla takový suchary, jak by se dalo říct. Nevěděli jsme, co nás tady čeká, když jsme se sem vrátili.*“ Bohumil Novák vzpomíná, jaká byla situace po německém odsunu a jaký v Československu panoval chaos: „*Oni měli nevýhodu tu, že když se končila válka, tak odešli na Volyň. Otec i bratr její. No, a pak když se přistěhovali sem, tak už to bylo obsazený hodně. Takže oni dostali takovou bouračku. Já jsem byl už třetí, přede mnou byli už tři správci.*“ Paní Nováková doplňuje vyprávění: „*Už to vyrabovali, ale nám to nevadilo. My jsme nikdy netoužili po tom německým. My jsme z německého neměli nic, my jsme si to řídili. A jsme rádi. Nikdy jsme nebyli bohatý, ale nikdy jsme neměli hlad. A nikdy jsme se nepodíleli na nějakým rabování. Což doteďka mám takový dobrý pocit s támhletím. Tady se děly věci tenkrát, jak aspoň z*

vyprávění nebo jak z vnitrozemí do toho pohraničí vnikli hned po válce, a teď jeden statek a druhý statek a vozili to do vnitrozemí celými auty, nakláďákáma. A hlavně, když už se potom v roce sedmačtyřicátým ty vdovy a ty, to když dneska čtu knihy, který psali volyňští Češi, píšou. Nebo ty vzpomínky, a jak to popisují, to osídlení. Jak to nebylo spravedlivý vůči těmhletem lidem. No, ale už to bylo takový.“¹²⁰

¹²⁰ Paměť národa, *Rozhovor s Bohumilem Novákem*, [on-line].[cit. 29.2.2012], dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/story/novak-bohumil-1920-130>

Příloha C – Přepis rozhovoru s narátorem Antonínem Synkem

Tazatel: Emilie Novotná

Vybavíte si nějaké okamžiky z dob, kdy Vaše rodiče postihl celý proces?

Narodil jsem se 5. 5. 1953 v Žatci. Řekl bych, že doba kolem mého narození bylo poslední pěkné období, které moji rodiče společně se mnou a se starší sestrou Marií prožívali jako rodina. Dle vzpomínek sestry, která se narodila v únoru 1949, jsme první roky žili ve Staňkovicích s otcem i matkou jako zcela běžná rodina. Podle toho, co jsem se dozvídal později, zatklí matku v prosinci 1954, tedy v době, kdy mně byl 1,5 a sestře 5 let. Zůstali jsme jen s otcem, kterého ale do dvou – tří měsíců zatklí také. Nikdo nebral ohledy na to, že mají dvě malé děti. Do výchovy si nás ihned převzali moji prarodiče Malých, kteří žili na Podbořansku v obci Běsno. Kdyby to neudělali, případně, kdyby jim to tehdejší komunistické úřady nedovolily, skončili bychom oba v dětském domově.

Úplná rodina už jsme ale nikdy nebyli. Rodinné vazby byly zpřetrhány, čas, který jsme měli trávit s mámou a tátou, už nikdy nešel vrátit ani ničím nahradit. Ten nejuzší vztah – rodiče – děti, jsme si vytvořili k prarodičům. Ti nás vzorně vychovali a snažili se nám nahradit to, co nám totalitní doba násilně vzala.

Po roce 1989, to už jsem byl dospělý, mi otec vyprávěl o svém zatčení. Vyprávěl, že si pro něj přišli ráno, když v maštali krmil koně. Ubezpečili ho, že se do večera toho dne vrátí. Vrátil se až za 10 let. Někdy se také zmiňoval o ostatních figurujících v případě. Odtud jsem také znal všechny, kteří v případě také figurovali.

Jaké bylo tedy Vaše dětství, měl jste možnost vídat se s rodiči?

Dětství jsem prožil s prarodiči v Běsně. Přes všechny problémy, které postihly rodiče, se nás snažili izolovat od všechno, co by na nás mělo nějaký negativní dopad. Oba chodili pracovat do zdejšího družstva. Děda choval koně, měli malé hospodářství. Babička byla velmi energická žena, která se uměla prát se životem. Nevím, co by nastalo, kdyby oba, jako rodiče mé matky, jejich jediné dcery, podlehli tomu, co jim komunistický režim postavil do cesty. Oba v sobě dokázali najít tolik síly a odvahy. Když na to dnes vzpomínám, nepamatuji si, že by podléhali nějakým depresím nebo

podobným stavům, ten smutek nad událostmi, které celou rodinu postihly, před námi dokázali skrývat, abychom to nijak nepocítili. Snažili se nám vytvořit pěkné dětství. Tím, ale nechci říct, že nás izolovali od rodičů. To určitě ne. Pamatuji si jako malý kluk na cesty za matkou do vězení v Železovcích na Slovensko. Jezdili jsme hlavně s babičkou do Prahy a potom vlakem až na Slovensko. Prarodiče se snažili, abychom se vídali s rodiči jak to jen bylo možné. Jezdili jsme na návštěvy také do Pardubic, kam potom matku přemístili a za otcem do Příbrami.

Vzpomínám si také, že se část rodiny od nás odvrátila. Přestala nás navštěvovat a jinak s námi komunikovat. Zřejmě se příbuzní obávali, aby se nedostali do nějakých problémů s režimem. Na kauzu mých rodičů si vytvořili nějaký svůj názor, ale jen ze svých domněnek, protože podrobnosti případu znát nemohli.

Vyprávěli Vám někdy rodiče nějaké podrobnosti o případu po jejich propuštění na svobodu?

Matka po svém propuštění v roce 1963 o případu nemluvila skoro vůbec. Nebo si to přesně nepamatuji. Bylo mi teprve 10 let. Od svých 14 jsem jezdil do školy v Praze, kde jsem se vyučil elektrikářem. Takže jsem byl přes týden na internátu. Maminka bydlela samozřejmě s námi v Běsně v domě prarodičů. Po propuštění pracovala u státních lesů v Běsně. Kriminál jí totálně zničil. Nikdy se s tím, co prožila, již nevyrovnala. Otce propustili v roce 1965 na podzim. V Běsně a okolí ale nemohl najít práci. Proto se vrátil zpět do Příbrami, kde ho zaměstnali, a kde až do svého důchodu pracoval. Přes týden byl tam a na víkendy jezdil domů. Do Staňkovic jsme se pochopitelně již nikdy nevrátili, nebylo kam.

Když mi bylo 17 let, maminka náhle umřela. Bylo jí necelých 40 roků. Rok před tím jsme v rodině zažívali ještě jednu obrovskou tragédii. V létě 1969 se nešťastnou náhodou těžce zranil dědeček. Při práci pro družstvo propadl patrem na sušárně chmele. Svým zraněním na místě podlehl. To byla pro celou rodinu obrovská rána. Babička přišla během dvou let o manžela i o dceru. Někaký užší vřelejší vztah se svým zetěm, mým otcem, už ale nikdy nenavázala. Nevím, zda se jednalo o nějaké vzájemné spory, řekli si to možná jen oni dva a to už dnešek nevyřeší.

Po událostech v roce 1968 si vzpomínám, že se otec i matka pokoušeli o rehabilitaci svých osob. Nic se ale nepodařilo. Doba tomu opět nepřála. Ani jeden z nich

ale nějak výrazně sdílný nebyl. O případu nijak podrobně nemluvili. Po svých zkušenostech z totalitního kriminálu, nás asi chtěli oprostít od nějakých problémů, které by mohly vzniknout. Zkrátka si ten svůj úděl statečně nesli sami jen ve svých myslích až do svých odchodů a pro nás, svoje děti, chtěli normální život. Na ty svoje už tak nedbali.

Vybavuji si ještě jeden okamžik, a to den, kdy otce propustili z vězení. Chodil jsem tehdy na Základní školu v Hořovičkách. Se mnou ještě spolužáci z Běsna a z Vrbice. Bylo po odpoledním vyučování a já s ostatními jel autobusem domů. Najednou mi někdo zaklepal na rameno, byl to táta, který jel tím samým autobusem domů. To je okamžik, který si budu pamatovat již navždy, to byla tak silná chvíle. Objali jsme se a to vzájemné dojetí se nedalo před okolím nijak skrývat.

Dožil se Váš otec své rehabilitace nebo měl možnost po roce 1989 znovu případ otevřít?

To už se bohužel nepodařilo. Revoluční rok 1989 prožíval, co si vzpomínám, velmi střízlivě. Nesdílel nadšení ostatních, kteří skutečně uvěřili v pád totalitního režimu. Mám pocit, že se domníval, že se opakuje rok 1968 se všemi následky. Rok na to, v srpnu 1990 náhle zemřel. Bylo mu 66 let.

Když jsem dospěl, založil jsem si svou rodinu. V roce 1980, to už jsem měl dvě děti, jsme se s manželkou přestěhovali do blízkých Kryr, kde jsme si postavili domek. Na stavbě mi pomáhal otec, jak jen mohl. Od těchto let s námi taky v Kryrech žil. Pamatuji si velmi dobře, že až do své smrti splácel náklady trestu. Měsíčně to činilo 200,-Kčs ve prospěch liberecké pojišťovny. To už byl ve starobním důchodu, přesto si chodil různě přivydělávat. Například dělal topiče nebo chodil pracovat do zemědělství, když se sklízela chmel. Okolí si ho může pamatovat od násypu na sušárně chmele v Běsně.

Rok 1989 otevřel možnost dostat se k archivním materiálům o celém případu rodičů. Po tomto roce jsme se společně se sestrou pokusili o jejich rehabilitaci. Ta se podařila v celém rozsahu, což je nejpodstatnější. Ani jeden z nich se této chvíle ale už nedočkal.

Děkuji za rozhovor. Dne 15. 12. 2011.

Příloha D – Přepis rozhovoru s narátorem ve funkci náčelníka NPT

Tazatel: Emilie Novotná

Můžete vylíčit, kterému táboru jste velel, a ve kterém to období?

Byl jsem náčelníkem Nápravně pracovního tábora Sýrovice pro pobočku Drahonice. Působil jsem tedy v Drahonicích, a to v období od 3. 9. 1957 do konce roku 1967. Drahonice byla malá spádová obec, kde byl místní národní výbor. Svě osady měla v obcích Lužec, Vesce a Mlýnce. Hlavní spádovou oblastí byl Lubenec. Drahonice byla obec spadající pod okres Podbořany, kraj Karlovy Vary, a to až do roku 1961. Poté byl zřízen okres Louny.

V obci Drahonice byly postaveny někdy v roce 1955 - 1956 3 dřevěné „baráky“ (později ubytovny odsouzených – pozn. taz.) a 1 „barák“ za potokem. Zde byla i kuchyně. Tyto objekty byly určeny několik let před tím pro brigády, které sem jezdily česat chmel. V roce 1956 požádalo tehdejší vedení státního statku Lubenec a Petrohrad ministerstvo vnitra o zřízení tábora pro odsouzené a toto bylo schváleno na jaře 1957. Takže poté bylo provedeno drátěné oplocení a vybetonovány 2 věže na dohled celého objektu. Dne 1. 9. 1957 sem přišlo z tábora Sýrovice 200 odsouzených na práce pro státní statek Lubenec a Petrohrad. Jednalo se o odsouzené s krátkými tresty, a to většinou do 1 roku. Byly zde i odsouzení vojáci. V té době existoval ještě tábor Sýrovice. Zde bylo asi 400 odsouzených. Nápravně pracovní tábor Sýrovice spadl od svého založení do roku 1961 pod Ústřední tábor nápravných zařízení Jáchymov. Ke zrušení tábora došlo 1. 7. 1968 po rozsáhlé květnové amnestii prezidenta Svobody.

Vznik obou táborů byl podpořen záměrem ministerstva a správou státních statků, zařazovat na zemědělské práce odsouzené osoby. Jejich trest tedy musel být odpracován. Jednalo se o potrestané s „volným pohybem“ (odsouzeným byl udělen takový denní režim, kdy vyjížděli na převážně polní pracoviště mimo areál věznice, kde celý den pracovali pod dohledem příslušníka a poté se vraceli zpět do tábora – pozn. taz.). Potrestaní tedy pracovali hlavně jako pomocná síla dělníků státních statků pro polní práce.

Jak probíhal výkon trestu u odsouzených v této době?

Na všechny vězně dohlížel aparát ve složení náčelníka, 1 příslušníka, který řídil pracovní nasazení odsouzených po dohodě se státním statkem, dále 20 příslušníků ostrahy a několika členů závodní stráže z řad bývalých pracovníků statků. V roce 1964 sem přišlo nové vedení, byla zřízena funkce pracovníka sekretariátu, výchovného referenta a hospodáře.

Potrestaní jezdili hlavně na vnější pracoviště pracovat, a jak už jsem řekl, převážně to byla práce pro místní družstva a statky. Po budičku proběhl „sčíták“, pak následovala snídaně a potom se vyjíždělo ven na pracoviště. Ti, co se nevraceli na oběd do věznice, dostávali jídlo sebou. Po práci je zase eskorta přivezla zpět, opět proběhl „sčíták“, následovala večeře a večerka. Takhle každý den. O víkend 1krát za 14 dnů probíhaly návštěvy.

Vybavujete si některé „černé“ okamžiky ve vztahu k odsouzeným, byli sem zařazováni nějací političtí vězni?

Pamatuji si nějaké útky vězňů. V roce 1962 utekl například 1 z potrestaných ze základny Sýrovce. Útek se mu nezdařil. O dalším zacházení s ním si již podrobnosti nepamatuji, určitě ale následovalo zařazení na „korekci“ a určitě mu to navýšilo trest nebo vůbec ztížilo podmínky ve výkonu trestu.

Doba byla velmi složitá, byli jsme vázáni rozkazem vyššího aparátu. Jako velitelé jsme byli posuzováni dle toho, jaké jsme měli s potrestanými výsledky. Samozřejmě nebyly povolené žádné důvěrné styky dozorců a potrestaných. Řád výkonu trestu, který je dnes běžně zpřístupněn každému odsouzenému, sloužil jen pro naši vnitřní potřebu, byl určen jen jako instrukce personálu věznice. Podřízení z výkonu trestu psali na jednotlivce posudky, které se dokládaly například u soudu ve chvíli, kdy někdo žádal o „půlku“ (žádost o podmíněné propuštění po vykonání poloviny trestu – pozn. taz.).

Političtí vězni se zde moc nenacházeli. V Sýrovicích to byly nejprve ženy, které byly vykázány za prostituci z hlavního města Prahy. Potom už sem i do Drahonic byli zařazováni pouze muži, byli tady například i bývalí západní váleční letci. Některé podrobnosti si už ale nepamatuji.

Děkuji za rozhovor. Dne 8. 9. 2010.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Bc. Bc. Emilie Novotná, DiS.

Obor: Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: Kombinovaná

Název práce: Politictí vězni Staňkovického procesu

Rok: 2012

Počet stran textu bez příloh: 88

Celkový počet stran příloh: 21

Počet titulů české literatury a pramenů: 48

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 0

Počet internetových zdrojů: 17

Vedoucí práce: Mgr. Anna Huliciusová